

UČITELJI

**PEDAGOŠKO-SOCIJALNI ČASOPIS
JUGOSLOVENSКОG UČITELJSКОG UDRUŽENJA**

Glavni urednik: MILIĆ R. MAJSTOROVIĆ

Садржај:

I. — Проблеми и решења

Буквар на савременој основи од д-ра Љубице Јовичић (305), Куеизам и васпитање од Витомира С. Радовановића (317), Идеологија нове евроамеричке дидактике од Вацлава Пшиходе (321).

II. — Školska reforma

Temeljna načela za školski zakon od d-ra Sigismunda Čajkovca (330).

III. — Ствараоци вредности

Драгољуб Пешровић у предрашном школском покрету од Милана Савића (343).

IV. — Из праксе за праксу

Почетно рачунање у стваралачкој школи од Јована Петровића (347), Говор, писиње и чишање од Свет. Д. Миловановића (354), Шмрк од Власт. Бугариновића (358).

V. — Грађа за историју школа

Наша старовремска школа од Стевана Симића (362)

VI. — Учитељева библиографија

Прилози југословенској педагошкој библиографији од Бранка Милаковића (374).

VII. — Учитељева хроника

Никола Тесла и јединство Срба и Хрваша од Божидара Стојановића (378), Услови учишељског рада и прештанак акшивне службе од Д. Милановића (379), Бачке задругарске радње у Пољској од Станислава Клера (382).

МИЛУТИН АКСЕНТИЈЕВИЋ

и

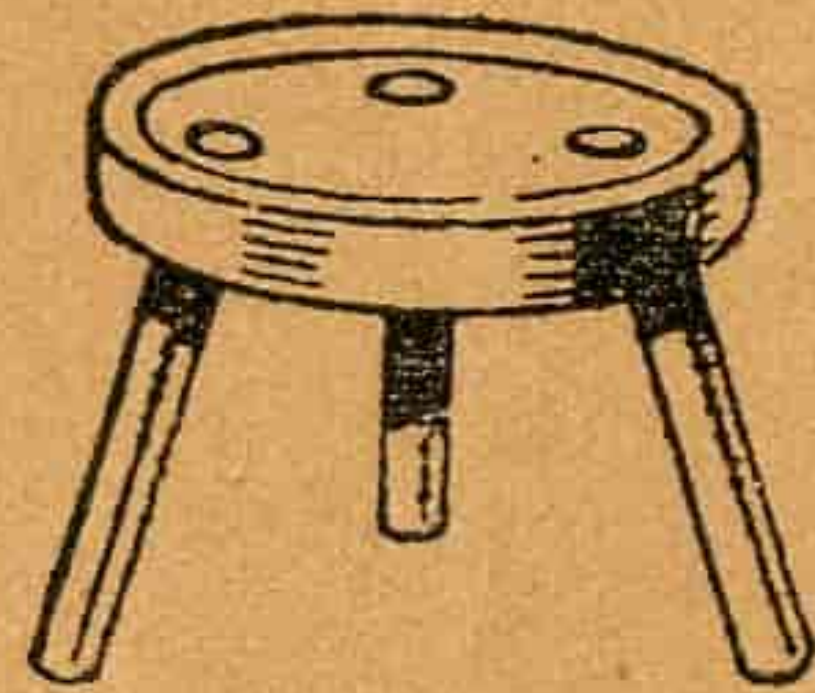
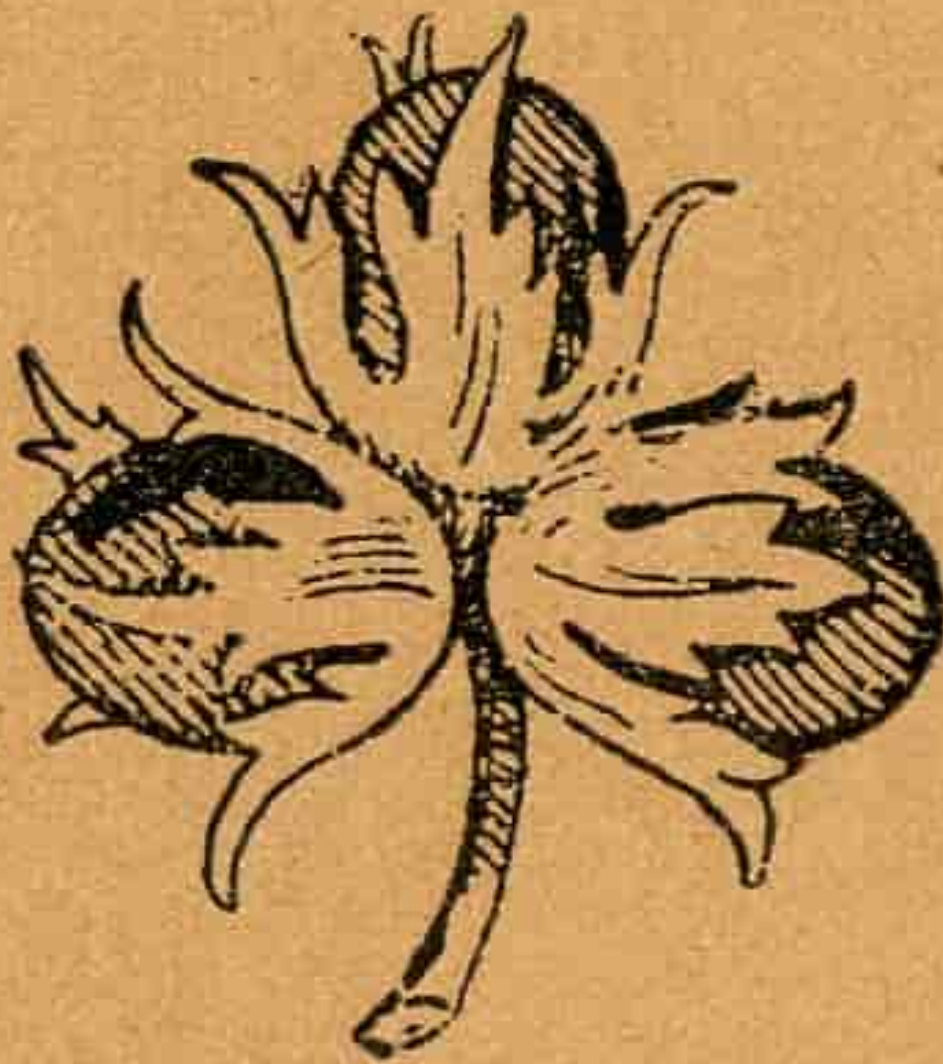
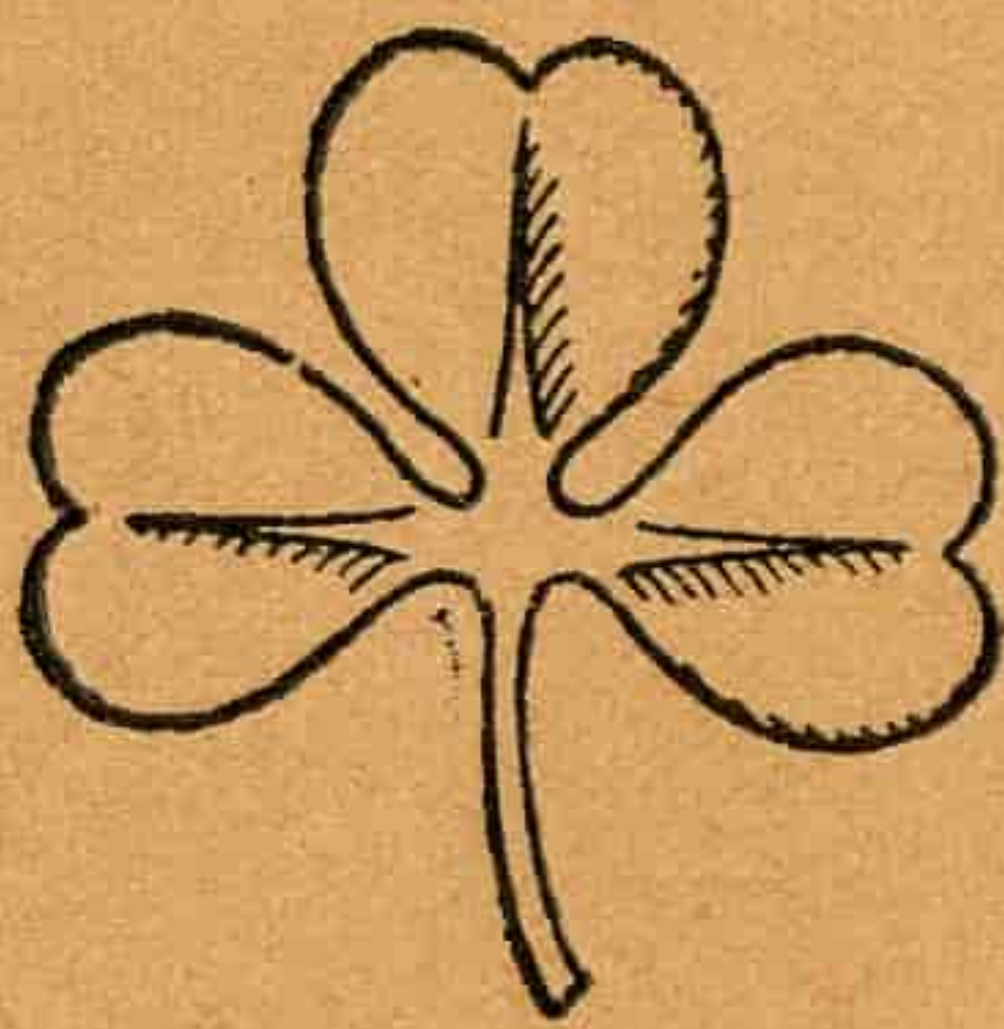
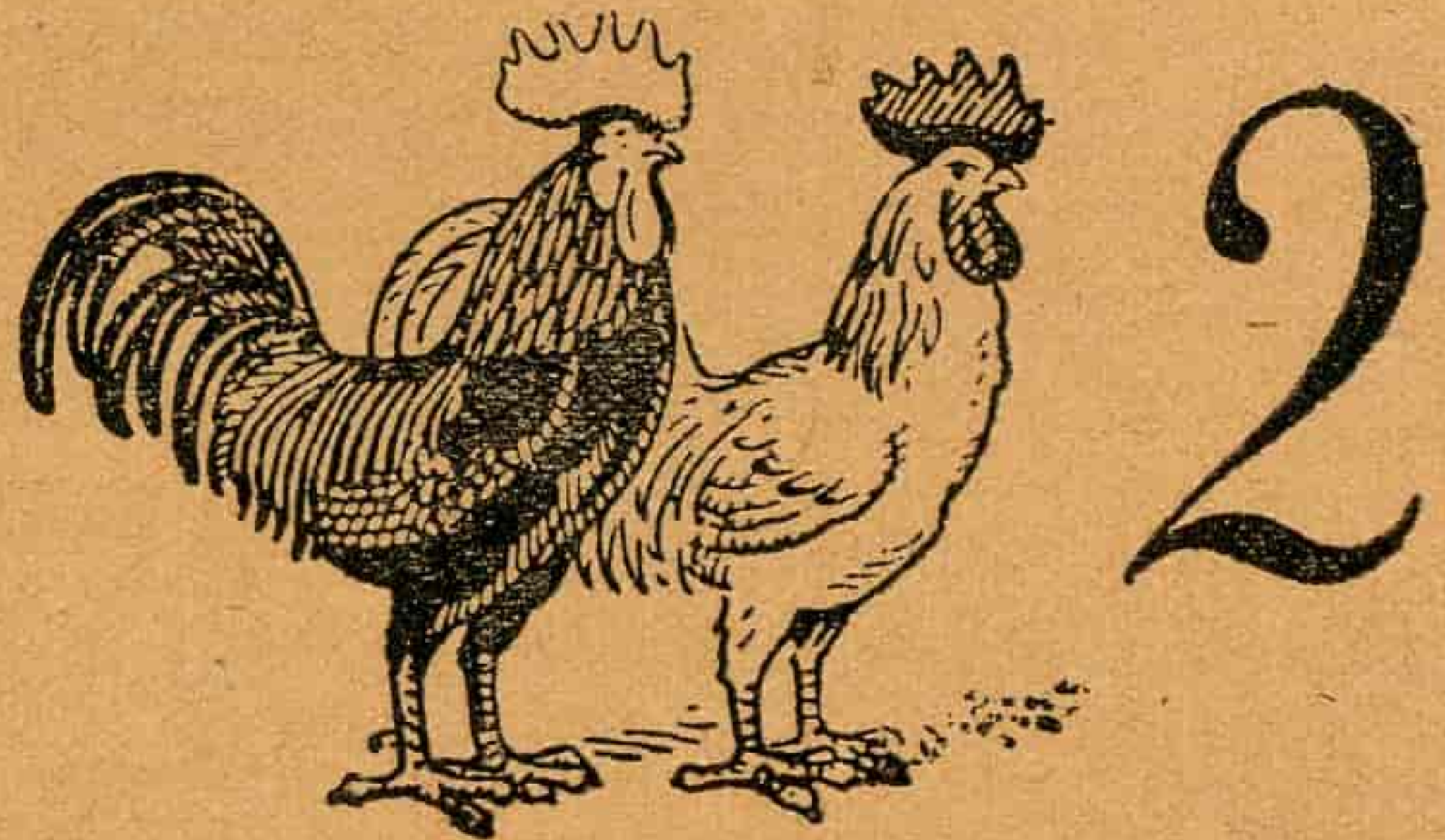
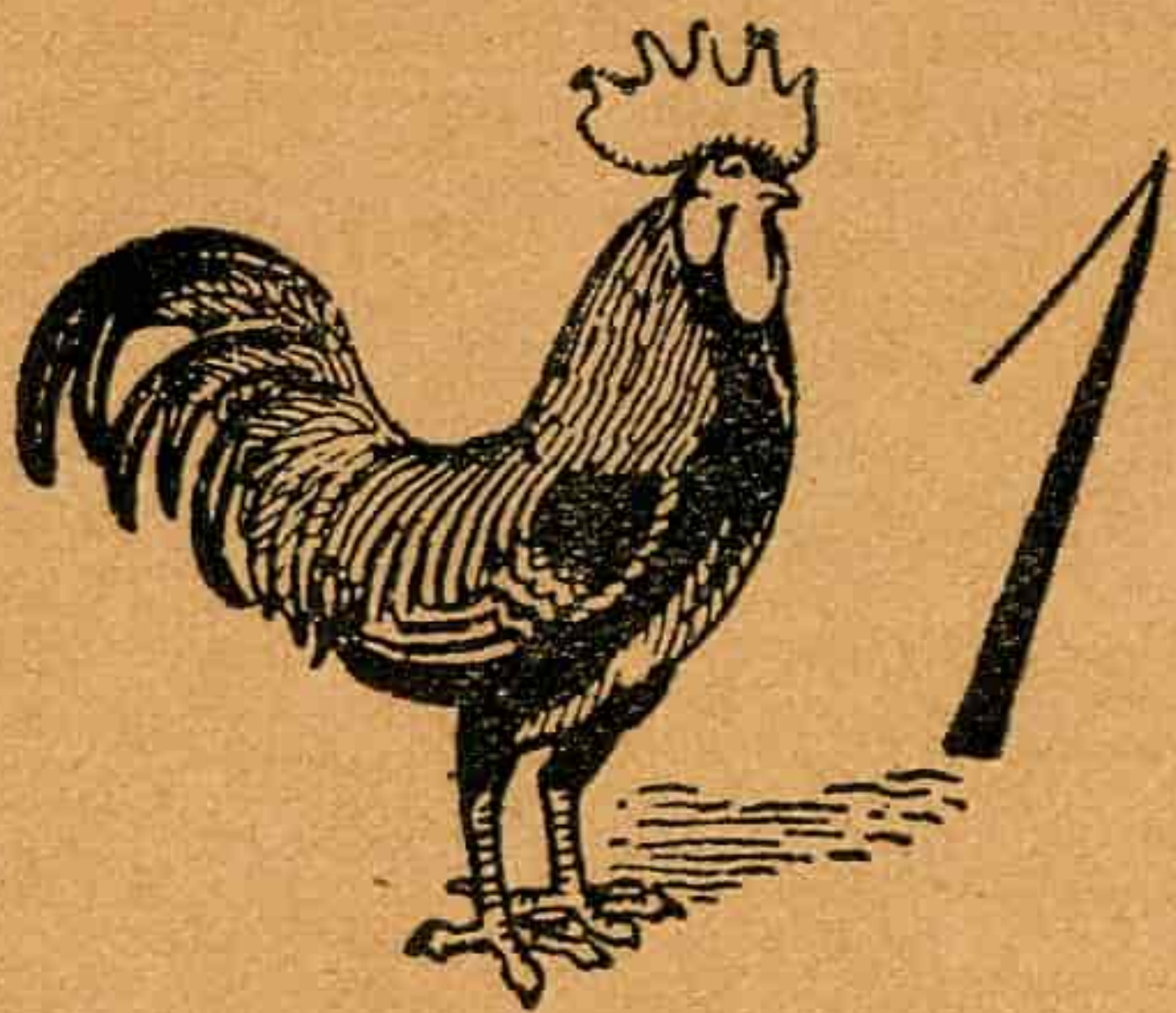
ЈОСИП КУБИЧЕК

учитељи

РАЧУНИЦА У СЛИКАМА

(ДЕЧИЈА РАДОСТ)

ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНИХ ШКОЛА

3

ИЗДАЊЕ

Књижевнице Милорада П. Милановића — Краља Милутина ул. 31

БЕОГРАД

1939

Цена 5.— Дин.

Угледни примерак бесплатно

УСТАВЕЛЈ-УЧИТЕЛЈ

ПЕДАГОШКО-СОЦИЈАЛНИ ЧАСОПИС ЈУГОСЛ. УЧИТЕЛЈСКОГ УДРУЖЕЊА

ФЕБРУАР 1940 БЕОГРАД ГОД. 20 (54) БР. 6

ГЛАВНИ УРЕДНИК МИЛИЋ Р. МАЈСТОРОВИЋ, БОЖЕ ЈАНКОВИЋА БР. 30

1. — Проблеми и решења

Буквар на савременој основи

Почетна настана писмености од увек је била предмет озбиљног и живог педагошког интереса. Она и у методској садашњости стоји у средишту теоријских и практичних настојања. Настава језика истина обрађује се у оквиру укупне наставе. Нарочито одвојена не би одговарала ни смеровима целокупне наставе, ни захтевима правилно схваћене наставе језика. Али је ван сваке сумње да задобијање техника читања и писања захтева посебну обраду и да тој обради мора да се посвети нарочита пажња.

У тежњи да се елементарна настава што боље организује, проналазе се технички новитети и стварају добре помоћне књиге, које код нас још носе традиционално име — буквари.

Истина је да се прво учење читања изводи са поузданим успехом и без буквара. Текстови за читање везују се овде за подесне прилике, што се јављају из дечјих доживљаја и из наставе. Сем тога показују се успешни покушаји да сама деца стварају своју прву књигу. Свакако да особиту вредност има ово дело кад произлази из личног дечјег рада. Са гледишта дидактичког активизма овакви буквари сматрају се као прави дечји буквари.

За рад без буквара пружа се додуше обиље могућности. Само треба знати да тај посао није лак. Он захтева, поред удубљивања у дечју интимнију природу и шире методске подлоге, још и много проницљивости, нарочиту способност и укус. У сваком случају мора се признати да знатну олакшицу почетној настави у читању пружа добар буквар. Отуда питање буквара заузима истакнуто место у низу питања којима се бави савремена наставна теорија и пракса.

Општи педагошки напредак унео је промене и у схватање ове прве школске књиге. Већ су иза нас времена када је буквар био само средство за техничко вежбање у читању; само збирка речи и реченица, склопљених једино према фонетичким обзирима. Данашње тенденције знатно се разликују од ранијих. Оне стоје у нераздвојној вези са битношћу почетне наставе, којој и буквар има да служи.

Учитељ

Смисао целе савремене наставе, као што је познато, лежи у томе да у свима својим предузећима има пред собом *дечји дух* и да *пошћомаже његов развијак на природан начин*. Од те централне идеје полази и прва настава читања и писања. Тиме мора да буде одређено и схватање школске почетнице. Сви основни захтеви за савремени буквар произилазе из обзира према детету и дечјем акту читања и писања.

У погледу читања и писања утврђено је да су то две засебне физиолошко-психолошке радње. Оне, истина, потичу из једничког извора, из нагона да се да израза унутрашњем збивању. Али се ова два процеса разликују по сложености. Читање је много простија радња од писања. Код њега отпада моторни процес, који чини саставни део писања. Свако писање је у исто време читање; али није обрнуто, свако читање писање. То је већ један разлог да читање, тј. рад са штампаним словима, иде пре писања. Штампана слова лакша су и за писање. Њихове просте линије не само да се лакше схватају, већ се лакше прецртавају и чине лак прелаз ка писаним словима. Писана слова међутим компликовани су облици, за чију је примену неопходни услов извесна извежбаност у покретима руке, прстију и ока. Преносити те сложене форме на дете, неприпремљено за писање и оптичко схватање, неприродно је. Захтевати тако тегобан и напоран рад значи вршити притисак на дечји дух и на дечју руку.

И сам интерес за читање јавља се пре интересовања за писменим саопштавањем. Није тешко увидети да одрасли људи много мање пишу него што читају, изузев оне који су пословно приморани да пишу. Још мања је потреба за писањем код деце. И зато што се у њима може лакше да пробуди потреба и жеља за читањем, него жеља за писањем, доживљај за читање ближи је деци, него доживљај за писање.

Као што се види, психофизички развитак детета даје основа захтеву о временском одвајању читања и писања. Према овоме јасно је да синтеза обојих никако не може наћи оправдања. Данашња напредна школа, имајући у виду напред истакнуте чињенице, нолази од онога што је психолошки и физиолошки најпростије — од читања, и тек, после савладаних штампаних слова, прелази на обраду писаних слова.

За схватање и писање слова треба деца да се припреме. Добру припрему добија писање у разноврсним ручним радовима, а нарочито у пластичном израђивању и цртању. Цртање, правилно примењено, елементарна је основа писању. Цртањем разних предмета и шара, где се јављају саставни делови писаних слова н. пр. јаја ланчић, лула, катанац, полумесец припремају се писана слова.

Буквар, као књига која служи смеровима наставе има задатак да потстиче *активност дечјег духа*, да *пробуди вољу за читањем*. Постаћи вољу за читањем значи учинити да сама деца, обузета радозналостју, желе да улазе у тајну онога што је означено писменим знацима. Тек онда настава читања постаје природна, тек тада је у стању да децу привуче и да их покреће.

Права и потпуна радљивост је тамо где су спонтана пажња и жив интерес. Сви ми знамо да постижемо жељени успех кад нас при раду прате задовољство и ведро, пријатно расположење. И замо ћемо онда савладати тешкоће кад је наш интерес код ствари. То се све може утврдити код детета у појачаној мери, јер дете још није научило да савлађује осећања и да их потискује, како то може и мора одрасли.

Доказ доброг буквара, према томе, лежи у његовој снази којом приморава дете на читање. Да би се то постигло буквар мора, како у погледу *содржине*, тако и у погледу *облика*, у који се одевају садржаји језика и слика, да буде *оријентисан према дејешу*. То је темељ на коме има да се израђује данашњи буквар ма кога се правца одржао. О тај примарни захтев не сме да се оглуши ни онај који полази од говорних целина и иде ка елементу — гласовима, одн. словима, нити онај који предузима обрнути пут. Може се поћи којим било од ова два опречна гледишта. Јер, ма колико се у последње време истицало преимућство метода целина, ипак се, ни научним доказима, ни практичним опитима, није могла утврдити апсолутна надмоћност ниједног досад познатог правца. Према томе била би обмана мислити да о вредности школског буквара одлучују на првоме месту ови методи. У таквом схватању губило би се из вида да је ту прво и основно — психолошка оправданост са садржајне и са формалне стране. Тек кад се строго поштује и примењује ово гледиште добија књига дидактичку вредност.

I. — Букварско градиво

И у питању избора букварског материјала психологија, без које се наставни посао не сме ни замислити, намеће се као путовођа. Познавање дечјих душевних потреба, њихових побуда и интереса, које треба развијати и култивисати, неопходност је за правилно решење овог питања. Нарочиту пажњу треба посветити *дечјем инђересовању*, јер је оно мерило и знак дечјих потреба и моћи њихових схватања. Из открића учињених продирањем у психичку структуру деце седмих година природно произилазе захтеви који указују на праве путеве у припремању буквара.

Дубље и шире познавање деце школских почетника пружа драгоцене податке о њиховом духовном карактеру. Овом приликом потребно је указати на битне карактеристике, које треба прихватити и плодно искористити.

У годинама кад ступа у школу дете живи још потпуно у *свешу ствари*. Цео његов интерес окован је за доживљаје из области његовог чулног искуства. Нарочито живо учешће детета изазива оно што има везе са његовим *личним живошом* и задовољава *чулне пошребе*. Док су такви утисци често неодољиви, други, где деца не налазе себе, остају ван њихове пажње. Особито привлачну снагу имају предмети и појаве што се налазе у

живој радњи. Све што је живо, покретљиво изазива дечје спонтано интересовање.

Једна особеност овог ступња показује се у томе да дете из дубине своје унутрашњости тежи ономе што у њему буди *пријатна осећања*. Дете је по битности весело и његовом духу потребна је и неопходна веселост. Отуда њега осваја све што изазива радост, смех и што личи на игру.

Од изванредног је педагошког значаја и психолошка чињеница да деца седмих година схватају само *појединачне појаве*. Њима недостаје способност за *аистраховане* и за *разумевање аистракција*. Исто тако она још нису дорасла за мишљење управљено на *унутрашње појаве*.

Из ових главних одлика дечје душевне природе могу се извући значајни педагошки закључци. Сви они сведени доводе до признања неколико принципа пресудних за организацију букварског градива.

Као први, неизбежни захтев, намеће се тај да буквар има да буде испуњен садржајима који се црпу из *дечје стварности* и из *дечјих доживљаја*. Добијање и развијање гласова и слова треба да се врши из *дечјег круга доживљаја*. Мора се бирати само оно што има *унутрашње везе* са дечјим животом и што децу *непосредно интересује*. Сцене и ситуације у буквару ваља да потсећају децу на догађаје у њиховом животу и да их загревају. Не тражи се само да деца разумеју, него да преживљују оно што читају. Уколико она ту више осећају, утолико се више удубљују, уживљавају, утолико их више обузима радозналост да сазнају шта слова имају да им кажу.

Весели живот детета у разним манифестацијама код куће, у школи, са друговима, са домаћим животињама, служи као извор из чега буквар узима садржину. Снешко, змај, ошачар, медведар са медведом, циганин са мајмуном, вашар, купање у реци, санкање, љуљаље и разне свакидашње игре, имају за децу изванредне привлачне снаге.

Свежа садржина и топли живот ваља да се уноси у буквар од самог почетка, од оних првих — почетних слова. За та слова везују се оживљавајући моменти у сликама и текстовима, који ће да освоје дечје интересовање и да оживе вољу.

О томе свакако не може бити речи код оног, још и данас у домаћим букварима популарног, и ако неоправданог, учења слова на т. зв. нормалним речима. Изоловање речи и слике са усамљеним предметима (ашов, игла, дрво, ексер, јаје, кола, пас, уво, реп, цигла итд.), без живих догађаја, или са догађајима где деца не налазе себе, не остављају на децу утисак. Оне не могу допринети да тај рад постане задовољство и да у деци инспирише жељу за читањем.

У смислу захтева да се гласови задобијају из животних облика данас се у букварима износе гласови — слова не само као саставни делови говорних целина — речи, већ као изрази разних

осећајних стања. **А** напр. не приказује се као почетни састојак неке речи (ашов), него можда као радостан узвик девојчице кад јој мама покаже лутку. Или је то **А А А** плач малишана, који се јашући на татином штапу, саплео и пао заједно са својим коњем. **У У** вичу деца играјући се железнице. **И И** узвикује мајка наилазећи кад синчић испушта шољу и она се разбија у парчад. Уз такве, деци блиске садржаје, обрађује се прво читање и савлађују тешкоће у шчитавању. Пријатност и живост осећају се од самог почетка. Када се ово тражи никако се не смеће с ума *техника чишања* и значај практичних вежбања у првом читању. О потреби таквих вежбања не треба ни говорити, толико је она очигледна. Но, овде је најважније да се доведу у склад психолошко дидактички захтеви са захтевима језика. Извесно је да се то не може учинити оним специјалним хладним и укоченим текстовима, у којима се нижу речи за речима, реченице за реченицама, да би се само утврдило слово.

Механичка вежбања међутим, где се техничкој обради жртвује принцип, који стоји изнад ње и са којим она треба да се доведе у сагласност, још се не напуштају. Доњи примери речита су сведочанства о овоме:

Т

ти та то пут пет кут ток сит шест
кит стан сат пас таст тата тетка

ПетАО стао Панта тешко пише Анта се купао
Станко купио патку Тата ено стока у штету

Р

ра ре ри ро ру ура
сир рис роса рана реса руно пара пири
ено ту има риба
ту перу буре
перо рибе мами
тамо Мара пере а ратари ору
Перо има перо
Тебе Иво вара — ево ти перо

Ц — ципела

цео, цар, отац, вуци, пеци, сеци,
царица, стриц, срце, црв, палац,
цвет, црта.

Испеци па ради
Рада пише оцу
Све су ципеле целе, а
Све су поцепане
Цвета ли зове?

Цаца црта оца и стрица.

То и тако градиво, лишено живе садржине, тај суви механизам доказ је да настава још не губи свој вештачки, апстрактни карактер, да је она још увек настава речи. А таква настава не значи друго до систематско злоупотребљавање духа.

Сушта противност штива ове врсте јесу текстови за вежбање, који одишу свежином и дахом дечје душе. Уносимо ради илустрације неколико чланака са деци блиском и доживљеном садржином, којој би она посветила пуно учешће. Првих неколико примера треба да покажу како се и са врло ограниченим бројем слова могу изводити интересантна вежбања. Узета су поређења ради иста слова као у предњим вежбањима.

Т

Испод слова слика. На њој је престављено: Ауто и унутра један господин. У ауто се пењу дечко и девојчица. Два мушкарца трче ка аутомобилу. Око кола потрчкује псетанце.

Ту ту ту	а и пипа ту
то ауто	Пипо опа у ауто
Тисо тата у ауту	Ту ту ту
И поса и таса	

Р

Слика: Деца са колицима. Двоје деце вуку, а двоје седе у колицима. Поред кола је и псето. Наилазе на рупу. Дечко који је вукао пао, а колица се накрнула.

Р! Р! Р! Р!

ено пера рада	ао пера пао
дара и риста	О перин нос
Не перо на рупу	А и пипин реп

Ц

Цица Маца и мала Мица

Мала Мица има црну мацу. Мацо Цацо лепа цицо. Мицо ено тетица носи тицу.

Лепа тица тетице
ци ци ци ци
Не цицо, не на тицу.

М

Слика: Соба. У соби мајка и двоје деце. Дечко видео миша и уплашен зове мајку:

Мамо мамо миш	Нема момо тамо
Где момо где	Ено мамо
Тамо мамо тамо	О момо момо.

Учитељ Стева

Слика претставља учионицу, како су је деца импровизовала код куће, у соби, са стварима које су ту.

Четворо петоро деце седе као ђаци у разним положајима. Пред њима стоји дечко-учитељ са наочарима на носу и књигом у руци. Једно дете баш улази на врата. —

— Мир, децо! Седите лепо и пазите. Ко није дошао? Мица и Зора? Где си ти, Владо, до сад? Зар се сад долази у школу? Иди на место. Милане читај. Пишите сви: наш учитељ зове се Стева.

Ко ће ово да запамти:
Хопа, хопа, хоп.
Цупа, цупа, цуп.
Ципелице, немилице
Ударају труп, труп, труп.

Трговац Бора

Сто или клупа претстављају дућан. Ту је неколико кеса, једна боца, пакетићи, кутијице, две три јабуке и ораси. За столом или клупом дечко у ставу трговца који нуди и услужује. Ту су као купци два дечка и девојчица.

Одите децо; код мене има: шећера, кафе, брашна, пиринца. Имам и бонбоне, чоколаде, суво грожђе, јабуке, ораха. Имам све што вам треба. Брзо само док се не распрода.

Шта ви желите? Пола киле шећера.

Ти хоћеш за динар бонбоне. Ево одмах. — А ти смокве за пола динара. Баш јуче смо добили. — Хвала лепо. Збогом

Оцеви

Децо, данас су оцеви, каже мајка. Устајте да вежете тату. Ево уже. Полако само. Пазите да га не пробудите. Деца на прстима улазе у татину собу. Дај уже, Маро. Е, сад је готово.

О, шта је то? Узвикну тата. Не могу да се мрднем. Е, па хајде да се одрешим. Види, Миле, има ли што испод јастука. Има два пакета. Овде пише: — За Мару. А овде „За Миле“. Види, Маро, — труба. Гледај Миле, лутка.

Према ономе што је напред речено лако је разумети да се у градиво за буквар не могу урачунати: описи ствари, места, разних временских и других појава, као и свако суво ређање и набрајање чињеница. Без привлачности за децу написи ове врсте нису у стању да изазову живу слику у дечјем духу и да покрену емоције. Пуштамо да сами примери из дечјих буквара ово очито покажу:

Зидар

Зидар зида велику зграду. Он прво зида темељ па зидове. У зидовима остави отворе за прозор. За улаз и излаз остави врата. Чим све озида, онда прави кров. Он својим занатом лепо заради.

Њива

Њиву оремо. По орању сејемо. После сејања на њој нарасте жито. Зрело жито жањемо. Затим пустимо да пасту по њој овце, јагњад, коњи, свиње и друге животиње.

Њиву оградимо трњем. Из ње повадимо пањеве и велико камење.

Нога

Нога је део тела
Ноге нас носе
Оне нам се и уморе
Тада морамо сести

Радоје седи пристојно
Пред старијим устани
И понуди им да седну.

Хлеб

Сељаци изору њиву, иситне земљу и посеју жито. У почетку је жито мало, зелене боје и нема класа. Када жито пожути као злато, онда је зрело. Тада дођу жетеоци и пожању га. Пожњевено жито мушкарци везују у снопове и слажу у крстине. Тако остане неколико дана на њиви да се просуши, па га онда вршу вршалицом или коњима. Овршено жито ставља се у џакове и носи у воденицу или парни млин. Млинар самеле од жита брашно, а од брашна правимо хлеб.

Школа

По нашим селима, после богомоље, школа је обично највећа и најлепша зграда. Она је најчешће заједно са богомољом на сред села. Много пута на каквом узвишењу са кога се види не само цело село него и његова околина.

Школа има и више одељења него сеоска кућа. Од њих су најчешће два, а гдегде четири па и осам, много већа и од највећих сеоских соба. У тим великим одељењима учи се омладина. Зато се та одељења и зову учионице.

Осим учионице и великог ходника, у свакој школи има и соба за учитеље, учитељице и управитеља. Поред овога има и одељење за смештај слика, мапа и других учила, затим — соба за оставку дечјих хаљина.

Градске школе су још веће. Често и врло велике и лепе. У њима има каткада по шеснаест и више учионица. А толико и

одељења за дечју оставу. Па онда и по неколико соба за разноврсна и многобројна учила.

Ковач поткива коња

Тата је довео коња да га човек поткује. Ковач је донео плочу, па је коња поткивао. Кад је коњ био поткован тада је упрегао коња у кола па смо отишли у суседни град.

Чланци описног карактера, као што се и види, спадају у најнеподесније чланке за дечје букваре. Савремени буквар мора да се чува таквих описа. Али зато он треба да даје доста места производима сличним игри. Поред прича и песмица ту долазе: шаљиви написи, загонетке, стихови за погађање и други, слични њима. Ти производи блиски су деци, хране душу и ведре дух. Деци нарочито одговара *стих* и *слик*. Она осећају потребу за звуком и ритмом, радују се њима до усхићења. Песмице, стихови и сликови освежавају, веселе, покрећу фантазију и нагон за говор. Разуме се да то бива само онда кад им, поред просте форме, лежи у основи позната и лака садржина.

Сликови и стихови чине да градиво за вежбање оживљава и да деца са радошћу савлађују тешкоће.

То се може увидети и из конкретног материјала, који се овде уноси примера ради као вежбања за сналажење код разних слова.

х

Хране каже: Хајде да хрчемо као тата

х х х х

ко може овако:

ех — ех — смех	аха — снаха
ах — ах — страх	оха — чоха
их — их — тих	уха — муха
ух — ух — трбух	

р

брат — врат	брдо — тврдо
среда — греда	дрво — прво
крава — трава	крст — прст
врана — грана	мед — лед

Наша имена

Пера — Вера	Рада — Нада
Бора — Зора	Коса — Роса
Воја — Соја	Глиша — Миша
Гаја — Паја	Жикица — Микица
Мика — Жика	Надица — Радица

Мара — Илић
 Дара — Милић
 Миле — Пајић
 Вуле — Гајић
 Таса — Марић

Васа — Карић
 Мика — Ракић
 Жика — Бакић
 Цана — Зорић
 Стана — Ђорић

итд. итд.

Деца се радују до раздраганости кад се имена доведу у шаливу везу. Н. пр.:

Коса — оса
 Косица — осица
 Јулка — булка
 Јулкица — булкица

Миле — пиле
 Миленце — пиленце
 Сојка — девојка
 Сојчица — девојчица

Деца воле

Ката воли колаче
 Ната воли погаче.
 Веса млека и меса
 Мира масла и сира.
 Бошко воли вишње.

Душко зреле трешње.
 Ал, зелене кајсије
 Мишку ј' воће најмилије.
 Најео се кајсија
 Па с' од бола превија.

Петар
 Петар
 кокошар
 Тера
 коке

на пазар
 сваком
 по ребарце
 а Петру
 жуманце

Загонетка у стиховима

На путућу
 Милчича,
 У црвеном клобучићу
 Има лепу
 перјаницу
 Има оштру
 мамузицу

Сваког бије
 поскакује
 А све виче:
 А са са,
 да леп сам
 ти ја (петао)

И вежбања са тешким речима треба оденути у облик игре, зачињавати хумором, који даје много потстрека. Још од ране младости деца показују нарочито задовољство да своје говорне органе стављају у покрет.

Звуци их особито забављају, а нагон за борбу чини да осећају радост кад могу да савладају тешкоће. Ови резултати могу се искористити за забавна вежбања, где се баш у борби са тешкоћама налази нарочита драж.

Да подсетимо само на оне познате омиљене игре речи у брзом говору:

Поп покопа боб
 Ко покопа попу боб
 Раскиселише ли ти се опанци.

Непосредну важност за избор букварских садржаја има чињеница да деца на овоме ступњу развитка нису способна за *уопштавање и умовање*. Од њих се, према томе, не сме сувише рано тражити, што она по својој природи не могу да дају. Зрело озбиљни натписи, упућени интелекту, оријентисани су психологијом и логиком одраслих, а не дечјом психолошком моћи. Они не могу наћи одјека у сазнању и свести детета и зато се морају изоставити из ових књига за децу.

Нажалост, једнострана и површна схватања, лутања и грешке прошлости избијају још увек свом снагом. Како се мало рачуна са дечјим мисаоним светом, како се деци намећу неразумљиви судови и колико се далеко иде у томе посведочиће доњи ставови, какви се облигатно расипају по овим књигама намењеним седмогодишњој деци:

„Стрпљење је кључ успеха.
 Зло рађење готово суђење.
 Гвожђе с кује док је вруће.
 Понуђен почашћен.
 Испеци па реци.
 Тешко ногама под лудом главом.
 Ко се хвали сам се квари.
 Иди мудро не погини лудо.
 Прела баба лан да јој прође дан.
 Виђено завољено.
 Љубимо домовину драгу, посветимо јој своју снагу.
 Хитар буди у раду а тих у говору.
 Младо се дрво савија.
 Застава је Србину светиња.
 Како право тако здраво.
 Ако правда не помогне кривда неће помоћи.
 Роду на глас себи на част.
 Још се није родио ко је сваком угоднио.
 Чисту образу мало воде треба.
 Често мало речи врло много важе.
 Онај који штеди двоструко вреди.
 Домовина је наша друга мајка.
 Фина роба лако купца нађе.
 Кад се братска срца сложе и олово пливат може.
 Благо побожном и поштеном“.

Застарели, давно осуђени, метод показује се овде у пуној моћи своје настраности и доказује заиста да вербализам који је од увек био највећи школски грех није престао да влада по школама.

Страни и противни дечјем духу су и чланци дидактичког садржаја, са мислима и осећањима, који се силом натурају. У томе погледу ни на једном ступњу основне школе не ради се више против органског узраста дечјег духа. Чланци те врсте, махом психолошки неистинити, штури, провидне намере, нису у стању да код деце изазову емоционалну реакцију. Деца осећају извештаченост и зато остају хладна, равнодушна. Добра намера промашила је циљ, а оно што се сматра као успех само је привидан, лажан успех.

Међутим, захваљујући традицији, још и данас се нарочито цени чисто поучно градиво. У дечје прве књиге пуштају се такве тендециозне творевине: Невешто компоноване поучне приче, суво набрајање прозних поука и разни други чланци слаби по стилу и ништавни по садржају.

Неколико примера, који би се могли умножити, допринеће овоме тврђењу:

„Христифор је купио колач, па понео кући.
Он прође поред просјака.
Просјак пружи руку и рече: „Удели драго дете!“
Христифор није имао пара, него му пружи колач.
Просјак рече:
„Хвала добро дете! Бог ти дао здравље!“

„Лела и Љубица отиду до ливаде.
Ливада беше пуна цвећа. Лела и Љубица набраше неколико китица цвећа, па пођу кући.
Путем сретну другарицу Милицу.
Милица је сиротица, па нема ливаде.
Лела и Љубица дадоше јој цвећа, да се и она закити а дадоше јој и једну китицу љубичице да мирише“

Рано рани

Рано рани, дете моје. Бољи је рани посао. Више се сврши кад се рано почне. Ко ради и Бог му помаже. Радити треба. Без рада нема живота.

Више вреди вредан, но богат човек.

радоје као ђак

радоје је миран и ваљан ђак. не свађа се, нити вријеђа. зна он да од свађе ништа луђе. у туђе неће да дира. рђаву дјецу не воли. добре ђаке воли као рођену браћу. у школу дође ћутећи. код куће забавља млађег брата.

Прозном градиву придружује се и слаба, профанисана, често осакаћена поезија.

Стављамо на углед неколико примера те врсте:

Хвала Богу

Боже благи, добри оче,
Хвала на помоћи
Што смо могли овој књизи
Ево на крај доћи.

Олакшај нам Боже благи
И будуће бриге,

Да свршимо тако срећно
И остале књиге
И да свако све достигне
Рад чега се труди
Да будемо добра деца
И честити људи.

Добар ђак

Знам читати знам писати
Не плашим се сад задатка
Нема слова које не знам
Ја сам добар ђак.

Рачун знадем песме знадем
У игри сам врло лак.
Учитеља свога слушам.
Ја сам добар ђак.

Школа мени није тешка
Кад већ радим ја ипак
Све постигнем, па све знам
Ја сам добар ђак.

Учитељу благодарим
Баш за његов савет свак!
Молићу се увек Богу
Ја сам добар ђак.

Вредан ђак

У школи сам вредан био
Па сам много научио
Знам писати, знам читати
и по мало рачунати.

Хвала нек је моме тати
Што у школу мене прати
Па не остах осим свију
Јадан слепац код очију.

Све ово нема вредности и далеко је од тога да заталаса
дечју душу, да је узвиси, да освоји интересовање и омили књигу.

— Свршетак у идућем броју —

Др. Љ. Јовичић

Куеизам и васпишање

Куеизам је један од многих праваца савремене психологије. Основао га је француски апотекар Емил Куе, по коме је добио и име. Он претставља научну форму за једну врсту врло старог популарног учења и знања о вредности аутосугестије. Међу психолозима стекао је углед делом због своје оригиналности, делом због својих практичних успеха, и делом пак због свога става који је заузео према извесним правцима савремене психологије. Као што је познато, психологија се од пре извесног времена налази у озбиљној кризи, која је проузрокована неслагањем психолога како у погледу испитивања тако и у погледу метода дока-

зивања и основних научних принципа. Настројена природно-научно, она се, нарочито у последње време, све више оријентисала ка појединим материјалистичким правцима, због чега се опет све више удаљавала од свога духовно-научног задатка. Та појава довела је до кризе. Куеизам, је међутим, одлучно противан материјализму и свакој његовој савременој модификацији. Зато је наишао на добар пријем код оних многих психолога који настојавају да човека схвате и објасне као духовно биће.

У психологији Куе полази са гледишта да нас у животу не покреће, као што изгледа и као што многи тврде, наша воља већ уобразиља или машта, и на том принципу о супериорности маште над вољом изградио је цео свој систем. По њему у нама постоје два бића, која су потпуно одвојена, али оба разумна. Једно је од њих свесно, друго несвесно. По правилу, ми знамо само за право, за свесно, док друго обично и непримећујемо, те га због тога и потцењујемо. Међутим, значај несвесног бића много је већи него свесног, јер оно стварно управља целокупним нашим животом и целокупном нашом активношћу. То несвесно биће Куе назива уобразиљом или маштом и противставља га вољи — снази која је често уперена против нас, иако је слабија од маште. „Ми — каже Куе у једном свом предавању које је у Француској доживело преко 170 издања — који се тако поносимо својом вољом, који верујемо да слободно чинимо све што чинимо, сви смо ми само бедне лутке које покреће и којима управља уобразиља; ми престајемо да будемо лутке тек онда кад научимо да том својом уобразиљом сами управљамо. „Зато Куе за централни проблем васпитања место васпитања воље проглашава васпитање уобразиље или маште, која је до данас, будући потпуно занемарена, била избор многих зала.

Уобразиљу Куе упоређује са бујицом која примитивном човеку изгледа неукротива, али коју вешти људи могу, променивши јој ток, да одведу у фабрику и претворе у електричну енергију. И несвесно се биће тако исто може водити и укротити као и бујица која на први поглед изгледа неукротива. То се постиже сугестијом односно аутосугестијом, пошто сугестија по Куеу сама по себи не постоји већ само под условом да се може претвори у аутосугестију.

Способности за сугестију односно за аутосугестију носимо сви у себи од свога рођења као и способност за размишљање. Она је природни дар. Па ипак, по Куеу, сваки човек треба да научи вештину како ће овај свој дар употребљавати у животу, јер је она, као што Езоп каже за језик, „најбоља, а у исто време и најгора ствар на свету“. Пре свега она се не сме вршити несвесно већ само свесно, али тако да воља у томе нема никаквог удела. Затим се треба снабдети неком врстом методског поступка за овакав рад. Тај је поступак прилично једноставан: једну заповест или идеју треба по извесном реду и са извесном интонацијом понављати у извесним временским размацама док се у

души не образује комплекс који ће после несвесно управљати нашим држањем у извесним ситуацијама.

*
* *

Лепо примљен у психологији, куетизам је наишао и на леп пријем у педагогији и то у првом реду као метод лечења и препорођавања оних лица која су сишла са правог моралног пута, а затим и као метод васпитања уопште.

Васпитање по Куеу почива на извесном прорачунатом механизму којим се може управљати споља. Оно почиње са зачећем детета у материној утроби и траје до краја живота. Могућности овако замишљеног васпитања су по Куеу огромне; оно скоро све може. Тако у једном свом предавању он каже: „Ако жена која је зачала одмах од првих дана у својој памети замисли пол детета које има да се роди, ако замисли физичке и моралне особине које жели да дете има, и ако све до порођаја увек мисли на то да ће дете бити тог одређеног пола и да ће имати те и те особине, дете ће се заиста родити онако како је мајка желела.“ По Куеу спартанске мајке су рађале опасне ратнике, а атинске интелектуалце само зато што су желеле такву децу да рађају.

На основу оваког мишљења о васпитању Куе је разрадио врло занимљив васпити систем, у коме препоручује следеће мере:

1) У погледу моралног васпитања: а) безусловно одбацити телесне казне, јер оне могу у дечјој души да изазову ауто-сугестију страха и мржње, па с децом поступати с пуно такта, „благо али одлучно“; б) пред децом не говорити рђаво о ближњима и учити их да буду учтива и предусретљива према свакоме; в) нипошто не називати децу: ленштинама, нерадницима, мангупима, лоповима итд., јер под таквим сугестијама деца могу баш таква постати; г) децу треба разумно храбрити, па чак и онда када то много не заслужују, како би се код њих развило поуздање и вера у себе; д) не треба од детета правити кукавицу и страшљивца, као што раде они васпитачи који деци причају приче о бауку, вампирима, вештицама и сл.

2) У погледу интелектуалног васпитања: а) треба будити и неговати дечју радозналост, жељу за знањем и љубав за радом; б) рад им приказивати као насушну потребу и као здраво и дубоко осећање задовољства; в) ниједно дечје питање не оставити без правилног одговора; г) све лекције деци разумљиво објаснити и у објашњење уплести по коју причицу, како би деци настава била што пријатнија и како би са радошћу очекивала идућу лекцију; д) нарочито их убедити да ће у свему успети када се озбиљно прихвате посла.

3) У погледу физичког васпитања: а) код деце треба развијати уверење да је човек саграђен тако да лако може да издржи кишу, ветар, топлоту, хладноћу итд.; б) убедити их да је здравље наше нормално стање, а болест зло које можемо лако избећи кад живимо умерено и правилно.

4) У погледу методског поступка: а) чим деца науче да говоре треба их научити да увече и ујутру понављају двадесет пута једно за другим ову реченицу: „Сваког дана у сваком погледу све више напредујем“; б) дете са манама лечити на овај начин: сваке ноћи чим заспи прићи његовој постељи и са даљине од једног метра рећи му 15—20 пута врло тихим гласом оно што желимо да чини или пак да не чини (да не муца, да не краде, да боље учи, да боље слуша и сл.); в) у школи добре сугестије учитељи треба да дају ђацима сваког дана изјутра пре почетка наставе и то на тај начин што ће најпре позвати децу да затворе очи, па им онда рећи оно што желе (да буду добра, учтива, љубазна, послушна, захвална родитељима и учитељима, да воле рад и све наставне предмете, да су паметни ђаци, да све лако разумеју и памте, да се свега сећају кад треба, да добро знају све лекције и лепо израђују све задатке).

5) У погледу васпитачеве личности: да се добро пази коме се деца поверавају у руке, јер није довољно да васпитач само воли децу и свој позив, већ мора имати и све оне особине које жели код деце да развије.

* * *

То су у потезима педагошке идеје куеизма. Као што се види, Куе сматра да је у добром примеру и добрим речима нашао кључ новог васпитања које треба друштву да пружи у сваком погледу исправне чланове, а у ауто-сугестији на бољи педагошки метод који — како он вели — даје „запрепашћујуће резултате“: зауставља крволиптања, уништава чиреве, побеђује затвор, лечи парализу, ране, туберкулозу, неурастенију, клептоманију, муцање итд. На тај начин он је сугестију, о којој је педагогија изрекла свој суд, поново довео у центар пажње, али под новим условима и новим изгледима на успех. „Ако међу вама — каже Куе у једном предавању — има оних који ми не верују, а знам да их има, ја им кажем само оволико: дођите код мене, видите и факта ће вас убедити!“.

У основи Куеов метод није ништа ново; он је и по речима самога Куеа исто толико стар колико и свет. Зар нас, на пример, он не потсећа на оно познато Христово начело: „Веруј, и вера ће те спасти!“? Ханс Дриш, чувени немачки филозоф и биолог, налази да је Куе управо на овом Христовом начелу и основао целокупно своје учење, учинивши га тако, у научној форми, приступачним и ужим круговима интелигенције, док је раније, са својом простијом формом, било прилагођено народној маси.

Литература:

- 1) Др. Никола М. Поповић: Предавања из савремене психологије, 2) Емил Куе: Власт над самим собом помоћу свесне ауто-сугестије, 3) Емил Куе: Како треба васпитавати децу, 4) Емил Куе: Савети мојим ученицима и следбеницима, 5) Е. Леон: Мисли и савети Емила Куеа.

Вит. С. Радовановић

Идеологија нове евроамеричке дидактике

II глава

Наставни динамизам

Живот XIX и XX века показује такву динамичност, какве није било ни у једном од прошлих столећа. Та покретљивост европског и америчког становништва, која у нашем столећу захвата и остале континенте, изазвана је како механичким узроцима (а истовремено и последицама), тако и психичким узроцима. Рационализовани систем производње и неслућено убрзавање саобраћајних средстава (аутомобил, преокеански пароброд, авион, телефон, жична и бежична телеграфија, радио, телевизија) изазивају бржи темпо живота, већу интензивност у раду а истовремено омогућавају да се у кратком времену, па и за трен ока успостави веза међу континентима. Психичку страну тог покрета чине: немиртежња за променом, чежња за далеким крајевима. Индустијски центри и нове светске индустријске области привлаче к себи као огромни магнети милионе људи. Жељезнице, трамваји, лађе и авиони превозе тамо-амо сваког момента десетке милиона људи на земаљској кугли. Највеће миграције у XIX столећу обављале су се из Европе, Африке, па и Азије, у Америку, а нарочито у Сједињене Државе Америчке, у које се за стотину година доселило више од 20,000.000 људи из Старог света. Како безначајна, с обзиром на квантитативну страну, изгледа нам „сеоба народа“ од V—VII столећа, ако је упоредимо с тим померањем „en masse“! Саобраћајни ефективитет великих вароши далеко превазилази најсмелија наслућивања прошлости, потсетимо ли се само да се сваког јутра свим могућим саобраћајним средствима пребацује у Манхетн (Manhattan) милијон људи из читавог Њујоршког залива, у којем станује више од 20 милијона душа, и да се тај милијон увече опет враћа својим кућама! Велике димензије заузима тај динамизам и у модерном рату. Говори се да ће Немачка за два дана моћи мобилисати 4,000.000 војника. У том новом вртлогу показале се пешадија слабо покретљивом и мало ефикасном, па ће будући рат — по речима Шпенглеровим — да одлуче авиони и тенкови (Spengler, Jahre der Entscheidung I, стр. 37).

Том динамиком испуњена је, разуме се, и душа народâ: њихова култура, дакле — уметност, наука и филозофија.

Покретан је карактер модерне науке која не претставља знање о „вечним, објављеним“ истинама, већ је стално експериментисање, тражење нових истина и проверавање старих. Нова логика је „проналазачка“: „На примљену истину гледа (тј. данашњи човек) критички као на нешто што се мора испитати помоћу нових искустава, пре него као на нешто што се мора догматички проповедати и послушно усвајати“ (Дјуи, Реконструкција у филозофији, чешки превод, стр. 32). Истина и заблуда нису го-

тове статичке особине самих ствари. Појмови нису истинити зато јер имају посла са самим бићем. Напротив: истина се непрестано ствара тиме што се верификује при променама стварности (*ibidem*, стр. 121 ff.).

Нова филозофија, почевши од Хегла (Hegel), исто тако је динамичка својом садржином, али и својим дијалектичким методом, који једини може да изрази ток мисли и развој бића. „Значајна ствар постаје процес растења, побољшавања (усавршавања) и напретка, више него статички добитак и резултат. Не здравље као једном заувек устаљен циљ, већ потребно здравствено побољшавање — континуирани процес — претставља циљ и добро. Тај циљ није више гранични камен или граница до које треба доћи. То је активни процес претварања садашње ситуације. Не савршеност као финална (коначна) мета, већ процес непрестаног усавршавања, дозревања и профињавања је циљ у животу.“ Те речи великог филозофа Дјуиа (*ibid.*, стр. 134) показују истински преокрет у филозофији: место познавања устаљених, вечних вредности, место „апсолутних тачака“ које би биле ван тока ствари, место идеја које се не мењају него владају читавим козмосом као последњи узроци, наступа сада „инструментализам“ који на ствари гледа динамички у њиховој промени и функционалној зависности и обраћа пажњу на контролу тог света појава да би припомогао побољшању стања људског друштва.

Дакако да и школа — као важан саставни део друштва, као заједнички живот генерације која се спрема да измени свет на боље — такође показује све карактеристике научног, филозофског и социјалног динамизма. Ради илустровања тог идеолошког елемента окарактерисаћемо у грубим потезима и схематички тип статичке школе, као школе јучерашњице, и динамичке школе, као школе данашњице, дабоме с упозорењем да се овде ради само о вештачкој конструкцији.

Статичка школа беше слабо покретљива већ својим спољашњим уређењем. Деца су целе године ишла у исту учионицу, у „разред“ испуњен непомичним клупама, које су честопута биле вијцима причвршћене за под да се не могу мицати. Сваки ђак имао је у разреду само једно једино место, одређено му „редом седења“, на којем би често остајао целу годину, па и по цео низ година. Учитељев сто беше смештен на чврстом подијуму и то на утврђеном месту. Али и унутрашњи живот школе одвијао се по једној фазони. Школски (наставни) циљеви беху утврђени (фиксирани), исти за све ученике у целој држави. Знања су била у уџбеницима дефинитивно формулисана, преносила су се у памћење и приликом испита „одверглавала“ у истом поретку: деца су „одверглавала“ дефиниције из разних предмета, врсте речи, корене речи, слоге, правила. Деца су учила сваки елеменат наставе сâм за себе, као да он вреди сам по себи, без динамике односа: данас о фамилији ружа, сутра о лепирњачама, фамилији јаглика, љиљана и о травама, а да нису била свесна да се ту ради о пуким фено-

менима кроз које струји један те исти живот. Учитељ, који сем уџбеника беше јединим школским ауторитетом, није се поуздавао у ђачку интуицију, већ је давао деци знања интелектуално потпуно прерађена и готова. Њихов број беше ограничен да би се свако знање чврсто „утувило“. На почетном ступњу постојао је само један једини буквар, на средњем и вишем ступњу основне школе само једна једина читанка за уџежбавање у читању и за образовање литерарно и стварно (реално). Целокупно градиво било је подељено на статичке елементе које су деца учила механичким вежбама (таблица множења; синтетичко учење самогласника, сугласника, слогова и речи; историјски и географски низови; поједина бића у природним наукама). У статичкој школи постојало је: готово градиво, униформни метод, фиксирани циљеви без свесне диференцијалне, устаљене форме које су се одржавале традицијом кроз деценије. Ако је у њој и постојало неко јединство, онда је то било апстрактно тј. униформно јединство.

Скицирајмо сада схематичку слику *динамичке* школе.

У њој нема фиксираних разреда, већ се школа мења у стручне радионице и лабораторије, снабдевене и организоване према потребама различитих активности. Намештај у радној школи није фиксиран, већ столови и столице омогућавају ђацима слободно кретање. У тзв. плетонском (Platoon) систему нема дете, по речима Виртовим (Wirt), свог властитог места за седење, као што га нема ни у парку, него ради у разним групама. У динамичкој школи не постоји једна једина читанка и један једини, свемогући уџбеник. Литерарно образовање стичу деца читањем целих књижевних дела, а не само појединих одломака из тих дела, стварно (реално) образовање стичу властитим експериментисањем, властитим посматрањем, искуством, властитом информацијом и лектиром стручних дела. Овде не може да влада ауторитет једног јединог учитеља, него ученик има много ауторитета чија тврђења контролише и проверава. Циљеви нису фиксирани и униформни, већ се мењају према потребама појединих ђака или ђачких група. Појединачна знања су безначајна. Свако знање има смисла само по својој функцији коју врши у раду, у индивидуалном интелектуалном развоју и у целини сазнања. Нема само учења напамет, него се знање стиче искуством и властитим радом. Место некадањег „интензитета“ са паролем: „Мало, али красописно!“ истиче се већи екстензитет, широка информација о једној те истој ствари која продубљује наставно градиво многостраном очигледношћу. Интуиција, схватање градива из целине и из случајности има великог значаја у динамичкој настави.

На реформу наставних метода и целокупног наставног поступка у правцу динамизма много је утицало гледиште на процес живота уопште који се не врши удруживањем ни сабирањем елемената, већ се обавља сталним диференцирањем и анализом из целине и у целини. Још ћемо у вези с другим нечим показати како је наставна динамика дата тим кретањем од целине ка де-

ловима, док је обратан пут — од одељених (изолованих) делова, добијених анализом коју су извршили одрасли људи што апстрахују од значења ствари или симбола — безусловно и нужним начином статичан. Статичка настава садржи у себи већ по своме властитом карактеру много механизма и разбијене поцепканости, док је динамичка настава услед своје везе са смислом знања и садржином вештина далеко ближа моменту органичности. Психолошки основ статичке школе је атомистичка и синтетичка психологија, а основ динамичке наставе је функционална и „гешталт“ психологија. Професор Клапаред (Claparède) зато с правом назива овај правац у педагогици функционалном педагогом.

Динамизам наставе указује нам се, дакле, као даљи королариј („corollarium“)⁸) органичности, као што то беше и захтев природности ситуације и реакције. И њега карактерише активност, израз властитог стремљења учениковог и самостално изграђивање личности избором из многобројних утицаја. У дидактичком динамизму добија васпитна делатност много на диференцираној целосности која је далеко од сваке униформности у наставном миљеу и ђачкој реактивности. Та целосност, у којој је сваки део испуњен смислом што долази од његове улоге у целини, синоним је органичности или животности. У целосности наставе изједначаје се статичност са динамичношћу и стално се потиरे у настојању да се понашање учениково измени на боље.

III глава

Унутрашња мотивација наставе

При настави суделују у процесу учења два главна чиниоца: сам предмет (вештине или знања) и субјект који тај предмет учи и свлађује. Педагози су увек тражили везу међу објективним и субјективним чиниоцем наставе, и то било да приближе предмет ученику или да привуку ученика предмету. Тим настојањима да се предмет учини интересантним за ђака или обратно, да се код ученика пробуди интересовање за предмет, придавао се у развоју педагогике различит значај. Они педагошки правци који теже да изменама на предмету или око предмета учине учење занимљивим јесу више статички, механички и не осврћу се толико на природност ситуације. Обратно: правци који преносе интерес у унутрашњост ђакову, остављајући предмет таквим какав јесте у његовој социјалној улози, приклањају се више динамичности наставе и њеној органичности. На крају: у новој идеологији налазе се предмет и субјект у узајамном дејству и они су само фазе једног те истог, јединственог процеса органичког стицања искуства.

Несташица места не допушта нам да укажемо на то како се развијала теорија о интересима и како се, већ према различи-

⁸ Королариј = у логици директна последица (конзеквенција) неког већ доказаног суда. Прев.

том схватању интереса, мења и целокупна дидактичка идеологија. Ипак је потребно кратко указати на дефиницију интереса код Хербарта и код његовог наследника, нашег Г. А. Линднера који дословце прихвата Хербартово гледиште. Та традиција хербартизма живи још увек код нас⁹⁾ у учитељским школама у којима се педагогика учи по немогућим Швадленкиним уџбеницима који садрже ту традицију. Хербарт, је, додуше, назвао интерес „само-радњом“, али једино у том смислу да он сâм садржи активност, а не с обзиром на целину миљеа. Целину активности дели, наиме, Хербарт на чин и тежњу, а оно што још преостаје назива интересом (Umriss der pädagogischen Vorlesungen, § 71, Reclam, стр. 44. Allgemeine Pädagogik, Reclam, стр. 71 ff.). Нарочито га занима однос интереса према тежњи (Begehrung). Наводимо овде скоро дословну формулацију Хербартовог гледишта како ју је дао Линднер: „Интерес се разликује од тежње тиме, што он оставља ствар онакву каква она јесте, једино што се бави са њом, док тежња настоји да је дограби и да се је дочепа“ (Paedagogika na základě páuku o vývoji p̄irozeném, kulturním a mravním, 1888, стр. 95). Тим речима окарактерисана је целокупна пасивност интереса, који није ништа друго него само „рпа претстава“, само интелектуални потстрек за извесно хтење. Линднер додуше напомиње да „ако се неко интересује за извесну ствар или особу да тај претставља циљеве које жели да схвати у вези са том ствари“ (ibid.), али он још уопште не види функционални значај те детерминације, која остаје само уобичајеним објашњењем воље. Линднер види како су јаки „интереси које ученик собом доноси у школу из живота, из социјалног саобраћаја и искуства“, али верује да се „настава састоји у принуђивању.“ Зато „настава са својим апстрактним претставама треба да се бори противу оних *живих интереса* које ученик доноси собом у школу. Ако желимо да ученик напредује у учењу морају они интереси да отступе и да направе места наставном градиву.“ (Všeobecné vyučovateltví, Беч 1878, стр. 66).

Дакле, проблем интересовања је за хербартовце камен спотицања који показује сву пасивност и статичност њиховог дидактичког система. Школа треба ученику да даје „претставе“, она треба да га присили да „свари“ наставно градиво, тако да она познаје само оне интересе који претстављају „рпе претстава“, способне да потстакну вољу за учењем. Урођени, живи интереси ученикови нису полазна тачка наставе, већ треба да буду пригушени. Настава не почиње учениковим интересовањем, већ учитељ вештачки ствара интерес држећи се паролe: „Предаји интересантно!“ Средства за то фабриковање интереса јесу: надовезати наставу на неко већ познато градиво, побринути се за прикладан увод, варирати градиво и наставни метод, учинити градиво „очигледним“ и показивати, уметнути у наставу ритмичке вежбе које се врше на заповест и прекидати наставни поступак „унутрашњим

⁹⁾ Тј. у Чехословачкој. Прев.

начином“ тј. „уметањем прича, паралела, басни и бајки, анекдота, пословица и загонетака итд. — па да: чак и шала и досетака.“ Између предмета, за који се — разуме се — претпоставља да није интересантан, и ученика, који је лишен урођених интереса, умеће се нешто треће: „гомиле претстава“ које су познатије или пријатније него наставно градиво што га је ученик присиљен да научи. „Дакле: интерес се преноси на предмет помоћу неке врсте „заслађивања“ или улепшавања које има да буде мост између субјекта и објекта, баш као да се значење речи интерес схватило у буквалном значењу „inter-esse“ (бити међу нечим). Не ради се ту, дакле, о директном (непосредном) интересовању учениковом за предмет наставе, него између њака и предмета остаје празнина која се попуњава индиректним (посредним) интересовањем. Нема ту напетости између субјекта и објекта која би завладала целом личношћу учениковом (субјектовом), већ се из целине активности интеракције, која у једном те истом кругу активности обухвата и ученика и наставни предмет, истрже предмет и он се подешава да буде занимљив споредним интервенцијама, а изолован је и ученик који пасивно чека да га предмет, такорећи „лупи“ нечим по ушима и очима. Ту пасивност посредне мотивације и спољашњег интересовања схватио је и сâм Хербарт, кад истиче да његово схватање интереса лишава ученика „последњих изражаја (Äussetungen)“ човекове унутрашње активности, тако да ученик остаје тако дуго пасиван, док интересовање не пређе у тежњу или у израз воље. Дакле, Хербарт се поуздаје више у ефикасност предмета него у активност ученикову који би сâм тражио предмет интересовања. Кершенштајнер (Kerschensteiner) у својој оштроумној анализи интереса, у којој се ослања на Дјуија, исправно указује на чињеницу да се код Хербартовог схватања интереса ради о „надражајном интересу“ (Reizinteresse) који потиче из надражаја, а не о нагонском интересу који потиче из урођених тенденција, дакле из субјектове активности (Triebinteresse) — (Theorie der Bildung, 1926, стр. 269 ff.). Спољашњи интерес тј. интерес произведен снагом подражаја само је тренутан, јер не може да допре директно до система активности поједине личности, дакле: до корена саме личности. То одељивање интереса од бића само је последица његовог изоловања из целине активности, његовог отцепљења од дела и од „тежње“, што га је толико наглашавао Хербарт (а, дабоме, и Линднер), тј. отцепљења од система циљева преко којих се свака активност веже са својим властитим предметима. У Хербартовој педагогици свесно је порушен принцип целосности и тиме је омогућен пут ка механизовању и синтетизовању школског рада.

На идеологију органског схватања наставе извршио је највећи утицај Џон Дјуи, који је својом расправом „Interes as Related to Will“ (Интерес и његов однос према вољи) год. 1895 учинио истински крај хербартизму тиме што је у теоретском погледу превазишао Хербарта открићем, да прави узроци механизовања

школског рада леже у нетачном схватању интереса. Већ у томе гласовитом делу, али нарочито у делу „Interest and Effort in Education“ (Интерес и напор у васпитању) из 1913 год. развио је Дјуи своју функционалну теорију. Дјуи не чини оштру разлику између „ствари“ и „воље“, јер хтеће без предмета којима се обраћа било би празно. Суштина интереса је у томе да ствари постају средства помоћу којих појединац постизава своје намере, циљеве и задатке, тако да су предмети, да тако кажемо, „укопчани“ у његову активност. Интерес, дакле, значи да смо „ја и свет узајамно заузети у истој ситуацији што се развија“ (Democracy and Education, 1916, стр. 148), тако да се ствара активно јединство које има три фазе: комплекс активног развоја, објективних резултата и личне емоционалне наклоности. Хербартовци су исувише форсирали другу фазу животног процеса, као што је настава, истичући превише „гомиле претстава“ и изолујући, према томе, ствари из целине учениковог живота. Зато су били присиљени да прибегну тим различитим „мајмунлуцима“ у настави, како се данас обично каже у учитељском жаргону, зато су морали да прибегну слађењу „горког корена“ учења да бар индиректно пробуде учениково интересовање. Дјуи исправно вели да ако учитељ чини градиво интересантним да је то знак неправилног поучавања, јер тиме се само показује да је то што се детету пружа без везе с његовим моментаним способностима и с његовим циљевима. Спољашњи „мамац“ не може надокнадити директан однос учеников према стварима, који може да се обезбеди једино, ако су саме ствари средства ученикових животних циљева, ако оне на неки начин задовољавају његове потребе.

Филозофско гледиште Дјуиово потстакло је и друге на размишљање о суштини интереса (Кершенштајнер, Наторп и др.), али је потстакло и научни студиј психологије интереса (Клапаред, Лунк и др.). Експериментално решавање тог проблема показује сложеност „интересовања“ као и то да је оно условљено различитим чиниоцима, нарочито индивидуалним разликама (урођеним и стеченим), тако да се при колективној настави тешко могу да примене једноставни методи помоћу којих би се удовољило и оправданим интересима у које се веровало још у прошлој генерацији. Дабоме да индивидуална настава има далеко више могућности да проучава различите интересе, а с друге стране да их и искористи.

У тој разноврсности појединачних чињеница ипак се може дефинисати јединствено гледиште које се слаже с идеолошким основима органске школе. Пре свега принцип целосности захтева да се интерес не схвата као нешто што битише само по себи (као нека врста „Ding an sich“) и потпуно одељено од активности и урођених тенденција васпитаникових. Интерес је целокупан став појединца, условљен читавом сложеношћу индивидуалног понашања, а нарочито његовим развојним моментима. Поједини састојци тог става, уколико их можемо утврдити емпиријски или

научном анализом, имају значаја само у целокупној делатности а не у изолираности, јер су баш у својој функцији условљени целином понашања. Као што се интерес не може оделити од делања, хтења, од схватања ситуације и других психичких функција, тако се не може ни његова психолошка манифестација оделити од предмета за који је интерес везан. Целокупно понашање не чини један лук са појединим деловима, већ јединство у коме је обухваћен сâм предмет који за појединце постоји само феноменално и то само у својој функцији тј. уколико може да задовољи неки индивидуални циљ, уколико може да буде индивидуална или социјална вредност или да задовољи појединчеву потребу. Предмет сâм по себи не учествује у процесу психичке активности, него предмет који већ чини неразлучиви део индивидуалног става (*Einstellung*). Дакле: ново схватање интереса директно проистиче из захтева за целосношћу, што је основни појам модерног педагошког схватања. Али сама целосност је услов органичности, као општег принципа нове дидактике.

Дабоме да већ и принцип природене ситуације и природене реакције тражи педагошки закон о природеној мотивацији. Улепшавање предмета, које је имало циљ да наставу учини интересантном, не слаже се са првом половином поменутог принципа, јер фалсификује наставну ситуацију. А природену реакцију може да претставља само онакав интерес који је у стању да директно буди енергију понашања што студијем предмета постизава своје циљеве и задовољава своје потребе. Хербарт је одбацивао слободну активност фантазије и игре, која се — по њему — заснивала на „претставама што су се слободно у свести издизале“ и мислио је да је задатак наставе да мисли и настојања управља и да „дете деломично учини пасивним“ (*Umriss*, стр. 44). У сагласности с њим мисли Линднер да се „садржина наставе не руководи променљивим расположењем нити моментаним потребама учениковим, него наставним програмом а уз помоћ школског звонцета“. Не може се, дакле, угађати урођеним интересима дечјим, јер заиста: „ако желимо да ученик напредује у учењу, морају они интереси да отступе и да направе места наставном градиву (в. ранији цитат, стр. 325). Са гледишта природене реакције не можемо се сложити с мишљењем тих двају педагога, већ напротив, потребно је искористити унутрашњу и непосредну (директну) мотивацију, па и игру, ако желимо „да ученик напредује у учењу“ односно да настава донесе плода.

Хербартовско гледиште на природу интереса је статичко. Динамичка дидактика не може се сложити са пасивитетом интереса, што га тражи Хербарт, већ у интересу гледа огњиште свесне активности, сталног обнављача делатности. Исто тако и изоловање предмета и субјекта, а услед тога и синтетички карактер хербартовског система, противречи принципу динамизма који је битни елеменат нове дидактичке идеологије. У тој светлости изгледа

нам принцип унутрашње мотивације наставе само као королариј¹⁰⁾ основног аксиома данашњег схватања органске наставе. Учитељ напушта интересовање, вештачки пробуђено додацима уз предмет или другим променама на предмету, и обраћа се интересу који је непосредно дат у систему ученикових циљева и потреба, тако да наставно градиво изазива питања на које онда настава даје одговор. Са овог гледишта је *свесћ о проблему* претпоставка органске наставе. Наставно градиво у радионици (лабораторији), дакле у органској школи, средство је за извршење посла, а не претставља „скуп (гомилу) претстава“ или „истакнуте претставе“. Ученик сâм, *sрonte sua*, буди у себи интересовање за сâм предмет и његову употребу. Тај унутрашњи интерес, који потиче из васпитаника самог а не од учитеља, задовољава слободу ученикова учења па може, према томе, да буде полазна тачка за развој личности. Наметнуто меморирање, репродуцирање наставног градива и целокупну наставу мотивирану спољашњим начином помоћу различитих „штака“: — очигледношћу, причама, варирањем ситуација, конкретним улепшавањем симбола (1 је бич, А кућица са шиљатим кровом итд.) — све то можемо, заједно са Дјуиом, сматрати за „интелектуално ропство“. Тај филозоф исправно напомиље да таква неслобода у настави противречи појму демократског друштва, већ се потпуно слаже с аутократијом у којој већина народа нема властитих циљева и властитих идеја, већ их прихвата од ауторитативне мањине.

Као што динамичка настава значи непрестано настојање да се ликвидира властита антитеза, тако је и унутрашњим начином мотивисана настава прожета задатком тј. наставом која је друштву дата као објективна нужност. На нижем ступњу наставе задатак је проткан игром, на средњем ступњу ближим интересима, а на вишим ступњевима образовања је све више и више прожет већом присношћу интереса која расте упоредо са учениковом социјализацијом а кроз то и озбиљном свешћу о задатку и дужности. Чим се дубље развије схватање значаја задатка, тим присније је рад мотивисан, док на највишем ступњу образовања и рада, пројекцијом у апстрактни идеал, не дође до потпуног идентификовања задатка са његовом антитезом, са мотивацијом. Органска настава значи непрестано настојање да се та два поларна чиниоца (задатак и мотивација), који чине најдубљи и основни слој човечје активности, што уже испреплету и прожму.

(Наставиће се)

Вацлав Пшихода, Праг

(Ауторизовани превод Ферд. Ј. Маслића)

¹⁰⁾ В. напомену бр. 8.

II. — Školska reforma

Dr. S. Čajkovac, Zagreb

Temeljna načela za školski zakon*)

Preuredjenjem države dodirnite su i osnove na kojima je dosada počivala naša prosvetna politika. Traži se izmena iste. Da bi se naši čitaoci učitelji i prosvetni radnici upoznali sa osećajima, shvatanjem i gledanjem hrvatskih pedagoško—školskih, prosvetnih pa i javnih faktora na prosvetne probleme, obratili smo se profesoru Dr Sigismundu Čajkovcu, kao jednom od najmerodavnijih, profesoru Više pedagoške škole i predsedniku Hrvatskog pedagoškog zbora, da nam stavi na raspoloženje svoj referat o tome, koji je održao na sastanku učitelja u Zagrebu. Gospodin Dr Čajkovac se ljubazno odazvao našem pozivu na čemu mu ovim putem toplo zahvaljujemo. Njegova izlaganja će dobro poslužiti za izmenu misli u pogledu zajedničkih osnovnih načela prosvetne politike, koja načela će se utvrditi putem zakona — kako je to u osnovnom aktu o sporazumu za preuredjenje države — predvidjeno.

Uredništvo „Učitelja“

Gospodje i gospodo, drugovi i drugarice!

Hrvatski narod nakon stoleća započinje novu eru svoga javnog života. Ispunilo se ono, što su želeli prvi sinovi hrvatskog naroda kroz stoleća, što je želio cijeo hrvatski narod. Poslije sjajne epohe državnoga života hrvatskog naroda pod narodnom svojom dinastijom počele su se komadati hrvatske zemlje: otpadaju Bosna, južna Dalmacija, otoci i gradovi, koji se posebno nazivaju Dalmacijom. Hrvatska pravi personalnu uniju s kraljevinom Ugarskom. Nastavlja se dalje cijepanje: Dalmacija dolazi pod Mlečane. Osmanlije osvajaju južne i istočne krajeve. Tek jedan dio, oko Zagreba: „Reliquiae reliquiarum“ hrvatskog kraljevstva ostaju. Poslije izгона Turaka ne ujedinjaju se one zemlje, koje su oslobođene, nego se cijepaju na vojničku i ci-

*) Predavanje održano 29 decembra 1939 godine u Hrv. učiteljskom domu pred hrvatskim učiteljicama i učiteljima. — Stenografirao M. Žilić.

vilnu Hrvatsku. Oslobođena Dalmacija ne ujedinjuje se s Hrvatskom; pada pod Austriju! U nadi i želji, da osnuju s braćom Srbima i s braćom Slovencima jednu zajedničku državu, u kojoj bi bili jednakopravna braća, teško su se razočarali. Na spas i sreću hrvatskoga naroda pojaviše se pred četrdeset godina velika braća Ante i Stjepan Radić (Slava im!), koji su hrvatski narod osvijestili, naučili, organizirali i u politički boj povelili. Njihov rad u duhu seljačke ideologije nastavlja vođa Hrvata d-r Vlatko Maček (živio!). Hrvatski je narod izvojevao ono, za čim je kroz stolecja težio; izvojevao je svoju slobodnu hrvatsku domovinu u okviru ove države.

Mi se nalazimo u novoj eri javnoga života hrvatskog naroda. Hrvati treba da idu i ići će za tim, da se hrvatski narod prosvjetno digne u duhu ideologije braće Radića. Tome će poslužiti naša nova prosvjeta. Braća Radići osnovali su cijeli svoj rad političkog osvješćivanja naroda na prosvjeti. Umna je riječ Stjepana Radića: „*Politička je prosvjeta samo posljedica opće prosvjete*“. Prema toj ideji radili su Ante i Stjepan Radić cijeli svoj život, a i mi ćemo u svojoj slobodnoj domovini Hrvatskoj nastaviti u tome duhu. Prije približega razmatranja, kako bi se imala organizirati naša nova hrvatska prosvjeta, mi ćemo ukratko razmotriti osnove ideologije, na kojoj se imade izgraditi naša prosvjeta.

I. Autohtona kultura i narod

Ante Radić, pronicavi filozof, osnivač naše nove kulturne filozofije, imade svoje posebno gledanje na kulturu naroda. U svojoj raspravi „Narod“ iznosi mišljenje velikog francuskog historičara Micheleta o važnosti seljaka za narodnu kulturu. Zasluga je Ante Radića u tome, da je organizirao rad na proučavanju naroda i pribavio poštovanje tim idejama. Velika ideja — veli on — postaje velikom tek onda, kad je sav narod prihvati. Dotle nije velika. Mnoge velike ideje iskrsavaju, dodju kao meteor i prodju; tmina nadvlada dalje. Žilavim radom uspjela su braća Radići hrvatski narod osvjestiti i organizovati. U tom je njihova veličina.

Ante Radić je usmjerio svoj rad u tome, da *svaki narod imade svoju dušu*. Tom je svojom dušom narod od najdavnijih davnina izgradjivao svoju kulturu. Po svojoj samonikloj kulturi taj se narod razlikuje od svih drugih naroda. Ta ga njegova kultura kroz sva vremena drži. Na toj kulturi imade izgradjivati svoju duhovnu kulturu. Od koje je to važnosti, uvidjet ćemo, ako se setimo malenog grčkog naroda. Malen je taj narod, ali je postavio temelje razvitku umjetnosti cjeloga kulturnog čovječanstva! Po svojoj sposobnosti — o tome nema dvojbe, — ali i po tome, što su na samonikloj kulturi dalje izgradjivali. Samo tim načinom Grci su postali veliki. Svaki narod vrijedi u čovječanstvu toliko, koliko svojom kulturom prinosi posebnih kulturnih rezultata zadruzi kulturnog čovječanstva. Samo toliko i ništa više! Zato je i Ante Radić bio svijestan velikog značenja stare seljačke kulture, te je nastojao, da se ta kultura književno sabere i

proučava. Naslov njegove Osnove koju je izradio glasi: „*Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*“. Novo Evandjelje u kulturi čovječanstva! Nitko toga nije iznio do njega, a nitko tako ni poslije njega. To je fenomenalna pojava u historiji čovječanstva. Zadivljuje dubina i shvaćanje, kojima se latio rada, upute, koje je u tome dao, posljedice koje su od toga slijedile. Mi po toj ideologiji imademo što ni u koga nema. Pjesma naša narodna kaže: „U men' ima, što ni u kog nema. — Dragi kamen na stolu mi sjaje. — U po noći kao u po dana“. Imademo svoju veliku hrvatsku seljačku ideologiju.

Ta je ideologija pridonijela najprije tome, da su se svi Hrvati ujedinili, da su politički postali slobodni. Svi moramo biti duboko prožeti osjećajem, da ne bi bilo složnih neprobojnih političkih redova hrvatskoga naroda, da nije te ideologije (Odobrovanje). Da nije bilo te ideologije, u narodnoj opasnosti poslije velikoga svjetskoga rata, mi bismo se politički raspršili. Hrvatska seljačka ideologija je narod složila, ojačala te je izvojevao svoju slobodu (Tako je!) To eto imademo zahvaliti velikoj braći Antunu i Stjepanu Radiću (Slava im!).

Ja ću vam citirati nekoje stvari iz te ideologije. Vama, mnogim bivšim svojim učenicima, koji ste ovđe skupljeni, kao otac preporučujem: Uzmite u ruke to Evandjelje hrvatskoga naroda! Proučavajte ga i budite uvjereni, da će vam u duši sinuti. Tko nije to proučio, taj ne može pravo razumjeti, što znači seljački narod za proizvode u svim granama narodne umjetnosti: u pjesmama, plesovima, u literarnim proizvodima, u našim divnim nošnjama i napokon u političkoj snazi. Mnogi i mnogi osobno čestit Hrvat, koji bi ruku dao spaliti u ljubavi za svoj narod, ne razumije hrvatsku seljačku ideologiju, ako nije pročitao ova djela. (Pokazuje na izdanja sabranih djela Antuna Radića). *To Evandjelje mora svaki odgajatelj hrvatskog naroda poznavati.*

U svojoj raspravi „*Narod o sebi*“, koja je izišla 1898 godine u Akademijinom „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“, a štampana je u prvoj svesci Sabranih djela na strani 98, veli Ante Radić ovo: „Kažu i naši, da mi svoje kulture nemamo. Imadu donjekle i pravo: nemamo je, jer nijesmo svijesni, da ju imamo. *No kad ju ovako fiksiramo i kao objekt preda se postavimo, pa kad ju proučimo, tj. u primjereni njoj sistem uredimo: onda ćemo ju zbilja imati, jer ćemo ju imati u svijesti*“. Ovo je ideološka stvar. Tu kulturu imamo, o tome nema dvojbe. Imamo je tusuće godina, ali — kako kaže Ante Radić — moramo biti svijesni te kulture, moramo je fiksirati i preda se kao objekt postaviti; proučiti je i biti je svijesni. Dalja je posljedica: razvijati je, poštivati, narodni život proživljavati, djeci svojoj u baštinu ostaviti, da je ona djeci svojoj ostave, kako bi se narod po njoj trajno održao.

Narod živi narodnim životom dotle, dok imade svoja narodna obilježja, a kad za ta obilježja ne mari, kad ih nije više svijestan, onda počinje propadati. To nije pusta fraza. Nestalo je Tračana, Ilira, Kelta, Gala, Ibera, Etruščana i mnogih drugih naroda. Nije ih uni-

štio ni potres, ni poplava, ni opći potop. Oni su izgubili svoja narodna obilježja. Počeli su se križati s drugim narodima. Ponešto i dalje žive svojom krvi, ali su svojim narodnim životom izumrli. Narod živi dotle, dok živi sa svojim nacionalnim obilježjima, koja čini njegova samonikla kultura. Ante Radić veli dalje: „Taj će posao biti samo onda plodan (to sabiranje, fiksiranje te kulture), budu li u njemu sudjelovali široki slojevi naroda, a to s toga, što ova *narodna kultura ne smije biti u narod unesena, nego narod sam treba da je u svijest privede*“. I ovde vidite programatski zahtjev, da tu kulturu imademo sabrati, tj. fiksirati, proučavati i čuvati od tuđih primjesa. U tim primjesama tuđih kultura Ante Radić je gledao veliku opasnost za opstanak našega naroda. Stoga se odlučno borio protiv primanja obilježja drugih naroda. On je razlikovao *kulturu srca u selu i kulturu uma u gradovima*. U gradove ulaze nacionalna obilježja iz drugih naroda i gradovi se otuđuju. To je on nazvao *civilizacijom*. *Kultura* je pak samo na selu.

Pročitat ću vam jedan odlomak, da vidite, kako se borio protiv tuđega utjecaja. Poznat vam je rad Matije Antuna Reljkovića. Bio je zarobljen u Njemačkoj, te je mislio, da će sreću ostvariti u svojim slavonskim krajevima, ako se budu Slavonci u svemu ravnali prema onome, što je on vidio u Njemačkoj. Ante Radić u svojoj raspravi: „*Prvi naš učitelj po švabskom kalupu*“, koja je štampana u Domu od 1900 godine, a u Sabranim se djelima nalazi u drugoj svesci na 186 stranici i dalje kaže ovo: „Po mom sudu Reljković je koješta dobro mislio ali je krivo radio. On je vidio koješta u tuđem njemačkom svijetu, pa kad je došao kući, htio je odmah naš narod nekako preokrenuti. Htio je Hrvatsku čizmu navući na švabski kalup“. „Takav nauk, to je, — ja bih rekao — nauk po švabskom kalupu. Švaba bi htio sav svijet učiti, sve na svoju okrenuti sve na svoj kalup natući, samo da sav svijet njemu služi. Švabe se i hvale, da su „kulturtregeri“, t. j. oni, koji nose po svijetu kulturu ili prosvjetu. Ja ne samo da mislim, da oni ne nose prosvjete po svijetu, nego i to, da oni nisu za taj posao“.

Vidite kako Ante Radić gleda, da se sačuva od svake tuđinske primjese ono, što je naše narodno, čisto netaknuto. Suzbijati svaku tuđinsku primjesu: to je idejni temelj na kome je on osnovao svoja prosvjetna načela.

II Autohtona kultura i škola

O tadašnjim školama kaže on — u prvoj svesci Sabranih djela na stranici 95 — ovo: „*Duh je kulture, koju mi primamo u školama takav da razara svaku svezu s narodnim životom i mišljenjem, ubija svako razumijevanje narodne duše. Ta kultura vodi nas u drugi svijet, goni nas, da negdje drugdje tražimo svoje ideale, gdje je sve bolje, stavlja nam pred oči druge „velike“, „prosvjetljene“ narode: vodi nas u tuđinu od našeg doma i ognjišta. Tako to čak sluša godine i godine, i lako ga uvjere, da je sve veliko, lijepo, slavno, napredno — tamo*

negdje, kod onih „velikih“, „prosvijetljenih“ naroda, — a mi smo „mali“, „tvrdoglavi“, — „pletemo konac kao i otac“, — „zaostali“, zaostali, pa zaostali! Od nas nikada ništa, a ako bude — bit će samo po ovoj kulturi. Zato svatko od nas dobiva misiju, da prosvjetljuje narod da ga „podigne,“; sve nas šalju u narod za „kulturtregera“. Ova se zadaća daje poglavito učiteljima. Po tome nije čudo, što je svaki inteligentan čovjek uvjeren da najprije treba iz naroda iskorijeniti sve njegovo, načiniti najprije „tabulu rasu“, a onda ćemo unositi kulturu“.

Tu se vidi, kako Ante Radić gleda na zadatak škole. Tadašnja škola ne valja, jer je organizirana po tuđoj ideji dok naše škole moraju biti organizirane po našim idejama. To je i razumljivo. Mi smo bili u okviru tuđe države, nismo bili samostalni. Mi smo imali samostalnost u školama dolaskom ustavnog vremena. Za apsolutizma nismo ni to imali. U vrijeme apsolutizma došli su ovamo „kulturtregeri“; izgradili nam nastavne osnove, izgradili nam knjige, sve po tuđim kalupima. a mora se iskreno priznati, i mnogi naši ljudi, po svojim školama, koje su svršili vani, po knjigama dobivenim iz vana, bili su pod velikim i jakim dojmom te lektire. Nema dvojbe, da su ti ljudi drugačije gledali na ovu stvar, nego što je gledao Ante Radić, a to — kako vidite, Ante Radić hoće da iskorijeni. — Sada ćemo ići malo bliže.

Kako Ante Radić zamišlja pučku školu? U Domu od 1901 godine štampana je njegova rasprava „*Pučka seoska škola*“. Rasprava je sada odštampana u trećem svesku Sabranih dijela, stranica 271 i dalje. Veli: „Kad vam razložim, kakve su naše pučke škole, onda ćete vidjeti još bolje, da su oni, koji su naredili zakone i propise za pučke škole, — da su više gledali na tuđi svijet, nego na seljačke potrebe i cijelu njegovu narav. U današnjoj pučkoj školi prva je i najveća neprilika to, što i seljačka djeca moraju u školu svaki dan i to onda, kad su doma potrebna t. j. u ljetu“. To je nova ideja, ideja da škola ne smije biti na teret narodu. Kod izlaganja nastavnih načela za novi školski zakon mi ćemo se na to osvrnuti i iz toga povući konzervenci. Dalje nastavlja: *I dokle god budu naša gospoda i učitelji mislili, da prava pučka škola mora biti onakva baš, kako su to Nijemci za se izmislili, — dođe mi nećemo imati ni prave pučke škole ni prave narodne prosvjete* „Dajte nam pravu našu narodnu seosku školu! Tu će naša djeca biti pred našim očima; tu će se naučiti našem redu i posluhu; tu će naučiti čitati i pisati, što treba svakom čovjeku; tu će se učiti Bogu moliti, što mora svaki znati; kad dobro nauču čitati i kad prispiju k zrelijem razumu, dat će se mladeži u ruke *narodne pripovjedke i narodne, stare pjesme pa sabrane mudre riječi naših starih* — i onda redom mudre kujige, koje još nису za taj posao ni napisane, jer su naši ljudi imali mnogo posla s prepisivanjem švabskih knjiga, kojih mi ne razumijemo niti nam je od potrebe ono što je u njima“. Ovdje, dakle, on поближе govori: poslije, kad se dijete nauči čitati i pisati, trebaju mu dati naše

narodne pripovjedke, naše stare junačke narodne pjesme, mudre riječi naših ljudi i mudre knjige naših ljudi, koje još nisu napisane.

U programu Hrvatske pučke seljačke stranke od 1905. godine štampanom u Sabranim djelima, svezka 7. na stranici 21. veli se ovo: „*Pučke ili male narodne škole imadu se tako udesiti, da ne budu narodu na teret, a da ipak bude škola u svakom većem mjestu. Za ovakve škole imade se izgraditi posebna osnova po zakonu. Iz tih se škola ima ukloniti sve, što je tuđinsko, a nepotrebno*“. To je program Hrvatske pučke seljačke stranke iz 1905. godine. Moram naglasiti, da je taj program, koji sadrži načela o političkom, prosvjetnom, ekonomskom i socijalnom životu, gotovo bez izuzetka suvremen, kao da je danas napravljen. Tu se eto u VI, odsjeku govori i o školi. To je idejna osnovka. Škola po ideologiji braće Radića ne smije djecu našu otuđiti od svoga naroda, nego ih imade uvoditi u kulturu toga naroda. Kultura naša starodrevna treba da se nastavlja. Mi moramo biti svjesni te kulture. Narod naš hrvatski, kako mudro veli naš pjesnik i prorok Preradović ima zauvijek ostati „*bus posebnog svoga cvijeta u naroda silnoj smjesi*“. Za tim ide osnovka hrvatske seljačke ideologije.

Kad je veliki vođa naroda, pokojni Stjepan Radić, došao u priliku da uđe u vladu, uzeo je resor, koji je smatrao najvažnijim, resor prosvjete. Ja sam uzet po njemu s raspoloženja, s ulice, za načelnika osnovne nastave. Stjepan Radić je mislio, kako bi se izdao školski zakon, koji bi sadržavao prosvjetna načela hrvatske seljačke ideologije, dakako uz potreban obzir na druge narode i vjere u ovoj državi. Po njegovoj odredbi ja sam kao načelnik izradio osnovu školskog zakona. To je bilo g. 1926. Zakonska osnova, koju sam izradio po Radićevim direktivima, bila je u dogovoru s njime dotjerana. On je god. 1926. pao kao ministar prosvjete. Moja zakonska osnova bila je štampana i raspravljena u anketama kog ministarstva prosvjete. Početkom 1929. god. došao je apsolutizam. U prosincu 1929. izdan je novi škol. zakon uz glavni oslon na moju zakonsku osnovu, naravna stvar — bez mene. Moja osnova izmijenjena je u pogledu postavljanja učitelja, njihove nepokretnosti, disciplinskoga postupka, nastojanja da se u školi nastavlja na tradiciju naroda. Išlo se za tim da jugoslovenstvo nadvlada. Načela, koja su istaknuta u toj osnovi s obzirom na seljačku ideologiju, također su izostavljena. U mojoj zakonskoj osnovi je provedeno odvajanje školstva od policajne vlasti i administrativna decentralizacija. I to je izostavljeno. Početkom diktature osnovano je Zakonodavno vijeće u Beogradu, koje je predlagalo tadašnjem režimu zakone u duhu diktature. Mnoge dobre strukovne stvari iz moje osnove su zadržane, te u tome pogledu taj zakon potpuno odgovara.

S obzirom na temeljna načela nastave veli se u § 46. moje zakonske osnove ovo: „*Temeljna načela nastave u osnovnim školama imaju biti ova: 1. nastava se ima vršiti u duhu narodnom uvodeći djecu u posebnu kulturu, koja se u našem narodu razvila (To naročito odgovara ideologiji hrvatskog seljačkog pokreta); 2. nastava ima odgajati ljubav prema baštinjenoj grudi i poštovanje prema ratar-*

skom staležu, kojemu pripada golema većina naroda; 3. nastava ima iznositi primjere moralnih vrlina naših ljudi, ljepotu naših krajeva i slavne dane naše prošlosti, da se time odgoji u djeci ljubav prema otadžbini; 4. Nastava ima upoznati djecu s oblicima narodnog života s obzirom na njegovo pjesništvo, melodije, nošnju i običaje i da djeca to upoznaju, zavole i u životu kao posebna narodna obilježja zadrže". U 5. se točki govori o koncentraciji nastave, a u 6. o načelima škole rada. Od tih šest načela § 46. moje osnove dva su zadržana: o koncentraciji nastave i o radnoj nastavi u § 44 škol. zakona, dok su četiri iz moje zakonske osnove izbačena, jer odišu hrv. seljačkom ideologijom.

Stjepan Radič je moje čitanke u dogovoru sa mnom kao ministar pregledao, nekoja štiva zemljopisna i povjesna ispravio i odobrio ih. Stvorio je pronicavu odluku, da ih ne štampa država, nego da se izdadu u privatnoj nakladi, kako bi uvijek u pravo vrijeme bile štampane, da ih na vrijeme dobiju škole u hrvatskim krajevima. Tu je odluku stvorio neposredno prije svoga pada predviđajući dobro: ako bi one bile u rukama režima integralnoga jugoslovenstva, njihov bi izlazak mogao zapeti ili barem zakašnjavati te bi došle čitanke iz Beograda u naše hrvatske krajeve onako, kao što se to faktično dogodilo u hrvatskim srednjim školama. U našim smo pučkim školama po toj odluci Stjepana Radića bili od toga očuvani.

III Ustrojstvo škole

Trajanje obvezatnosti školovanja. Prošle sam godine na velikoj učiteljskoj skupštini razložio potrebu osmogodišnjeg polaska škole, te vam ne trebam opsežnije o tom govoriti. Osam godina školovanja zahtjeva psihologija, zahtjeva naša prosvjeta, zahtjeva naš međunarodni ugled. Poznata je stvar da dijete nosi u životu ono znanje i ona načela, koja donese u duši svojoj do doba puberteta. Što ono ne donese u duši do puberteta, to se zaboravlja. Fiziološka svojstva se do puberteta jače mijenjaju, negoli u zrelijoj dobi. Ne samo da se troši organizam fizički, nego je i zbog razvijanja rasteanjem podvrgnut jačim promjenama. „Pubertet razara djetinji svijet“. Dijete zaboravlja. Neka, dakle, ostane pod školskim odgojem sve do doba puberteta, otprilike do svršene petnaeste godine. Za to je potrebno osam godina školskoga polaska.

Mi smo u Hrvatskoj i Slavoniji imali osmogodišnju obvezatnost školovanja. Pet godina svakidašnje škole i dvije do tri godine opetovnice. Dijete je moralo ići 2 godine u opetovnicu, ako se zadrži u školi 6 godina (jer je i to moglo biti), a inače redovno tri godine opetovnice. Na kraju smo rata imali u opetovnicama u Hrvatskoj i Slavoniji 89.976 đaka. Prema posljednjoj statistici u dva razreda više narodne škole u bivšoj savskoj banovini imali smo 5.845 đaka! Ja sam metnuo u zakonsku osnovu da se broj godina školske obvezatnosti, koliko već postoji iznad četiri godine, imade zadržati. Obvezatnost ne smije se smanjivati, a tamo gdje nije iznad 4 godine, imade se povisivati. To je ostalo u sadanjem zakonu. Treća alineja

§ 11 kaže: „U koliko je redovna nastava već zavedena, ostaje nepromijenjena“. Kod nas je, prema tome, trebalo ostati pet godina svaki-dašnje škole. A što se tiče opetovnice prosipano je u § 158. sakona ovo: „Sadašnji razredi opetovnih i produžnih škola, dck se ne budu mogli u pojedinim mjestima pretvoriti u razrede viših narodnih škola sa redovnom nastavom, imaju se saobraziti ovome zakonu kao viši razredi narodnih škola sa skraćenom nastavom“. Tu se, eto, direktno kaže, da se opetovnica kao razredi više narodne škole ima ostaviti. Loši su činovnici učinili protuzakonitost u tome zakonu, te su u našim hrvatskim krajevima osmogodišnje obvezatno školovanje snizili na četiri godine. Pročitao sam, što je iz moje zakonske osnove zadržano u ovome zakonu. Međutim i protiv toga zakona se radilo, ako je što dobra određivao za Hrvate. U Sloveniji je, u bivšoj mariborskoj oblasti, zadržano osmogodišnje školovanje, a u ljubljanskoj od 6 godina povišeno na 8 godina u isto vrijeme, kad je u Hrvatskoj stegnuto od 8 na 4!

Ante Radić je kazao na više mjesta, *da škola ne smije biti na teret naroda*. To se mora respektirati, ali se mora respektirati i nužda, da se mora provesti osmogodišnje školovanje. U prve četiri godine osnovne škole niko niti hoće niti smije dirati. To imade ostati. U višoj škole od petoga do osmoga razreda moraju se uzeti u obzir narodne potrebe. Naš narod treba odraslu djecu, kad su poljski poslovi u proljetnim i jesenskim mjesecima. U zimskim mjesecima, koji poznajemo potrebe i život našega naroda, znademo da su djeca po kući ili da se sanjkaju i skližu. Zato je ustanovljeno u mojoj zakonskoj osnovi i u zakonu zadržano ovo: „Gdje roditelji neophodno trebaju djecu najviših godišta kao pomoć u gospodarstvu za vrijeme poljskih poslova, tamo se mogu uvesti zimski razredi“. To su mjeseci: *studenj, prosinac, siječanj, veljača i ožujak*. Poljski poslovi počinju tek u mjesecu travnju. Za pet zimskih mjeseci djeca viših razreda neka idu u školu. To će se provoditi prema prilikama. U zimi mogu ići zajedno i nisi i viši razredi, a u ljetno vrijeme neka idu redovno niži razredi, a viši razredi neka imadu stegnuti nastavu u jedan dan ili u dva poludana, ali ne u nedelju. Mi se ne možemo oglušiti potrebama naroda. Naravska stvar, treba nastojati, da i ti zimski razredi dođu s vremenom do redovne nastave, gdje god to gospodarske prilike roditelja dopuštaju. Samo ne smijemo narodu ništa silom narivavati. Naš narod ima razvijen interes za prosvjetu. To se vidjelo i prije kratkog vremena na Prosvjetnom kongresu. Čovjek je uživao kad je vidio, koliko je narod zainteresiran za dizanje prosviete. Budite uvjereni, da će pametan učitelj, suradnik svoga naroda, ako je na mjestu, toliko uspjeti kod svoga naroda u selu, da će oni iši do skrajnje mogućnosti ususret redovnoj nastavi kroz svih osam godina. Ali što im nije moguće, ne može se od njih zahtjevati. Ono, na što se narod odluči, to se imade provoditi. Ako je potrebno, treba mu pomoći ali siliti ne.

Tečajevi za nepismene. U bivšoj savskoj banovini imade po posljednoj statistici iz 1931. godine 26,6% nepismenih; u bivšoj pri-

morskoj banovini 57,4%. U dijelovima drinske banovine, koji su pripali banovini Hrvatskoj, postotak je nepismenosti još veći. Državna vlast nije se dosta za to brinula. Zbog toga je pokojni Stjepan Radić, a poslije njega vođa naroda dr. Maček preko organizacije Seljačke Sloge nastojao da se nepismenost snizi. Svaki pametan i čestit učitelj, koji voli svoj narod, ne može imati ništa protiv toga. Blagoslovljen da je rad svakoga, tko narod poučava pismenosti i tko diže interes za prosvjetu! Moramo priznati, da se interes za prosvjetu još nikada nije ovako osjećao kao sada. Čitate u novinama koliko pojedinci daju po 1.000 dinara za pobijanje nepismenosti. Na taj način sabrano je stotine tisuća dinara. Pročitat ću vam, što o tome veli Antun Radić, i čega se Seljačka Sloga strogo drži. U 4. svesci Sabranih djela na stranici 70. i 71. govoreći o osnutku Hrvatske seljačke stranke kaže Ante Radić programatski ovo: „Vrijeme je već, da se i seljaci *sami* za sebe postaraju. Već je dosta toga pisanja i govorenja, što se vidi i čuje od naše gospode: „Naš mili, naš ljubljani, naš mukotrpn, naš mučenički, naš na krst raspjeti narod!“ toga je već dosta i previše, i što se više toga čita i čuje, to je tomu milom i ljubljenom narodu sve to gore“. Dalje veli: „Ali je već vrijeme, — kako rekoh, — da se seljaci *sami* za se postaraju ne pazeći mnogo na gospodsku tugu i njihove zdravice narodu. Ne moraju se seljaci složiti protiv takvoj ili bilo kakvoj drugoj gospodi. Bože sačuvaj! Dapače, gospoda bi mogla u koječemu zbilja i pomoći narodu. Ali seljak neka vazda i uvijek misli ovako: Dobro i hvala ti, gospodine, što si mi i ti prijatelj; ali kad si mi ti prijatelj, zašto si ne bi bio i ja sam?! *Najprvo ću ja sam gledati za se, a ako još i ti pogledaš i zame se postaraš, — nu, slobodno, i još te molim*“. Ante Radić, lijepo kaže: Narod neka bude nosilac svake akcije za se, ali ako je i gospodin prožet razumjevanjem, duhom naše seljačke ideologije, pa on hoće tome narodu pomoći, onda mu Antun Radić kaže: „*slobodno i još te molim!*“ To je ispravno shvaćanje. Jedan je seljak rekao na Prosvetnom kongresu, da bi trebali u Seljačkoj Slozi i učitelji raditi. Na to je predsjednik Herceg sasvim jasno u duhu onoga, što je rekao Ante Radić, uzvratilo: „Seljačka Sloga se strogo drži, da je u njoj seljak subjekt. Zato u okviru Seljačke Sloge neće učitelji raditi“. Ali nitko iz Seljačke Sloge nije rekao da škola nebi u pogledu suzbijanja pismenosti također pridonijela svojim radom izvan Seljačke Sloge, Tko god radi dobro došao. Ne treba nikome biti jalan na rad. Toga nažalost, ima kod nas. Postotak se nepismenosti mora sniziti. To je želja, to je odluka, to je zapovjed vođe dra Mačeka (Živio!). Radite, gdje god vas zovu, radite u slozi i bratskom razumijevanju sa svojim seljačkim narodom.

Nepismenost kod nas nije jednaka u svim krajevima. Ona se kreće od 2.65% (Hrastovac, kotar Garešnica) do 73.63% (Brivno, kotar Gračac). U bivšoj savskoj banovini *tri* su područja nepismenosti. Najmanja nepismenost je u *gornjem Primorju*, zatim sjevernoi u *Gorskom Kotaru*; odavde prelazi u *Međumurje* pa u *Podravinu istočnu Slavoniju*. Tu je svuda nepismenost ispod 20%. Od 20% do

50% nepismenost je u ovim krajevima: *Hrvatsko Zagorje, zapadna Slavonija, kraj između Save i Kupe* pa izuzevši *Gorski Kotar* sav kraj na jug od Kupe uključivši kotar *novljanski, ogulinski, karlovački, petrinjski i kostajnički*. Na jugu spomenutih kotareva, dakle: *Kordun, Lika, Krbava i južni dio Hrvatskog Primorja* svuda je postotak nepismenih preko 50% izuzevši neke kotareve, kao *Gospić, Otočac i Brinje*. Tamo gdje je nepismenost jača, potrebna je jača akcija na suzbijanju nepismenosti i jača akcija na dizanju škola. Škola je najuspješniji rad protiv nepismenosti.

Otvaranje škola. Skole se imadu svagdje otvoriti gdje to određuje zakon. U svakome mjestu, koje radialno u daljini od 4 km. imade barem 30 djece, imade se osnovati škola. Tri su važne stvari oko osnutka i izdržavanja škole. To je: *školska zgrada, učitelj i udžbenici*. Što se tiče školskih zgrada, mi ćemo morati ustanoviti našim novim školskim zakonom, da se napravi prosvjetni zajam dugoročne amortizacije i da se imade otplaćivati iz banovinskog proračuna. Tim bi se zajmom trebale izgraditi potrebne školske zgrade. Škola imade i zgradom pokazivati, da je samo nastavak odgajanja roditeljskog doma. To znači: nikakvih kasarna, golemih, hladnih, u koje djeca moraju ići iz velike daljine. Ne smiju djeca ići iz daljine za školom, nego škola imade doći djeci! Mogu to biti manje zgrade u obliku boljih, higijenskih, seljačkih kuća. Na taj ćemo način moći podići mnogo škola. Iako je škola i manja, može biti higijenski izgrađena, svijetla, prijatna, okićena, ugodna. To imade biti devizom, a to imade ustanoviti novi školski zakon. Za tu svrhu treba izgraditi uzorne planove.

Još bih jednu stvar ovdje naglasio, što treba doći u zakon. Čitamo svakoga časa u novinama, kako sami seljaci grade školske zgrade u pojedinim selima. Ta je stvar namjerice jednim štivom unesena u IV čitanku. Ali ne mogu seljaci sve. Za zgradu treba i novaca. Treba nastojati da se upotrijebi prosvjetni interes naroda, pa neka seljaci besplatno dadu ručne težake i podvoz. Time će se mnogo pomoći ubrzanom dizanju školskih zgrada. Potreban novac za izgradnju škola na selima neka daje banovina. Zašto je baš to potrebno? Mi imademo veoma siromašnih krajeva, naročito u Dalmaciji, zapadnoj Bosni i Hercegovini. Baš ti siromašni krajevi imadu dosta djece. Tim krajevima najteže je izgraditi školu. Bogati krajevi već imadu izgrađene škole. Treba graditi tamo, gdje je mnogo djece. To nije u interesu samo dotičnoga kraja, nego u interesu cijeloga naroda s obzirom na pojavu bijele kuge. Cijeli narod putem banovinskog proračuna treba da pomogne, da se u našim pasivnim krajevima izgrade potrebne školske zgrade (Odobrovanje).

Prije su učitelje plaćale općine. Vječna protivnost, kadgod je trebalo proširiti školu novim učiteljem. Nije se pitalo, treba li proširiti školu ili ne, nego se govorilo: nemamo novaca! Zbog toga je potrebno, da banovina plaća učitelje.

Dalje dolazi pitanje udžbenika. Kod siromašnih je sela to također teška stvar. I tu treba primjeniti isti princip kao kod zgrada i

plaća učiteljskih. U interesu je cijeloga naroda, da se djeca siromašnih krajeva opskrbljuju knjigama, pisaćim i crtačkim priborom i to imade biti na trošak cijeloga naroda putem banovinskog proračuna, jer to opet nije samo interes onoga sela, nego cijeloga naroda (Odobranje).

Izdržavanje škola. Trošak oko izdržavanja nije velik. Ako bi se i to kao i izgradnja prebacilo na banovinu, svi znate, što bi to značilo. Značilo bi ovo: Ako treba školu pobijeliti ili popraviti žbuku, dolaze u obzir komisije, inženjer, troškovnici, dopisivanja, licitacije. Čestoput prođe vrijeme, a nije ništa učinjeno. Kad je tu školski odbor s čestitim predsjednikom, valjanim upraviteljem škole i školskim proračunom, što će biti jednostavnije, nego u oči Uskrsa ili kad je za to zgodna, na dva ili tri dana pozvati majstore sa sela, pa okrečiti školu. Bez troškovnika, inženjera i komisije! Izdržavanje školskih zgrada treba prepustiti ljubavi i inicijativi sela i roditelja.

Nabava udžbenika na trošak cijeloga naroda nije ništa novoga kod nas. Mi smo to imali već prije rata. Pojedine općine — ne sve — nabavljale su potrebne knjige, pisaci i crtači pribor, te se to djeci besplatno dijelilo. Tako treba opet činiti. Onaj, tko imade djece, čestoput ne može kupiti knjige. Tko nema djece, a imućan je, neka plaća učila za djecu siromašnih roditelja. To je princip demokracije. Bogati krajevi će nabavljati učila siromašnim krajevima Dalmacije i Hercegovine.

IV Uzgojna i nastavna načela

Prelazimo na uzgoj i nastavu. Stjepan Radić napisao je g. 1903 dvije rasprave o reformi škola. Prvoj je naslov: „*Šest osnovnih ideja o reformi školstva*“, a drugoj: „*Kako da svoj narod i inteligenciju uzmirimo sa školom*“. Taj čovjek, koji se nije profesionalno pripravljao da bude nastavnikom, imao je duboko razumijevanje za život škole i za školsku reformu, tako da nas upravo zadivljuje svojim mišljenjem. Zahtijeva, da škola bude djeci prijatno mjesto i prigovara: „Stijene su hladne i gole. Nigdje slike ni uresa, da ti oko razblaži i dušu razvedri. Školski vrtovi i dvorišta ničim ne sjećaju na roditeljski dom, a učitelji su redovno prava opreka ukućanima. Sve strogo i ozbiljno, sve hladno i ukočeno!“ U školi treba da vlada ljubav, ona ista, kako vlada u roditeljskom domu.

Duhovni razvitak u duhu autohtone narodne kulture. To načelo Antuna Radića treba da dođe do izražaja i u našem novom školskom zakonu. To je potrebno. Ako hoćemo uvoditi djecu u narodnu autohtonu kulturu, moramo početi od doma, prijeći na zavičaj, zatim na okolicu, na kotar, na cijeli kraj i na cijelu domovinu.

Ljubav prema seljačkoj djedovini. Nitko nije ljepšim riječima govorio o seljačkome domu od Stjepana Radića. On je i svoje novine nazvao „*Seljački Dom*“. Svijetao, okićen seljački dom; otac i majka u njemu u ljubavi djecu svoju rodili, u ljubavi i u znoju lica svoga djecu svoju odgajaju, uređuju svoj vrt, svoje dvorište,

voćnjak, livadu, njivu. To obrađuju, da djecu odgoje i da im poslije smrti namru u baštinu. To su ideje, koje je isticao Stjepan Radić. Ta ljubav prema djedovini treba ga se odgaja u našim školama. Sjećate se dobro divne pjesme Nazorove u IV čitanci „Stari dom“. Neka seljak voli svoj dom, neka ga drži i neka ga ostavlja potomcima. To je najjača idejna opreka silnom valu sa sjeveroistoka u sadašnje vrijeme, koje hoće da zatara baštinu seljačkoga doma djeci svojoj.

Svijest o važnosti seljaštva za domovinu treba dovesti do izražaja u cijelom odgoju. Veliki je zadatak izvršen po braći Radićima, da su selo riješili „mraka i straha“ i da su seljaci postali svijesni svoje vrijednosti za život cijeloga naroda. Tu svijest valja školom podržavati i razvijati

Uzgajanje socijalnog osjećaja. Socijalni je program u hrvatskoj seljačkoj ideologiji ona fenomenalna stvar, koju nitko drugi nema. Mi u okviru toga programa riješavamo sva nacionalna, vjerska, kulturna i ekonomsko-kapitalistička pitanja. Uzgajanje socijalnoga osjećaja treba da nađe izražaja u zakonu kao osnovna smjernica u našoj novoj hrvatskoj pedagogiji.

Uzgajanje osjećaja pravičnosti prema drugim staležima. Sjećate se, da je i Ante Radić o tome pisao. U tom pogledu je jedan njegov članak u IV čitanci. Potrebni su i obrtnici, i trgovci, i učitelji, i poštena i pametna inteligencija. To treba naglasiti i u tome pogledu treba odgajati našu djecu. Seljaštvo je najvažnije, ali su potrebni i drugi staleži, koji će raditi sa seljaštvom u duhu hrvatske seljačke ideologije.

Uzgajanje u duhu vjere. „Vjera u Boga i seljačka sloga“ glavna je lozinka. S obzirom na vjersko odgajanje Stjepan Radić veli ovo: „*Strogo vršenje dužnosti i ljubav k istini i onda, kad nam to časovito škodi, može nam naime nametnuti samo apsolutni moral, a takav je moral samo vjerski*“. Dalje kaže: „*Samo umno ili moralno nerazvijeni ljudi ili posvemašniji lašci u školskim stvarima mogu zahtijevati da se iz škole, tobože neutralne, istisne vjera, ili da se škola učini čak tvrđavom bezvjerstva*“. Vjera je, dakle potrebna za razvitak morala. „*Nema poštenja i značaja bez apsolutnoga morala. Nije mu sankcija u čovjeku samom ili u njegovoj okolini i društvu, nego u principu svega dobra, u živome Bogu*“.

Uzgajanje moralne značajnosti. Hrvatska seljačka ideologija konstantno naglašuje: *čovještvo*. Čovještvo se u jakoj mjeri razvilo u hrvatskom seljaštvu. Višeput mi se dogodilo, prije i poslije rata, da sam čitajući „Dom“, glasilo Hrvatske seljačke stranke, zastao s udivljenjem nad etikom, koja izbija iz članka. Takva se etika, duboko proćućena, nalazi u Svetome Pismu. Okrenem stranicu da vidim, tko je napisao. Obično sam pročitao ime seljaka iz sela, za koje nikada do tada nisam čuo, a niti za ime seljaka. To se događalo ne jedanput. Među našim hrvatskim seljacima imade ih golemi broj, koji su odgojeni etikom hrvatske seljačke ideologije tako, da su to gotovo apostoli. Tko je imao prilike govoriti na primjer

s pokojnim Karlom Brkljačićem, zastupnikom gospićkoga kotara, taj je bio pod jakim dojmom etike, koja izbija iz njegovih riječi, svakog pogleda, svake njegove geste. Tko je imao prilike govoriti, promatrati i slušati Tunu Babića iz Gradišta, kotara županjskog ili Stuparića, seljačkoga pjesnika, taj je bio pod istim dojmom. Hrvatska je seljačka ideologija odgojila naš narod u etici. To se moglo odgojiti u našem narodu, koji je na teškome mjestu zemaljske kugle; u narodu, koji je branio tisuću godina svoj dom, a nikada svojoj voljom nije granica svoje države prelazio, da drugima otima. Takav je hrvatski narod. Taj narod osjeća duboko u sebi zakon čestitosti i poštenja. Osjećaj pravice je u naravi Hrvata, a potenciran je naukom braće Radića. Pročitat ću vam kako Stjepan Radić govori o tome u svojoj raspravi: „Šest ideja o reformi naših škola“ tužeći se, da naše škole glavnu važnost stavljaju samo na sticanje znanja. Ističe da je glavna stvar poštenje i moral. Veli, da nikada nije čuo razgovor o školi „u kome bi roditelji ili tko drugi pitao za moralni napredak učenikov, za njegovu radinost i iskrenost, za urednost i poslušnost, za nježnost prema mlađima, za poštivanje većih i starijih“. U svojoj raspravi predpostavlja poštenje i moral znanju. Veli dalje: „Moralni život učenikov treba postati prvom brigom učiteljevom“. „Znanje ne treba nipošto ni istjerati iz škole pa ni ograničiti, nego naprotiv valja ga još proširiti i temeljitijim učiniti. Ali i to prošireno i duboko znanje treba podrediti poštenju i moralnosti“. U istoj raspravi veli na drugom mjestu: „Pamtimo dobro, da velik talent sam po sebi nije nikakva zasluga, a ako se razvije bez poštenja, da je najveće zlo za čovječanstvo“. Neobrazovan čovjek ne može napraviti toliko zla, koliko učen čovjek, ako nema poštenja. Radić naglasuje da ono, što se uči „vrljedi samo toliko, koliko čovjeka čini boljim i kreposnijim“. Tako divnih riječi o moralu teško je naći u cijeloj povijesti pedagogije!

Prema tim načelima udešen je etički dio u čitankama za pučke škole. Prvi je dio estetsko-etički pod naslovom „Ljepota i dobrotta“. Tu se nalaze članci s namjerom, da se svakim člankom usadi duboko u dušu djeteta klica morala. S ljubavlju traženi su klasični članci naše literature. Čuvao sam se, da strani ljudi budu odgajatelji našega naroda. Jednu sam iznimku napravio. Imade članaka od Tolstoja, Čehova, Krilova. To je zato, jer iz tih članaka izbija praslavenska dobrotta; to je kao i naše. Tko čita narodne priče od Tolstoja, taj ne pravi razlike između naših najljepših narodnih priča i tih Tolstojevih. Prvi dio tih članaka razvija *savjest*; — drugi dio *ljubav*, ponajprije u rodbinu, zatim prema svakomu bližnjemu; — treći dio *pravičnost* ili *poštenje*; ideja građanskoga prava; — četvrti dio *pravednost*, odmjena dobra i zla: dobro se nagrađuje, a zlo kažnjava; ideja krivičnoga prava. Tu su članci o zahvalnosti i o praštanju; čovjek može i oprostiti zlom činu. Peti dio čine posebni članci za odgajanje *vjere*. Želja mi je, da u novim izdanjima dođe još odlomak, gdje će se napose odgajati ljubav prema hrvatskoj domovini, što dosada nije bilo moguće. U četvrtoj čitanci drugi članak, poslije Strosmajerova

članka, je pjesma „Uz kolijevku“ od Stjepana Radića. Valjda nema u svjetskoj literaturi pjesme, koja bi ljepše poučavala o moralu, nego što majka tom pjesmom poučava svoje dijete. Od Stjepana Radića imade prekrasnih stvari za djecu, i namjera je Hrvatskog pedagoško-književnog zbora da ih sabere u knjižicu kao nagradnu knjigu našoj djeci. Potrebno je da se u našem školskom zakonu osobito naglasi načelo uzgajanja moralne značajnosti.

(Svršetak u idućem broju)

III. — Ствараоци вредности

Др. Драг. Ђ. Петровић у предрашном школском покрету*

— Поводом четворогодишњице његове смрти —

У јануару ове године навршило се четири године од смрти нашег истакнутог педагошког писца и школског радника Драгољуба Ђ. Петровића, директора Учитељске школе у Јагодини. Читаоци *Учишља* су имали прилике да са интересовањем читају пре пет година готово у сваком броју нашег часописа, значајна излагања његових педагошких начела. Нарочито је падао у очи његов критички став према новом школском покрету. Петровић иако је био свестан да се људски дух непрестано развија и да су наше идеје у сталном стварању, ипак је сматрао да одлучни утицај на примену нових ствари мора имати наше искуство засновано на савесно испитаним чињеницама. Ниједан трезвен васпитач, вели он у расправи *Да ли је данашња школа застарела* (Учитељ 1929 год) неће и не може спорити, да данашње стање наше школе и школе других народа није завидно и беспрекорно. Жудити за школом која би била боља од садашње то је племенита амбиција која заслужује похвалу. Савремена школа очекује радикалне реформе у свима правцима. Ипак мислио је да активни школски метод није средство којим се васпитањем може из основа изменити. Зато се он и није подао оном одушевљењу које обично прати нове ствари и заједно са осталим поборницима нове школе примио за истину теорију о њој, него је према радној школи заузео испитивачки и критички став. Није хтео да узме из иностранства готове и модне теорије и конструкције и пропагира код нас, него је, почев од своје прве расправе по овом питању, па и доцније, а и посебним актом Министарству просвете, тражио да се све те импортиране теорије претходно свестрано испитају и оцени њихова практична вредност с обзиром на особине нашега народа и наших школских прилика. „Место, пише он у расправи *Наличје ученичке самоуправе* (Учитељ 1933 год.) да некритично усвајамо

*) Умро 14 јануара 1936. Види Драгољуб Петровић од Цветка Поповића „Учитељ“ за 1935-36 стр. 422 и Драг. Ђ. Петровић као васпитач учитељских генерација од Радише Радишића, „Учитељ“ за 1936-37, стр. 623. Уредник.

и понављамо туђе рефлексије, било би корисно када би смо их применили у нашим школама и посматрали резултате на делу.“ У свом акту Министарству просвете од 10 јула 1933 г. тражио је да се у разним местима Југославије, како варошима тако и селима, одреде десет школа подељених и неподељених у којима ће одушевљени поборници радне школе по активном методу радити ослобођени данашњег наставног плана и метода, па после четири године да се одреде стручњаци који ће да испитају резултате таквог рада. Слободан мислилац какав је био, Петровић је сваком проблему, дакле, приступао без предрасуда и предубеђења и примао само оно што издржи критику његовог разума и оправда наше југословенско искуство, без обзира како ће се такав његов став оквалификовати.

Значајне су и студије Петровићеве из психологије које је он штампао у *Просветном гласнику*, ограну Министарства просвете. У свим овим расправама: *Еволуција душе, Психолошки закони, Дечији мозак, Душа код животиње, Дечија чула, Меланхолија*, итд., он је заступао физиолошку психологију. Третирајући психолошке проблеме физиолошки, од се ипак одвајао од оних чудних присталица универзалне биологије који претендују, како он каже на једном месту, да униште самосталност психологије и да од ње створе обично поглавље физиологије. Психологија се ослања на физиологију исто онако као што се ова ослања на хемију. Објашњење свију појава свести дакле треба да припада једино психологији.

Али оно што је послератним генерацијама учитељским мање познато о пок. Петровићу, и што ми желимо овом приликом сада да истакнемо, то је његов рад пре рата.

У предратном школском покрету у Србији који је имао за циљ реформу како у уређењу народне школе тако и у подизању школске наставе, Петровић је био један од вођа. Главни орган овог покрета био је часопис *Наша школа* чији је једно време, после Воје Младеновића, био он главни уредник.

Око овог часописа скупљали су се сви ондашњи млади школски радници: Драг. Михајловић, Војислав Младеновић, Драгољуб Бранковић, Бора Младеновић, Драгомир Иконић, и др. Петровић је долазио у ред оних најборбенијих. У својим многобројним чланцима: *Дајте нам школу, Учишело и универзитет, Какав треба да је закон о народним школама, Писмо о реформи школе, Кроз просветну реорганизацију, Што горе то боље, Учишело у животињу, Учишело у школи, Повлашћено дегенерисање, Да се оканемо моралног карактера, Организација и акција* итд. штампаним у овом и другим часописима, износио је недостатке школске наставе, школске и учитељске организације и тражио реформе од којих су многе и данас, после 30 година, актуелне. Он тада поставља теорију о прогресивним факторима и на основу ње решава школски проблем овако: 1 *школска зграда*: она се мора подићи; она се мора издржавати; 2 *учишело*: он мора бити спреман; он мора бити награђен;

3 *ученик*: он мора да похађа школу дуго; он мора да похађа школу уредно; 4 *настава*: она мора бити корисна; она мора бити васпитна. Образложивајући ово, Петровић је углавном захтевао да се подизање зграда и њихово финансијско издржавање одузме из руку „разузданих и неписмених општинских кметова“ и пренесе на државу, или барем на неко јаче самоуправно тело од општине, нпр. на ондашње округе. Да би се подигла учитељева спрема и подигла његова лична култура, нужно је да се учитељске школе дигну на ранг универзитета. „Просветни реакционари, вели он жучно у чланку *Дајте нам школу* (Наша школа 1908 године) нашли су да је преко потребно затворити пред учитељима универзитетска врата. Место да учитеља наоружају академском спремом, да би могао као буктиња да обасјава сав живот народни, они су га деградирани Срећне земље с чашћу и предусретљивошћу отварају пред учитељем широм врата свих просветних и универзитетских завода дајући му могућност капом и шаком да своју културну мисију што преданије врши и свој углед што више уздиже. Наши претставници просвете пронашли су мудру мисао да се један четворогодишњи гимназиста лепо може за четири године метаморфизирати у просветног пионира и то на тај начин што ће му наставници лабаве спреме, какви су већином по нашим учитељским школама, сипати у главу без плана и реда нејасне, ваздушасте и напавирчене појмове из свих наука и тиме преобразити његов дух за школског и културног борца!... Учитељи су, после раденика најпродуктивнији и најнапреднији друштвени сталез, зато тражи повећање њихове плате, нарочито млађим учитељима. „Њих још младе“ — вели он — „убија напоран рад и они су прве жртве преко чијих телеса промичу точкови цивилизације.“ ...Четири године похађања народне школе од стране ученика је недовољно. Зато се време мора повећати. Али како је повећање скопчано са повећањем учитељског кадра и са другим просветним и економским условима, то предлаже да се она изведе поступно“... „Педагошка је бесмислица“, тврди даље Петровић у чланку *Да се оканемо моралног карактера* — (Наша школа 1910 год.) — тражити од основне школе стварање моралног карактера. Живот човечанства не може бити тако прост и једностран да би га само требало затворити у зидове школске и отуда очекивати после извесног времена карактерне величине и моралне духове. Образовање карактера није усамљено и издвојено питање. То је језгро у коме су скривене све силе људског живота. Другим речима, морални карактер је савршенство које претставља завршну етапу у развијању човечанства. Он није услов, него последица прогреса. Строго узевши, на свету нема васпитача, јер је цео свет и све што је у њему једини, прави и потпуни васпитач. Хармонијско васпитање, како се од педагога жели, могућно је само под условом да међу тринитетом три генерална васпитна фактора: породица, друштво и школа влада хармонија. Народна

школа оваква каква је данас није кадра да морално васпитава. Зато треба престати са педагошким шегачењем и снагу концентрисати на реалније и разумније ствари.“

Предратни напредни млади школски радници сматрали су да не наилазе на довољно разумевање код меродавних фактора. Замерало им се нарочито њихово антиклерикално обележје, јер су тражили слободну школу, слободну од верске наставе и слободну од сваке везе са црквом уопште. Сем тога, захтевали су да се школе и учитељи одвоје потпуно од сваке политичке и партиске борбе. За постигнуће својих циљева, они су тражили реорганизацију учитељског удружења и прикупљање снага. Један од главних бораца за организовану борбу и акцију, био је Петровић. У својим чланцима: *Организација и акција*, *Социјализам и организација*, *Учишљеско удружење*, *Што ће нам организација*, тражио је што чвршћу организацију са што већим бројем чланова да би имали што веће снаге за остварање својих тежњи и идеала. Петровић одбацује организацију на синдикалној основи, јер вели заједно са А. Бебелом, да је синдикат специфично радничка организација; синдикати су органи политичких радничких сталешких организација, а раднички и учитељски интереси ипак нису идентични. Тражи организацију која неће спутавати и стезати ничије слободно политичко убеђење, него која ће напротив омогућити неограничену слободу савести и мишљења у исповедању политичких начела.

Петровић је издао 1908 год. и једну већу педагошко-етичку студију *Човек и етички принципи* која је уствари увод у моралну филозофију. Она садржи развој моралне филозофске дисциплине од античког доба до наших дана. Писана озбиљно, са познавањем ствари, са логичним излагањем и чистим језиком, она је наишла у ондашњим круговима на топли пријем.

Горњи рад и расправе: *Један поглед на религију*, *Кроз природну науку ка религији*, *Бог у историји*, *Природа и откровење*, *Сјабло човечијег порекла*, *Дарвинизам*, *Васпитни циљ*, *Деца и рачун*, *Исламска педагогија*, *Психолозијанум*, *Личност*, *Интегришћеш психичког процеса*, *Мнемотехника*, *Посмајрање и исшћивање*, које су штампане у ондашњим педагошким часописима: *Нашој школи*, *Учишљеску*, *Нашој народној школи* ит.д. јасно су оцртавале личност младог Петровића који је ступао у јавни живот са темељним познавањем педагошких и школских проблема и чија заслуга није мала што су они донекле решени на корист учитељства и наше школе.

Милан Савић

IV. — Из ѱраксе за ѱраксу

Почешно рачунање у сшваралачкој школи**Б) Друга половина прве десетице**

Које смо бројеве досад упознали? — 1, 2, 3, 4 и 5. Који ћемо најпре одвојити? Број један. Ко жели да га одвоји? Јављају се сви. Разуме се да треба позвати некога од најмање даровитих. И кад овај привуче уз леву оплату на свакој шипци по једну куглицу, ваља позвати другог да повуче десно од овога реда опет једно испод другог број 2; трећи ће то исто учинити са бројем 3, а четврти са бројем 4. Тиме ће број куглица бити исцрпљен; свих 100 биће разбијене широм целе рачуналке у јединице, двојке, тројке и четворке које су поређане једне испод других. Да би се могао тако одвојити и број 5, поново се све куглице збију десно у десетице. И сад се одвајају само беле или само црне, а на шипци где су једнобојне тражи се половина односно средина ради одвајања броја 5.

После овога ставља се питање: Које смо бројеве до сада добро запазили?... А који су нам сада на реду? 6, 7, 8, 9 и 10. Желите ли да запазимо и њих? — Рећи ћу да ће вам овај рад отада бити још милији јер ви већ умете да претстављате и ове бројеве иако то до сада нисте радили.

1) Запажање бројева од шест до десет*а) Прешсављање друге ѱоловине на ѱрсшима*

Који ћемо број најпре претставити? *Шесш*. На чему? На прстима: Ко жели то да уради? Јављају се готово сви. Ипак ваља позвати некога од бољих. Хајде ти, Боро, претстави број 6 на прстима! Изишав, он диже леву руку и пружајући растављене и добро затегнуте све прсте вели: *Пеш левих ѱрсшију*. Пружив затим десни палац наставља: *и један десни*, па спонтано завршава: *шс су б ѱрсшију*, но при том није приближио руке да му палци буду близу један другом. Је ли Бора урадио све што треба? Није приближио руке док је изговорио: то су 6 прстију довикује Стева. Има право Стева. Овако је остало као што је у почетку и било, па се није дошло до броја 6. Зато, Боро, уради поново све како треба! Је ли сад све добро? — Хајде да уради то исто још неко. Хајде сви Опет неко сам. Још један!

Који је број сада на реду? Број *седам*. Ко жели да претстави тај број? Опет ваља позвати некога од бољих љака. Сад пријављеник на исти начин пружа 5 левих и 2 десна велећи: то су 7. Је ли све добро урадио? — Ко би требало сад да претстави број *осам*? Довикују — Страхиња! Добро, нека изиђе Страхиња да видите како и он уме. Је ли умео без грешке?...

Ко ће претставити број *девет*? Јавља се Страшимир. Баш добро да се уверите како и он уме. Али је њему потеже да

пружи четири десна прста после пет левих. Његов домали вуче и мали-прст. Зато мали прст треба само да се повије улево као оно палац на левој руци кад се претставља број 4, па „мирна Бачка“. Сад нека све то уради сама Бојка. Хајде сви. Опет један. Сад опет сви!

Још који број имамо да претставимо? Број *десет̄*. Ја ћу њега претставити — довикује Бојана! Изиђи па уради. Пружајући прсте на левој и десној руци она вели: *Пет̄ левих пр̄стију и њет̄ десних што су десет̄*. Је ли умела и она без грешке? Има ли кога да није сигуран? Нико се не јавља. Ипак треба позвати некога од најмање даровитих да претстави број 6 и 7. То исто затим ураде сви, па опет 1 од најмање даровитих. Сад овако исто број 8 и 9. Затим ураде сви, па опет 1 од најмање даровитих. Хајде сви заједно да претставите све бројеве редом од 6 до 10. Ко жели да то учини сам? Још неко. Бојка и Страшимир нека заврше. Јесу ли умели без грешке?

Бројте редом прсте од 6 до 10. Уз пружање чује се шест прстију, седам прстију... десет прстију. Сада од један до 10. Пружајући говоре: 1 прст, 2 прста, 3 прста... 10 прстију. Које је ово бројење? — *Просто*. — Ко жели да броји сада *редно* све прсте од 1 до 10? Пријављеник пружајући леви мали-прст вели: *први* прст. Кад потом пружи домали изговара: *други* прст. Иза тога пружајући средњи вели: *трећи* прст, и тако редом. Кад пружи десни палац вели: *шести* прст, а завршава пружањем малог десне руке изговарајући: *десети* прст. Које нам је бројење сада на реду? *Збирно*. Можемо ли прсте бројати и збирно, као што смо их бројали просто и редно? Не можемо. Па шта онда да бројимо збирно? Децу и младунце у животиња. А шта се на деци броји збирно? Очи, уши, уста, леђа, груди, слабине, крста... Ко жели да броји очи? Чује се: *Једне* очи, *двоје* очи, *троје* очи... *десеторе* очи. Ко жели крста? *Једна* крста, *двоја* крста... *десетора* крста. А шта се на учионици тако збирно броји? — Врата. А у дворишту или на улици? Кола...

б) *препостављање бројева од 6 до 10 на Руској рачунаљци*

Шта нам је сад на реду? Да претстављамо исте бројеве на рачунаљци. Ко жели то да ради? Јављају се скоро сви. Опет ваља узети од оних средње способних; разуме се увек друге, дакле, који до сада нису сами радили. Хајде ти, Ђоко! Почећеш на шестој шипци те да сви добро виде. Одвајајући све беле куглице Ђока вели: *Пет̄ белих куглица*. Привлачећи потом једну црну наставља: *и једна црна*, па састављајући их завршава: *што су шест̄ куглица*. Је ли добро урадио?... Шта ћемо сад? На седмој шипци да претстављамо број 7. Нека то уради Ђурђија. Је ли умела? Сад нека дође Ђорђе. Шта ће он радити? Претстављаће на осмој шипци број 8. Је ли добро урадио? А ко жели да претстави број 9? Је ли погрешно? — Који је број сада на реду? Број 10. Ко жели њега да претстави? Пријављеник повлачећи у 2 маха по

5 једнобојних на десетој шипци саставља их. Какве су куглице на овој шипци? Једнобојне. Да ли треба сада друго 5 при повлачењу саставити са првим? Не треба. Зашто? Јер се не види тако шта је рађено — довикнуће неко. Тако је. Уради то ти, Страхиња! Је ли све добро урадио? По чему се види? Што је остало мало растојање између првога и другога 5. Изиђи ти, Страшимире, па одвој све ове бројеве сам. Је ли умео без грешке? Ко још треба све ово да учини? Ја ћу довикује Бојка. Има ли некога ко све ово не би сам умео да уради и да говори? Нико се не јавља...

в) *Бележење бројева од шест̄ до десет̄ римским бројкама*

Шта имамо још да урадимо са овим бројевима? Да их бележимо на табли. Тако је. Али пре тога хајде сви заједно да их претставите поново редом на прстима... Иза овога позивати оне који нису излазили да бележе ове бројеве редом. Остали ће пазити како би могли да исправе грешке ако их случајно буде било. — Изишао неко од бољих па извлачећи нацрт леве шаке отежући изговара: *Пет̄*. Додав потом једну усправну црту десно вели: *и један — шест̄*. Шта означава она прва шара? — Свих пет прстију на левој руци. А ова усправљена десно? Десни палац. А да је ту црту ставио лево испред онога нацрта леве шаке? Онда би обележио број 4. Јест, тада би се смањивало јер се иде назад па би она означавала изостављени мали прст.

Који је број сад на реду? Број 7. Њега ћете бележити мало даље и десно од пређашњег. Потом тако исто број 8, па 9 и нај- после 10. Тако се дође до ових знакова: VI, VII, VIII, VIV, VV... Чујте сад ово! Одрасли бележе овако шест, седам и осам. Али девет и 10 не бележе тако, иако би се овако бележење могло справом очекивати. Они за последња 2 броја имају друге знаке слично ономе као што за четири и 5 нисмо задржали просте усправне црте. Ја ћу вам казати сада како одрасли бележе број 10, као што сам вам раније казао како бележе број 5. Ви ћете се потом сами сетити како треба да бележите број 9.

За десет одрасли окрећу наопачке нацрт десне шаке. Па овако обрнуту подметну под нацрт леве шаке. Притом шиљкове потпуно усаде један у други. Тако се добије један овакав знак: X. Нашта вас он потсећа? На закошен крст... Сад се сами сетите како треба бележити број 9 кад знате да је за 1 мањи од 10. Ваља најпре извући усправну црту па онда овакав коси крст — довикнуће неко дете. Света се сетио. — Иза овога позвати некога да испод пређашњих знакова обележи најпре 10 а потом и 9 овако како то чине одрасли. Затим ваља наредити да напишу исто овако све ове знакове на таблицама или свескама. — Нај- после се затражи да неко обележи на табли бројеве од 1 до 10 онако како их бележе одрасли па се и то сада унесе у свеске или испише на таблицама да би могли показати укућанима шта су све данас радили.

2) Бројне целине за другу половину прве десетице

Ко може да погоди, шта нам треба сада радити? Да се сећамо, имамо ли чега на себи по 6, 7, 8, 9 и 10 — довикнуће неко. Ето, Драги се сетио. Хајде сада истражујте, чега имамо на себи по 6? Немамо ничега. А по 7? Немамо ни по 7. Сећајте се сада, имамо ли чега по 8? Немамо ни по 8. А имамо ли по 9? Немамо ни по 9. А по 10? Немамо ни по 10. — Ова дечја тврђења ваља примити иако за анатоме постоје 7 костију у ножју а 8 у ручју као и 8 секутића у обема вилицама. Али кад су се прећутали очњаци за број 4, онда не треба спомињати ни секутиће. За друге природњаке можда постоји штогод и за који други број. Но то је за децу у овом случају још неприступачније. Зато сада ваља прећи на *изналажање бројних целина* за ове бројеве на тварима ван нас. А то су ове:

а) *Сџране у учионици за број шестџ.*

Рекосте да на себи немамо ничега по 6. А шта мислите, да ли имамо нечега по 6 на нашој учионици? Нема ни на њој ничега по 6 — вичу скоро сви. Кажете да нема, али да покушамо можда ћемо наћи нешто.

Са колико је страна ограђена, омеђена или ограничена наша учионица? Са четири довикују многи. А нашта мислите кад кажете са 4 стране? На 4 зида. То је онда тако, али зар нема још нечега овако равнога и великога што омеђује нашу учионицу исто онако као и зидови? *И под и таван ограничавају је исто као и зидови* — вели Драган. Ето, сада се сетио Драган. — Па са колико је страна онда ограничена наша учионица. Са 6. Сада сте тек тачно казали. Ко би онда желео да покаже именујући свих 6 страна? Пријављеник показујући обема рукама изговара: *џредња и задња, лева и десна, горња и доња* — страна. Је ли умео све без грешке?.. Устаните па сви овако исто показујте именујући једновремено све стране. Ко треба сад то сам да учини? Још један. А ко треба да заврши?

Да ли и друге учионице имају исто тако 6 страна? А колико страна имају ходници? И ходници имају 6 страна. А ваше собе, кухиње, подруми? И они имају по 6 страна. Како би се онда могло рећи за све одједном? — *Свако џправилно одељење има 6 сџрана*: предњу, задњу, леву, десну, горњу, доњу. Како стоје све те стране? Четири усправно а две положено. Које четири стоје усправно? Зидови. А које две положено? Таван и под. Претставите на прстима зидове. Сви дигли руку са повијеним палцем. Сад претставите и под и таван. Пружају оба палца. Колико је дакле свега страна? Шест. Покажите одједном шест! Опет онако: четири усправне и две положене...⁸⁾

⁸⁾ Све ово може се извести и на правцима у учионици при чему се ови исказују речима: *напред, назад; лево, десно, горе, доле* — место изразима: *предња задња; лева, десна; горња, доња* — страна.

б) Дани у недељи или у седмици за број седам.

Који је број сада на реду? Сетите се нечега што има нешто све по 7. Ћуте, нико се не јавља. А знате ли колико је дана у недељи? Седам — довикују многи. Тако је. Свака недеља има 7 дана. Ко жели да их претставља именујући их у исти мах? Пријављеник пружајући леви малипрст изговара — *недеља*. Пружив потом домали изговара *понедељак*. Продужујући тако завршава пружањем десног кажипрста и изговарајући — *субоџа*. Деде сада да урадите то исто овако сви заједно. Ко треба сам? Још неко. Ко још?

Претставите целу недељу на прстима одједном. Пружају све прсте леве и прва два прста десне руке. Па кад свака недеља има 7 дана, можемо ли их све скупа звати и некако друкчије? Можемо их звати — *седмица*. Многи их тако и зову. Знате ли зашто? Да се избегне збрка, јер се један од њих и сам зове — недеља. А који је то дан? То је онај када се друго не ради него се иде у цркву на молитву и одмара.

Колико се дана раде остали послови? Шест дана. Знате ли како се тих 6 дана једним именом зову друкчије? *Тежашници*. Откуда им ово име? Отуда што је сваки рад *тежак*, — рећи ће неко. А је ли тежатник и онај дан кад се иде на молитву? Не, он није радни него је празнични дан; он је празник.

Претставите поново свих 7 дана на прстима. Који вам дан претставља малипрст? Недељу. А десни кажипрст? Суботу. А леви кажипрст? — Среду. Ко зна зашто се овај дан зове *среда*? Зато што је у средини — вели Лука. Колико је дана после среде? Три. Који су то дани? Четвртак, петак, субота. А колико је дана пре среде? Опет три. Како се они зову? Уторак, понедељак, недеља...

Савијте прст што претставља среду. Колико је пружених прстију испред њега? Три. А иза њега? Опет три. Вратите тај прст. Сад савијте малипрст. Колико је остало пружених прстију? Шест. Које дане претстављају тих 6 прстију? Тежатнике. Како се зове први тежатник? *Понедељак*. Откуд му ово име? Отуда што долази одмах по недељи. А како се зове четврти тежатник? *Четвртак*. А пети? — *Петак*...

На чему још можемо да претставимо недељне дане? На рачунаљци. Нека то учини Страхиња али на оној шипци где су једнобојне куглице. Колико куглица треба да повуче? Седам. Како ће знати докле је седам? Да изостави само три. Уради тако Страхиња! Како ћемо наћи сад ону средњу куглицу? Да мало повучем три лево а три десно па ће остати само она средња. Уради и то, Страхиња! Који дан претставља та средња куглица? Среду. А она лево од ње? Уторак. Десно од ње? Четвртак. А она друга лево? Понедељак. Друга десно? Петак. Трећа лево? — Недељу. А трећа десно? — Суботу.

в) Ђошкови у *правилних одељења за број осам.*

Шта треба да радимо сада? Да се сећамо чега има негде све по 8 — вели Миле. Миле је погодио. Хајде да видимо ко ће се сетити. Заћутали и нико се не јавља. А шта мислите, колико ћошкова има наша учионица? Четири — вичу сви углас. Изиђи, Павлија, па покажи редом сва четири ћошка на која мислите кад кажете да их је толико. Она прилази левом ћошку па не сагињући се упира прстом у једну тачку угла који чини предњи зид са левим. Је ли ово где Павлија показује одиста ћошак? Није, господине! То је угао — вели Павле. По чему то знате? Што се ту састају само две стране. Које су то стране? Лева и предња. Сад се Пава поправља. Сагиње се и упира у леви ћошак говорећи: Овде је ћошак, јер се ту састају три стране. А које су то 3 стране? Под са предњим и левим зидом — вели пријављеник.

Други ћошак нека покаже Стева. Он прилази десном ћошку и показује га. Које три стране граде овај ћошак? Под са предњим и десним зидом — вели Петрија. Па који је онда онај први, а који овај други — ћошак? Онај је леви, а овај десни — ћошак. Да ли је то тако довољно речено? Зашто није? Што има још 1 леви и још 1 десни. А где су они? Иза нас. А ови показани? Испред нас. Како онда треба да кажемо за ове испред нас па да буде све тачно речено? Леви предњи и десни предњи. А које још нисмо показали? Леви задњи и десни задњи.

Ко жели да покаже леви задњи и десни задњи? Је ли умео? А шта њих чини? Опет под, али са левим, десним и задњим зидом. Колико смо ћошкова свега показали? Четири. Који су то? Два предња и 2 задња; или 2 лева а 2 десна. Покажите их обема рукама сви заједно. Сад нека их покаже исто тако сам Страшимир. Ко још жели? Хајде још неко!

А шта мислите, да ли наша учионица нема никаквих других ћошкова осим оних које *гради под са зидовима*? Има још 4 ћошка које *гради таван са зидовима* — довикује Ђока. Ђока има право. А где су ти ћошкови које гради таван? *Горе*. А они које гради под? *Доле*. Како се зову они горњи ћошкови? Онако као и доњи. Ко жели њих да покаже? Је ли их добро показао? Покажите их сада сви заједно. Сама Бојана. Још неко. Још један!

Па колико свега ћошкова има наша учионица? Осам. Где су? Четири су доле а 4 горе. Како би још могли рећи. Четири су испред а 4 иза нас. И још како? Четири су лево а 4 десно. Покажујте их сада сви обема рукама истим редом? Ко жели сам? Још један?

Претставите свих осам ћошкова на прстима. Дижу обе руке савивши само мали и домали прст на десној руци. Колико је прстију пружено кад остану 2 савијена. Осам. Савијте од њих 4. Колико је остало пружених? Четири. Може ли то да се каже и друкчије?... Како? Пола је савијено а пола остало. Савијте и та 4. Колико је пружених прстију сад? Ниједан. Пружите 6 прстију. Савијте пола. Колико је пружених? Три. Пружите 4 прста. Савијте 2. Колико је пружених а колико савијених? Пола је

пружених а пола савијених. А колика је половина од 2. — Један... Пружите још једном онолико прстију колико ћошкова има свако правилно одељење!..

2) *Рује на свирали — дудуку — за број девет̄*

Који је број сада на реду? *Девет̄*. Сетите се онда нечега што има нешто све по 9. Мисле се и ћуте. А је ли неко од вас чуо кад одрасли у разговору кажу за некога: *Он је девет̄а руја на свирали*. Ко ово досада није чуо, чуће некада доцније. А ја сам до-нео свиралу да је разгледате па да запамтите, колико је рупа на њој.

Ево погледајте је. Шта мислите, колико је рупа на њој? Шест довикује Риста. На које је рупе мислио Риста кад је рекао шест? На ове озго за прсте вели Арса. А да ли је одиста на свирали само шест рупа? Нису само шест; на дебљем крају виде се још две рупе виче Ана. Ана има право. Ево загледајте их! Каква је ова спреда на коју свирац дува? Дугачка и уска. А ова оздо? Четвртаста и широка. А какве су оних горњих 6 рупа за прсте? Округле и мале. Претставите на прстима сада најпре ове две веће рупе на дебљем крају који се прислања на уста. Сви пружили мали и домали прст леве руке. Сад претставите и оних 6 мањих озго које свирац затвара прстима и отвара при свирању. Можемо ли свих 6 одједном? Не! Најпре ћемо 3 рупе за средње прсте једне руке и потом још 3, за средње прсте друге руке. Па колико их је онда свега досад? Осам.

Колико смо рупа до сада запазили на свирали? Осам. Где су оне? Две су на предњем, дебљем крају, а 6 озго средином свирале. А да ли се види још која рупа на њој? Види се још једна на тањем крају довикује Христа. Тако је, ево видите! Која је по реду ова рупа на тањем крају? Девета. Јесте. Ово је та девета рупа на свирали. Али свирац може свирати и кад се та рупа запуши. Зато се и каже за сваког, без кога се може бити, да је *девет̄а* рупа на свирали. А шта онда ово значи? Да се може и без њега. Тако је.

Хајде сад претставите најпре оних 6 рупа за прсте што су озго на свирали. Сви пружили све прсте леве и палац десне руке. Претствите сада и оне две на предњем дебљем крају. Пружају кажипрст и средњи десне руке. Колико смо рупа до сада претставили? Осам: шест горњих и 2 предње; или 2 предње и 6 горњих. Још коју нисмо претставили? Ону на тањем крају. А која је то рупа? Девета. Којим ћемо прстом претставити ту девету рупу? Десним домалим прстом. Учините то. Колико је дакле свега рупа на свирали? Девет. Која је прва? Она широка а уска спреда на коју се дува. А која је последња? Она девета на тањем крају. Која је друга? Она четвртаста и широка оздо на дебљем крају. А које су рупе средином свирале између предњих двеју на дебљем и оне последње на тањем крају? Оних шест озго. Којим се прстима свира? Трима средњима на обема рукама. А шта се ради палцима? Њима се свирала подупре оздо. А ради ли се штогод малим прстима? Не! Они су слободни...

(Наставиће се)

Јован Петровић

Говор, писање и читање

Предавање у III разреду основне школе

Начин обраде: аналитичко-синтетички метод у комплексу.

Како се ви, децо, споразумевате међу собом? (Говором). — Како се споразумевају људи међу собом? (И они говором). — А како се споразумевамо са друговима, пријатељима и рођацима који су далеко од нас, у другим местима? (Споразумевамо се писмено). — Шта ми сада радимо када причамо међу собом? (Говоримо). — Хајде, сада, да напишемо писма друговима у другом месту. (Деца пишу). — Шта ћемо сада да чинимо, пошто смо сви написали по једно писмо? (Да ставимо у коверт). — А онда? (Онда ћемо да адресујемо). — Хајде! — Пошто смо адресовали, шта имамо још да урадимо? (Да прилепимо марку). — Колика вредност марке је потребна за једно писмо? (За свако писмо треба динар и по). — Колико је писама свега написано у нашем разреду? (Тридесет и пет). — Израчунајте колико треба новаца за сва писма. (Деца рачунају...). — Кажи ти. Ти. — Шта је потребно затим да чинимо са писмима да би отишла на одређено место? (Да однесемо на пошту). — Како ће да оду? (Она неће да иду већ ће да их одвезе воз, лађа или авион). — Шта још воз вози? (Вози путнике и робу). — А лађе? (И оне). — Зашто служе авиони? (И они превозе путнике и пошту, а у рату се са њима ратује у ваздуху...).

На колико се начина људи између себе споразумевају? На два начина: усмено, када разговарају, и писмено, када се дописују. — Како се говор друкчије зове? (Језик). — Зашто? (Јер говоримо језиком). — Од кога уче деца језик? (Од родитеља). — А од кога највише? (Од мајке, матере). — Зашто се, онда, каже да говоримо матерњим језиком? (Зато што нас највише мати учи да говоримо). —

Где се још језик учи? (У школи). — Како у школи учимо да говорим? (Ми говоримо, пишемо и читамо). — А зашто вас господин учитељ опомиње кад погрешите? (Он нас поучава да правилно говоримо). — Да бисмо учили правилно да говоримо, шта морамо да знамо? (Морамо да знамо поуке о језику). —

Запамтите: Поуке о језику се друкчије зову *граматика*. Граматику учимо да правилно говоримо, пишемо и читамо.

Шта су људи међу собом који говоре једним језиком или говором? (Људи који говоре једним језиком или говором један су род, један народ). — По чему се, онда, познају народи? (Народи се познају по језику или говору). — Како се зове наша земља? (Краљевина Југославија). — Зашто се зове Југославија? (Зато што у њој живе Јужни Словени). — А зашто је наша земља краље-

вина? (Зато што њоме управља Краљ). — Како се зове наш Краљ? (Наш Краљ се зове Његово Величанство Краљ Петар Други Карађорђевић) — Где се налази престоница Краљевине Југославије? (У Београду). — А која је највећа варош у Југославији? (Београд). — Ко је био у Београду, нека исприча све шта је тамо видео, доживео и посматрао...

Ко све говори нашим језиком? (Срби и Хрвати). — Па како се зове наш народни језик? (Српскохрватски). — Зашто? (Јер њиме говоре сви Срби и Хрвати). — Ко још живи у Краљевини Југославији и чини Јужне Словене? (Словенци). — А како говоре Словенци? (Они говоре језиком који се мало разликује од српскохрватског језика). —

Запамтите: Докле год чујемо да се овако говори као што ми говоримо, дотле се простире наш *југословенски народ*.

За наш говор песма каже:

НАШ ГОВОР

Као сребро глас му звони
Кроз долине и кроз горе,
Као да се бисер рони
Срб-Хрвати њиме зборе.

Он нам наше име краси,
Њим се сваки од нас дичи;
Његови нас славе гласи
И у песми и у причи,

Зато, мила децо моја,
Пригрлите ово цвеће,
Њим китите недра своја,
Оно никад свенут неће.

Хајде да прочитамо ову песму о нашем говору. (Читај ти, ти, ти). Испричај ти, Радиша, својим речима ову песму. — Ко зна да каже којом азбуком пишу Срби? (Ћирилицом). — Ко је саставио ту азбуку? (Ћирило и Методије). — Ко су били ти људи, Ћирило и Методије? (То су били словенски апостоли). — Испричај нам ти, Петре, нешто из живота Ћирила и Методија. Настави ти, Павле. Добро. — Хајде сада да певамо сви песму: „Ој Словени“. Објасни ти, Милице, својим речима ту песму што смо сада певали...

Каквим писменима пишу Хрвати? (Латинским). — А како пишу Словенци? (И они пишу латиницом). —

Које је годишње доба сада? (Зима). — Кад почиње зима и докле траје? — (Смислите и кажите нешто о зими. (Зима стиже). — Смислите нешто о ветру, снегу, ђаку, па то кажите. (Ветар дува. — Снег пада. — Ђак учи радећи). —

Шта сте смислили и казали о зими, ветру, снегу и ђаку? — Шта је о зими, ветру, снегу и ђаку *речено*? (О зими да је стигла, о ветру да дува, о снегу да пада, о ђаку да учи-радећу). — Шта свака од ових реченица казује? (Казује једну мисао). — Кад оно што смо смислили само изговоримо, али не напишемо, како се зове? (Зове се *казана* реченица). — А кад оно што смо смислили само напишемо, како се зове? (Зове се *написана* реченица). —

Више реченица шта чине? (Више реченица чине говор). — Па шта је, онда, говор? (Говор или језик је скуп казаних или написаних реченица). — По чему се познају народи? (Народи се познају по језику). — Шта је реченица, а шта говор? (Реченица је мисао казана или написана, а говор је скуп казаних или написаних реченица).

Како постаје реченица? (Реченица постаје кад се о некоме или нечему нешто *шврди*, *одриче* или *пита*):

Зима стиже.
Ветар дува.
Снег пада.
Ђак учи радећи.

Зима није стигла.
Ветар не дува.
Снег не пада.
Ђак не учи радећи.

Да ли је зима стигла?
Да ли ветар дува?
Да ли снег пада?
Да ли ђак учи радећи?

Шта се у првим реченицама *шврди*?... Шта се у другим *одриче*?... А шта се у трећима *пита*?... Какве реченице, онда, могу бити? (Реченице могу бити *шврдне*, *одричне* и *питне*). — Упишите у своје свеске ове потврдне, одричне и упитне реченице, прво ћирилицом а затим латиницом.

Који се знаци употребљавају за правилно писање? (За правилно писање употребљава се тачка и запета). — Кад се пише велико слово? (Велико слово пише се у почетку писања). — Још? (Велико слово пише се и после тачке). — А где се и када ставља тачка? (Тачка се ставља кад се нека мисао заврши, на пример: Ђак учи.). — Где се ставља запета? Запетом се нешто одваја. Пример: Ђак учи, а звонце звони). — Када читате неку причу, шта радите код запете? (У читању, код запете мало застанемо и предахнемо). — А код тачке? (Код тачке застанемо мало дуже и глас спустимо).

Како се зову реченице којима се нешто пита? (Упитне). — Какав се знак ставља на крају упитних реченица? (Упитник).

Шта се још пише великим словом? (Великим словом се пишу *кршћена* и *надевена* имена; имена села, вароши, река, брда, планина, држава: Петар, Томислав, Андреј, Карађорђе Петровић, Александар, Марија, Немања, Душан, Косово, Прилеп, Скопље, Орашац, Вишевац, Београд, Загреб, Љубљана, Дунав, Сава, Јадранско Море, Дедиње, Авала, Кајмакчалан, Триглав, Краљевина Југославија, чика Јова Змај, Шарац Краљевића Марка).

Шта се пише још великим словом? (Великим словом пише се: Бог, Божји, Његово Величанство Краљ, Ти, када се неком каже из поштовања место Ви).

Каквим се словима пишу редови, стихови, у песмама? Редови у песмама се обично пишу великим словима).

Шта има свака песма и прича? (Наслов).

Извадите сви свеске. Пазите! Ја ћу да вам диктирам, говорим у перо, а ви пишете. (Диктирам):

О Краљевићу Марку

Сви знамо да је Краљевић Марко био највећи српски јунак. У народној песми и приповеци говори се да је имао и чудноватог коња Шарца.

Измалена се Марко био одвојио од својих вршњака. А кажу да га је вила задојила, па је зато постао јунак.

Друговао је Марко каткад с Милошем Обилићем, с Рељом Крилатицом и са другим јунацима. Гдекад би се Марко у невољи нашао, али би увек побеђивао.

Нема човека у нашем народу који не би ма шта знао о Краљевићу Марку. Штавише, о њему певају и други народи.

Једанпут му, како песма каже, мајка рече:

„Сине Марко, једини у мајке!
Не била ти моја храна клета,
Немој сине говорити криво:
Ни по бабу ни по стричевима,
Већ по правди Бога истинога.

Немој сине изгубити душу,
Боље ти је изгубити главу
Него своју огрешити душу“.

А ко је имао такву мајку, морао је бити и највећи јунак и најбољи син. Стога ће се Марково име помињати док је сунца и док је месеца.

Добро. — Прегледајте пажљиво шта сте писали, па ако сте негде погрешили, исправите грешке. — Прегледајте сада један другом. Дајте сада да ја прегледам. — Хајде сада да читамо редом један поједан. — Шта мислите, чији је задатак најбољи? (Предрагов. Дејанов...). — Упиши ти, Предраже, твој задатак у *Разредну свеску писмених сасшава*. — То је уредник *историске рубрике „Зидних новина нашег разреда“*? (Добривоје Кузмић). Да ли заслужује овај Предрагов рад да се оштампа у „новицима“? (Заслужује и биће штампан).

Ко је био Краљевић Марко? — Шта се у овој причи говори о Краљевићу Марку? — Где је била његова престоница? — А чији је он био син? — Шта се прича у једној причи о Шарцу Краљевића Марка? — А како је мајка саветовала Марка? — Када

га је и зашто тако саветовала? — Чији је био син цар Урош? — Шта знате о Милошу Обилићу, Косовском боју, кнезу-Лазару, Југ-Богдану и његовим Југовићима? — Где се налази Косово Поље? — Чија је престоница била Скопље? — Зашто школе славе Светога Саву?

Који се знак ставља код ових реченица: Сине, Марко, једини у мајке! — Збогом дете! — Добро дошао! (Узвичник). — Па где се ставља узвичник? (Узвичник се ставља иза реченица којима се узвикује или чуди). — Где се стављају две тачке? (Тамо где се нешто набраја или хоће нешто да каже). А наводник? (Кад се наводе нечије речи или говор)...

Задатак

1. — Напиши пет реченица и нађи у њима подмет и прирок;
2. — Препиши причу о Краљевићу Марку латиницом па научи да је лепо читаш ћирилицом и латиницом;
3. — Научи напамет песму о нашем језику;
4. — Нацртај Краљевића Марка и његовог Шарца;
5. — Изради од дрвета мало копље, налик на копље Краљевића Марка;
6. — Опиши укратко јуништво Милоша Обилића на Косову, па у причању нацртај и коју слику;
7. — Направи мали буздован и стрелу како замишљаш;
8. — Испричај друговима причу која ти се највише допада из читанке, коју си читао;
9. — Декламуј родитељима код куће неку народну песму коју си учио у школи;
10. — Посматрај време и промене у ово доба године, па то опиши и причај друговима у школи, а заједнички укратко опишите и нацртајте покоју слику онога што сте опазили и доживели...

Свет. Д. Миловановић

Ш м р к

Обрада радне јединице у IV. разреду

При обради земљописне наставе, кад се води разговор о води, како се у разним местима бановине добија вода за пиће и друге потребе, добићемо разне одговоре:

Воду добијамо из извора.

Воду добијамо из чесме, бунара, ђерма, пумпе, (израз „пумпа“ је одомаћена место шмрка те треба исправити да се зове шмрк).

О извору, чесми, бунару и ђерму било је речи још у II и III разреду, остаје сад да се води реч о шмрку (пумпи).

За обраду ове радне јединице потребно је на првом месту имати шмрк. У овом случају безусловно изведу се ученици пред шмрк где се постави опште питање, које ће ученици најбоље и најлакше решити, јер имају прилике да сами ваде воду и посматрају функцију шмрка.

Ако не постоји шмрк а има могућности да се добави макар глава т.ј. надземни део шмрка, онда ће се предавање моћи одржати у учионици, где ће га једино допунити шприц лекарски или штрцаљка од зове.

У местима где ни у близини нема шмрка а отежано је наћи главу прибећи једино цртању шмрка. Цртеж мора бити јасан и добар, нарочито нацртани пресек шмрка на коме треба ученицима приказати делове и функцију шмрка.

Опшће питање:

Како се добија вода шмрком?

Ово се напише на табли или у свескама.

Питање је задатак — проблем, који треба ученици сами да решавају.

Наставна средства:

- 1.) За решавање овога проблема потребно је имати шмрк.
- 2.) главу шмрка (ако се ради т.ј. обрађује у учионици).
- 3.) натегу.
- 4.) шприц лекарски и шприц који деца праве од зове зв. штрцаљка.

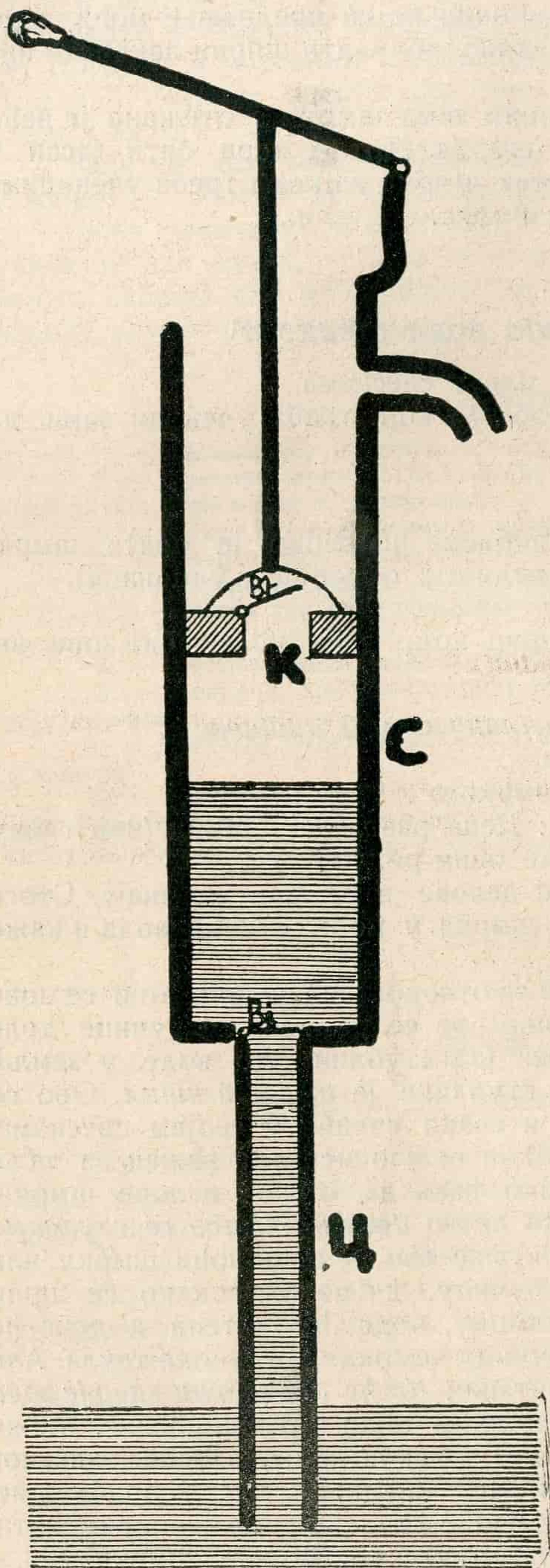
Сада опшће питање рашчланимо у 2 питања:

- 1.) Како изгледа шмрк.
- 2.) Како се служимо шмрком.

Решавање првог питања: Деца разгледају шмрк (или главу шмрка) и опис бележе у свеске овим редом:

Шмрк има *ручицу*. Остале делове виде али не знају. Стога наставник показује шири део шмрка у који се црпи вода и каже да се зове *стублина*.

У стублини се налази *клип* са отвором на средини који се зове *веншил*. Клип је везан за ручицу те се помицањем ручице доле и горе и клип креће горе, доле. Од стублине до воде у земљи је ужа цев. На саставу цеви и стублине је *отвор-веншил*. Ово се нацрта како на табли тако и сваки ученик у својим свескама, па се обележе сви делови. Како је овај опис врло важан за даље решавање, тражити од неколико ђака да опишу делове шмрка. Пошто је ово готово решава се *друго питање: Како се служимо шмрком*. Чим се постави ово питање сва ће деца поћи шмрку или глави од шмрка хватајући за ручицу, да покажу како се црпи вода. Ако се ово врши на шмрку, вода ће потећи а деца ће се отимати да свако повуче ручицу шмрка, да би вода текла. Али чим наставник постави ново питање: *Ко ће објаснити како је вода стигла у стублину*, настаће одједном тајац и размишљање. Може се десити да ово питање и сама деца поставе. После извесног времена размишљања ученици дају одговоре често приближне, али да не би било нагађања извешће се неколико експеримената, који ће објаснити како је вода стигла у стублину шмрка.

Први експеримент: Извлачење воде натегом. Неколико ученика ће извући из натеге ваздух, наравно пошто цев натеге завуку у воду, и на тај начин вода ће доћи у стублину натеге. Деца ће се уверити у то ако се ваздух разреди или извуче, долази на његово место вода, чим се ваздух пусти у натегу, вода ће се спустити тј. изићи из стублине натеге.

Други експеримент: би био са лекарским шприцем. Када се шупља игла завуче у воду, а клип повуче навише, вода ће ући у стублину шприца. Ако питамо децу како је сад вода ушла у стублину — биће им јасно да је опет разређен — извучен ваздух али не устима већ клипом који тесно пролази кроз цев стублине и тиме сише ваздух. Овај експеримент поновити више пута и то свакипут друго дете.

Трећи експеримент: био би са штрцаљком од воде. Пошто у овој место клипа служи кучина или крпа, пробати и онда кад је ова сува да ли ће моћи да исиса ваздух.

Постављамо поново питање: *како је доспела вода у нашегу.* Одговор ће бити без много размишљања — кад смо извукли ваздух и *шо устима.*

А како је вода доспела у стублину шприца и штрцаљке, ученици ће опет одговорити да је ваздух исисан помоћу клипа.

Власитија открића: Има ли какве сличности између шмрка, штрцаљке и натеге. Добићемо тачан одговор да

има сличности у томе, јер на исти начин долази вода у стублину шмрка. На ово питање добићемо одговор да смо ручицом помакли клип који је извукао ваздух из стублине, па је на његово место доспела вода.

Сад ћемо поново узети пун шприц (лекарски) воде и рећи једном ученику да врати клип на доле. Пошто то изврши питати га шта је било с водом. То исто учинити и са штрцаљком. Ученици ће одговорити да се вода вратила, изашла из стублине. Сад нам је згодно да питамо шта ће бити с водом у стублини шмрка, кад ми вратимо клип на доле. Ученици знају да ће вода доспети у чесму и тећи напоље, али ако их питамо како и зашто, настаће размишљање и нагађање. Тога ради објашњења уз шмрк одмах и цртати и показати.

1.) Кад клип разређи — исиса ваздух из стублине, вода из земље пролази кроз узану цев а у стублину улази пошто отвори вентил бр. 1.

2.) Кад вратимо клип на доле, онда се притиском воде затвара вентил бр. 1. али вода потискује вентил бр. 2. који је у средини клипа.

3.) Дизањем клипа поново на горе вода отвара вентил бр. 1 али се затвара бр. 2 затим повратком клипа вода опет пролази кроз вентил бр. 2 а одавде кроз чесму — лулу.

Сад се одмах прелази на шмрк и више ученика пробају да извуку воду.

Пошто се овај део сврши, у коме се ученици добро упознају са шмрком и његовим деловима, остаје нам да се води реч о чувању шмрка у разна годишња доба и каква је вода по укусу и мирису извучена шмрком.

Како се значи сваки шмрк квари од мразева, чак пукну и цеви те више нису за употребу без великих оправки.

Послови се ово питање: Шта се дешава са водом о великим мразевима. Ученицима је познато из искуства да се вода смрзне, исто тако да се и вода око чесме смрзне, као и око бунара. Ако питамо, шта ће бити с водом у цевима шмрка, јасно је да ћемо добити одговор, да ће се вода смрзнути. *Како ћемо сиречији да се вода не смрзне у шмрку.* На ово питање ученици размишљају и дају разне одговоре.

Ученици који се код куће служе шмрком видели су да се у јесен шмрк облаже сламом и крпама.

Пошто већина деце знају последице мраза на цвећу, винограду а знају да се руже увијају у сламу, да се спасу од мраза, а виногради затрпавају, сетиће се и то, да ће се шмрк спасти од мраза ако се увија. Ово се може упоредити са летњим и зимским нашим оделом.

Зашто вода увучена шмрком мирише на гвожђе. Ово питање решити одмах, јер ученици знају да су готово сви делови шмрка гвоздени и да вода добија мирис гвожђевите воде.

Колико воде избаци шмрк у минуту. Ово ће се израчунати кад се измери вода из суда у који је извучена шмрком за 1 минут.

Сад је лако израчунати колико шмрк избаци за 12 или 1 дан итд.

Најзад деца цртају: 1.) Шмрк како избацује воду, 2.) Пресек шмрка, 3.) Увијен шмрк зими.

Властимир Бугариновић

V. — *Грађа за историју школа*

Наша старовремска школа

I

Задатак је овог рада да се прикаже историја и живот наше Старовремске или такозване Часословачке школе у Кратову, која је постојала готово све до пред крај прошлога столећа. Овога посла сам се прихватио нарочито и због тога, што код нас не постоји такво или слично дело, које би нас упознало са целокупним животом наших старих школа, које су вековима шириле негдашњу писменост, знање и науку, која је била искључиво у оквиру црквених традиција. Због тога је ова школа позната у народу и под називом Словенска школа, јер се је наука предавала на словенском језику. Неоспорно је да је старовремска или словенска школа код нас постојала и делала по угледу на негдашње византиске школе, које су у свему подражаване, те ће и због тога бити од великог интереса да се изнесе верна слика њеног живота и рада у народу и држави. Оваква иста је била до ослобођења и турска школа у Кратову, која се такорећи ни по чему није разликовала од наше старовремске школе.

Пре но што пређем на сам предмет, налазим да ће бити од интереса да овде дам у најкраћим потезима опис Кратова, као и најважније моменте из његове прошлости, да би се на тај начин добила што боља и јаснија претстава о овој нашој старовремској школи.

*

Кратово се налази у источној половини Јужне Србије, у једном уском облуку, који ограђују последњи јужни огранци Осоговских Планина, а положено је на обема странама Кратовске реке, као и њених притока Сарафке и Манцеве реке. Куће су поглавито двоспратне, од мешовитог материјала, збијене на пади-нама околних коса, тако да ово насеље има амфитеатрални изглед. Улице су му уске, јако кривудавае, местимице врло стрме, а на његовим речицама је једанаест мостова, од којих су осам на своду, а три на стубовима. Од ових је најпознатији Радин Мост подигнут на два високих кулама. Од негдашњих дванаест старих

средњевековних кула данас су добро очуване шест, које скупа дају овоме месту нарочиту физиономију. Како сама подлога, тако и непосредна околина му је необично богата разним рудама, а поглавито оловом, сребром, бакром, златом и сумпором, а у последње време пронађен је и камени угаљ.

Ово насеље је подигнуто на старим рударским поткопима, као и поврх негдашњих гробља и то трачких, римских, византи-ских, српских, саских и дубровачких, која се налазе апсолутно по свима деловима овога насеља, а поглавито око негдашњих многобројних храмова, од којих се и данас налазе многи трагови.

По народном предању Кратово је један од настаријих градова на нашем полуострву. С обзиром на разнолике старине, а нарочито на рударске радове, стара гробља, домаће посуђе, новац, украсне и друге предмете, ова народна традиција почива на археолошко-историјској подлози. Управо Кратово је толико старо, колико и његово рударство, а има разлога да се верује да је ово развијено и за време преисториске епохе, а нарочито под Трачанима.¹⁾ Познато је да је рударство напредовало нарочито за време српске управе, када су доведени, као искусни стручњаци Саси, те је ово место могло развити и велику делатност на привредно-економском пољу, што му је омогућило да постигне и велики ступањ народног богатства и благостања. Моћ Душановог великог војводе Јована Оливера, као и његових наследника браће Дејановића, почивала је на неисцрпном богатству кратовских рудника. Па и за време турске управе, ово рударство је цветало, а поглавито од петнаестог па до половине седамнаестог века, од када се Кратово нагло подиже, тако да је ово било по својем богатству и култури једно од најпознатијих и најчувенијих градова на Југословенском полуострву. То рудно благо омогућавало је да се јако развију и многи занати, као и трговина, која је била поглавито у рукама наших Дубровчана.

У Кратову је кован и српски и турски новац, што је свакако наслеђено од Римљана и Византинаца. И данас се показују остаци од рушевина негдашње ковнице новца, која постоји на десној обали поточића Сарафке, у Цариној Махали.

Историја Кратова је у тесној и узрочној вези са његовим рударством. Напредак у експлоатацији рудног блага омогућавао је економско привредни просперитет Кратова, који је условљавао јачи или слабији импулс и духовне културе.

Према извесним историским доказима, Кратово је имало под Турцима извесну аутономну управу на челу које су били Срби мештани, а међу овима и више кнежева, изданака старих српских властелинских породица. Неоспорно је да је тако стање омогућило да се и под новим господарима настави у великој мери рад на нашој просвети о чему сведоче многобројни докази на основу

¹⁾ Ст. Симић: Историја Кратовске области, Годишњица Чупићеве Задужбине, Књ. XXXII. Београд 1914, страна 212—218.

којих се може закључити да је Крајово, са својом околином, претстављало у Средњем веку, па и доцније, крај који је на далеко зрачио са својом просветом, као и са својим многобројним културним посленицима и мисионарима, који су веома задужили наш народ.

II.

Злетовска или Кратовска школа.

Злетово је варошица у Источном крају Кратовске области, положено на десној обали Злетовске реке. Народно предање доводи овај назив од Златово, како се је у старо време звало због златних руда, које су прерађиване у Злетову. Према историским изворима, од почетка XI па до краја XIV столећа Злетово је назив за целу Крајовску област, која се уз то спомиње и као Злетовска страна.¹⁾ Из тога разлога под овим називом треба разумети Кратовску област, која са доласком Турака напушта овај назив, место кога се појављује Кратовски крај, скраћено Кратовско, или пак кратовска област, док се назив Злетово ограничава на насеље Злетово. У нашој науци је позната такозвана Злетовска школа, која датира још од XII века. То је старосрпска правописна школа, чија су средишта била Кратово и Лесновски манастир Светога Архангела Гаврила. Овај манастир се налази на Истоку од Кратова, од кога је удаљен за два часа пешачења, док је за пола пута ближи Злетову. Ова обитељ је, како изгледа, постојала још у XII столећу, ако не и раније, ма да се први пут спомиње 1330 године. Јер према животопису испосника Светога Гаврила, овај је прво живео у овоме манастиру, а како се држи, то је било негде у периоду од друге половине X па до краја XII века. А то значи да је овај манастир постојао још у то доба.²⁾ Данашњи храм је из основа подигао српски великаш Јован Оливер у 1341 и 1349 године.³⁾ У једном житију Светога Гаврила набрајају се око ове обитељи 11 храмова, 3 скита, 2 параклиса и 5 испосница, у којима је живело преко 200 калуђера, не рачунајући ту братију у манастиру, као и у скиту на Злетовској реци, познат под називом Пирг Манастир, посвећен Успењу Свете Богородице, много хваљен са својим лепим ћелијама. На основу ових података може се слободно претпоставити да је са време српске управе било у овоме манастиру бар око 250 монаха. Осим тога у овоме

¹⁾ Ст. Симић, Историја Кратовске области, Годишњица Чупићеве Задужбине XXXIII, 1914, стр. 143—147.

²⁾ К. Јиречек, Историја Срба I. део, Београд 1911, стр. 211. — Василије Марковић, Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији, Срем. Карловци 1920, ст. 20. — Павле Поповић, Преглед српске књижевности, Београд 1913, стр. 25. — И. Ивановъ Сѣверна Македонија Софија 1906 ст. 100 - 101.

³⁾ Ст. Симић, Лесновски манастир Св. Оца Гаврила, Београд 1912 год. стр. 46—48.

манастиру је било и седиште негдашње Злетовске епископије, којој је, на Српском сабору у Скопљу 1347 године, прикључено Морозвишко владичанство, које је том приликом и обновљено.¹⁾

Кратово пре 1912 године

Бројни књижевни споменици Злетовско-Кратовске школе заузимају једно од највиднијих места у нашој прошлости, тако да је мало крајева у Југославији, који су се у то доба тако истицали, као што је случај са Кратовском облашћу. Професор Б. Цонев набраја 56 старих рукописних књига, за које тврди да припадају Злетовској школи.²⁾ Од ових је 12 јеванђеља, 10 октоиха 7 триода, 4 минеја, 3 Ефрема Сирних, 3 апостола, али их је још толико заједно са јеванђељима, по 2 синаксара и службеника, а по један псалтир, осмогласник, житије, лествице, зборника и стихира. По времену су 2 из XII века, 14 из XIII, 30 из XIV, 8 из XV и 2 из XVI столећа. Даље 34 је писано на пергаменту, а 17 на хартији. Од ових рукописа је само 22 у Народној библиотеци у Београду, док су остали по разним иностраним књижницама. Године 1901 ја сам купио од Фонета Гичевића из Кратова једно пергаментно и потпуно очувано *јеванђеље* за рачун мога професора Др. Мих.

¹⁾ Ст. Симић, Историја Кратовске области, Годишњица Чупићеве Задужбине XXXIII, стр. 185.

²⁾ Годишникъ на Софискія Универзитетъ I. Софиа 1905, стр. 60—63.

Вукчевића, који ми је *дославио да припада овој* школи из XII века. Од јеромонаха Филимона постоји један *зборник* из XIV века, који је преписан за време Морозвишког епископа Матеја.¹⁾ А поред тога постоји још један такав *зборник* из истога столећа.²⁾ Даље *законик Охридске Цркве*, који је исписао на српском језику кратовац ђак Дмитар у 1466 години.³⁾ Године 1519 продао је лесновски егумен Дионисије један *ајосџол* јеромонаху Стевану из Ново-сељана.⁴⁾ Од јерођакона Силвестра, који је пребивио у манастиру Пиргу, постоји један *минеј*, преписан 1538 годин.⁵⁾ Од поп Јована Кратовца, који се спомиње од 1526 до 1581 године, постоји шест рукописа и то *један молићвеник, четвори јеванђеља и једна литургија*.⁶⁾ Једно *Јеванђеље* је преписао у Кратову поп Јован 1563 године, по наруџбини Матеје, ламбардарије велике цркве у Софији.⁷⁾ У манастиру Пиргу написао је поп Лазар у 1571 години *џролог Богородичин*. Од истога постоји и један *минеј*, који је из исте године.⁸⁾ Јеромонах Калиник преписао је у Лесновском манастиру *џсалџир* са датумом од 18 децембра 1595 године.⁹⁾ Крајем 15 или почетком 16 века, поклонио је кратовски кнез Андреј једно *јеванђеље* манастиру Светога Прохора Пчињског.¹⁰⁾ Године 1534/5 превео је Кратовац прота Гаврил Литургију са грчког на српски језик.¹¹⁾ У манастиру Лешку код Тетова постоји један *џсалџир* на коме је белешка од 1620 гдине, да га је продао кратовски епископ Макарије ради подмирење харача.¹²⁾ На једном *минеју* Лесновског манастира је потписани кратовски митрополит Михајло из 1469 године.¹³⁾ Од овога архијереја постоји један *џсалџир*, који је нацртао својом руком у времену од 1653 до 1656 годин.¹⁴⁾ Године 1688 преписао је јеромонах Костадин књигу *Шездесеџ један џророк*, који је припадао братству Лесновског манастира.¹⁵⁾ Један лесновски *џприод* је датиран 1703 други 1748 године.¹⁶⁾ Из године 1710 постоји један *ајосџол*.¹⁷⁾ Даље један *џсалаџир* који је некада био својина

1) Ст. Симић, Истор. Крат. области, с. 191.

2) Љуб. Стојановић: Стари српски записи и натписи, Ср. Карловци 1925, К. V, Бр. 7451.

3) Ст. Симић: Ист. Крат. обл. 201, Љуб. Стојановић: Записи и Натписи, Београд 1902, књ. I, Бр. 328.

4) Записи I, 439.

5) Ст. Симић Лесновски Манастир, стр. 79.

6) Ст. Симић, Историја Крат. Области, с. 202.

7) Љ. С. Записи I, 631.

8) Љ. С. Записи, I, 701.

9) Љ. С. Записи, I, 837.

10) Др. Јован Хаџи-Васиљевић: Свети Прохор Пчињски, с. 58.

11) Васа Ђерић, Неколико главних питања из етнографије Старе Србије и Македоније, Срем. Карловци 1922, стр. 23—24.

12) Љ. Стојановић, Записи и натписи, Београд, 1923, IV, 6594.

13) Љ. С. Записи, IV, 6849.

14) Љ. С. Записи, IV, 6889.

15) Ст. Симић, Ист. Крат. обл. 203.

16) Љ. С. Записи. V, 7295—7896.

17) Љ. С. Записи. V, 7393.

Лесновског манастира, са белешком од 1721 године.¹⁾ Па онда један *минеј* преписан 1726 године.²⁾ Затим *осмогласник*, који је у 1724 години поклатио лесновски јеромонах Исаије своме ученику Матеји из Губеревца код Лесковца.³⁾ Овде вреди споменути и Лесновски поменик.⁴⁾ Осим ових постоје такође више преписа богослужбених књига, за које не знамо поуздано из кога су времена. Такве су рукописни *шиџик* и *златоустов*, које су припадале неком кратовцу поп Анастасу.⁵⁾ На једном *јеванђељу* у Загребу стоји белешка да је припадало Лесновском манастиру.⁶⁾ У кратовској цркви Светога Јована постојало је једно старо рукописно *јеванђеље*, али су ово однели бугарске власти са још неким другим књигама у 1918 години. У храму оближњег села Шлегова Ваведењу постоје две средњевековне књиге писане на дебелој хартији. Једна је *осмогласник*, који су преписивали три лица, а друга књига је непотпуно житије Светога Ђорђа Кратовца повезана са штампаним *минејем* за месец мај. Према народном предању ове књиге су припадале манастиру, који је постојао у атару села Шлегова, код Под Камена, од којег и данас постоје рушевине. Стоиљко Давидовић, свештеник, родом из Кратова, показао ми је једну србуљу, која му је остала од његове родбине а која потиче свакако из 14 века. То је *доулнишелни шребник*, коме недостају неколико листова. Занимљиво је да се овај рукопис знатно разликује, по својој садржини, од штампаних књига те врсте. Тако на пример у њему има и доста молитава, као што су за брање винограда, да вино не прокисне, од крвављења у носу или устима, од змијиног уједа, па онда исповедање пре маслосвета и томе слично. И код мене се налазе више рукописних књига, које су ми поклатили поједини кратовци. Од ових су две од пре осамнаестог века. То су: *Пасхалија*, малог формата, којој недостају неколико листова. При крају четири листа су исписана другом руком. На дрвеним корицама стоји запис да је повезана 1674 године и *акаџистџ Свеџе Богородице*, средњег формата, са девет штампаних листова неке од наших првих и најстаријих штампарија.

Приликом мојих посета Лесновском манастиру, а нарочито одмах после ослобођења, 1912 године, показао ми је игуман Герман Хилендарац 71 старих рукописа, који се чувају у манастирској ризници. То су: 17 *јеванђеља*, од којих су 2 на пергаменту, а остала на хартији. Од ових пет имају ванредно лепих иницијала, са укусно и уметнички изведеним шарама и изванредним сликама јеванђелиста. *Осмогласника* има 3, од којих се један одликује изванредним орнаментима и иницијалима, за тим 24 *минеја*. Од

1) Љ. С. Записи V, 7526.

2) Љ. С. Записи V, 7591.

3) Љ. С. Записи и Натписи, Б. 1903, II, 2435.

4) Гласник XLII, 12

5) Љ. С. Записи II, 4504 и 4506.

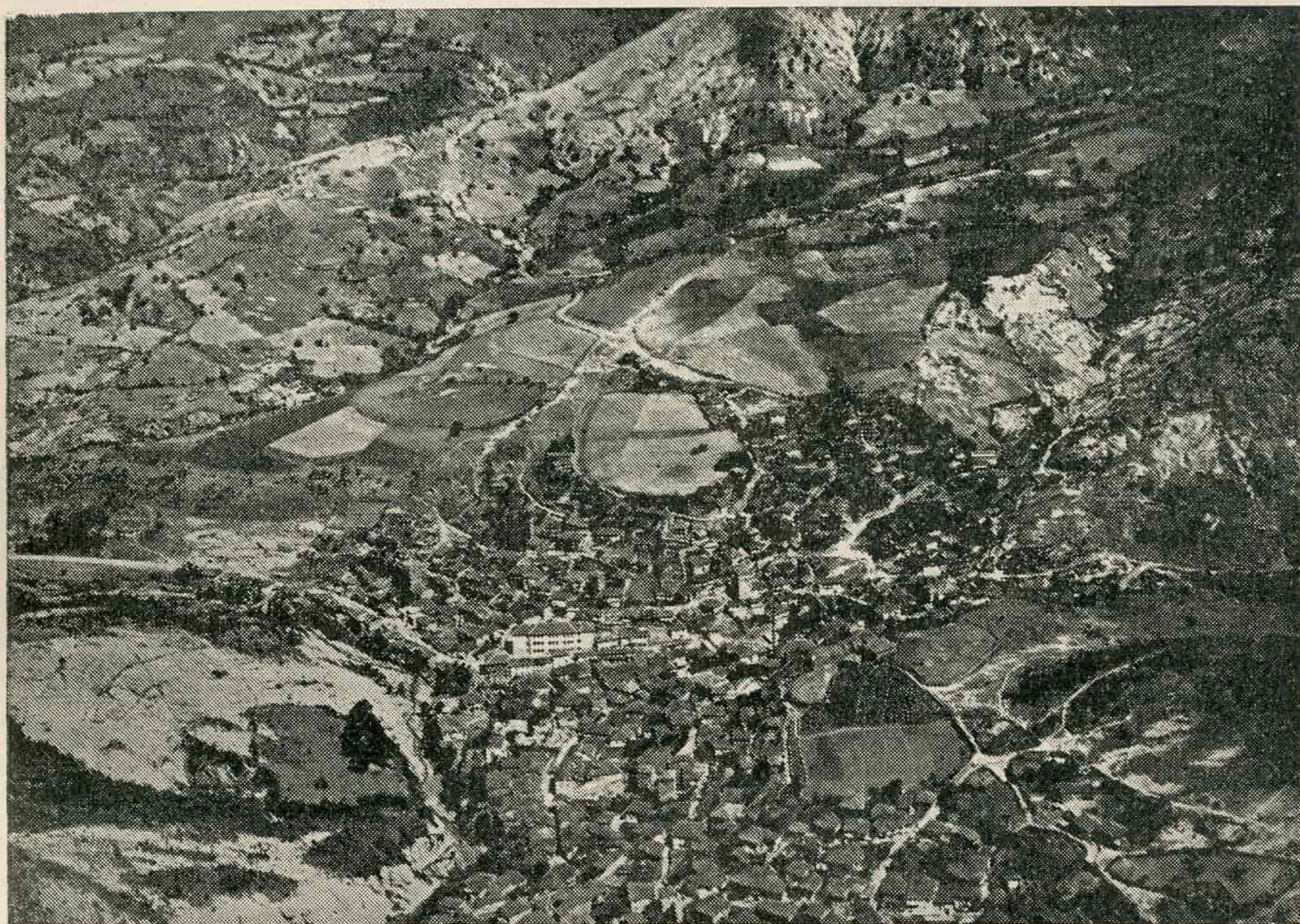
6) Љ. С. Записи I, 9036.

ових четири је са дивним сликама и шарама, затим 5 *псалтира*. Од ових је један повезан заједно са једним *псалтиром*. Такође и овај псалтир се одликује изванредно изведеним орнаментима. Па онда 2 *ајосшоло* и по један примерак *пентикостара*, *поученија*, књига *Светог Јефрема*, канон *Богородичин*, *пролог за марш*, *крмчија*, *шумачење житија*, *слово за господње празнике*, *слово великомучених недеља*, *зборник свештих оца* заједно са *ајосшолом*, *акаџист* *Светог Архангела Михаила*, *недељна слова*, *период*, *пребник*, *слово за сваку недељу и празнике*, канон *Богородичин*, *житије Светог Гаврила Лесновског* и *житије Светог Саве српског*. У мојој књизи Лесновски Манастир Светог Гаврила, која је објављена 1912 године у Београду, нису наведене све ове књиге, а из разлога, што је манастирска управа прикривала ове старине од једнога професора Србина, пошто је ова обитељ тада била у рукама бугарског јегзархата, који је господарио овом нашем задужбином.

Према *шоме*, колико је *познао*, до данас је очувано *старих српских рукописа* од XII до XVIII века 164 *примерака*, који су *заостали* од *Злетовско-Крајовске школе*. Ова данашна средњевековна традиција била је тако срасла са бићем кратовских учитеља, свештеника и монаха, да су се ови тим послом бавили све до краја прошлога века. Тако на пример код мене се налази неколико рукописа из овога столећа. Један је *акаџист* *Свете Богородице*, који је преписан 1835 године. Па онда *акаџист* *Свето* *Архистраигу Михаилу* и *Свете Богородице* од попа Никона, сакеларија из Кратова. Затим *слово ради гробштајца* заједно са *житијем Светог Димитрија Солунца*, писане на месном наречју. Даље *акаџист* и *житије Светог Николаја*. *Псалтир* са неколико молитава на коме је при завршетку написано црвеним мастилом *папа Н и к w* 1842. *Акаџист* *Свете Богородице* на коме стоји белешка да је тај акатист на дедо Аџија и да га је писао кир Мито от Егридер (Крива Паланка). Ова књига је повезана са десет листова *октоиха* штампаним негде у првим српским штампаријама. У дому Коцета Маневића ћурчије из Кратова, постоје *акаџист* *Свете Богородице*, који је преписао његов отац Мане Вељковић негде у половини прошлога века. Код Михајла Арсеновића постоје три рукописне повезане збирке, које је наследио од његовог оца Арсенија Димитријевића, учитеља. У једној збирци су *песма Алексија Божијег чловјека* на српском књижевном језику, *житије истога свештита* на месном, кратовском, говору, као и велики број црквених песама, које се певају на Ускрс, Божић, на Господске и друге празнике, преписане 1871 године. Ово је преписао Михајлов отац, који се је потписао Арсениј Димитријевић. Ово је књига малог формата, са 127 страна, а преписивач је називље *букварче*. Другу збирку, већег формата, од 62 листа, испуњују *пасхалије* на словенском језику, затим посланије на Господа нашег Исуса Христа на бугарском језику, *житије Светог Варвара*, *Кирита* и *Јулита*, такође на кратовском дијалекту, проткано са неким речима

и изразима из других крајева Јужне Србије, преписана 1871 год. И на овој збирци је истоветан потпис, као и на првој. Трећа збирка је нешто већег формата, са 120 листова. Ту су *песме Светиој Варвари* на српском језику, као и житије Светога Аралампија на месном говору, које се свшава на 25 листу, а остатак заузимају црквене песме и молитве. И ако не стоји белешка када је преписана, и ова је збирка из истога времена, као и обе наведене.

Приликом мојих посета Лесновском манастиру, чуо сам од старешине обитељи, као и од старијих људи из Леснова, да је у старо време било много рукописних књига, али с појавом штам-

Кратово 1939 године

паних дела, ове су у толикој мери потцењиване, да нико није водио рачуна о њима, јер су сви сматрали да су ове излишне и непотребне. Услед тога су многи путници прошлога века узимали по једну или више књига за успомену, а када су, по приповедању Ефрема Каранова, посетили овај манастир два Србина у првој половини XIX столећа, наишли су на веома богату манастирску књижницу, те су спремили да понесу три товара рукописних књига, но на интервенцију Хвзи паше те књиге су остављене, али им је ипак дато да понесу за успомену само по један примерак.¹⁾

¹⁾ Ст. Симић, Лесновски манастир, стр. 76. Историја Кратовске области, Чупић. Задужб. XXXIII, 199—200.

Тако исто слушао сам од старијих људи у Кратову да су постојале многе такве старе рукописне књиге у црквама Светог Николе и Светога Јована, али се не зна шта је било са њима. Важно је нагласити да је оваквих књига било и по многим кратовским домовима, али се њихова вредност није ценила, те су домаћице, па и деца, цепала поједине листове за разне потребе, док нису тако упропашћени сви рукописи, заостали од негдашње тако чувене кратовске односно злетовске школе.

III.

Кратовска световна школа

Код нас је укорењено погрешно мишљење да су наши манастири били у средњевековној Србији једине просветне установе у којима су неговане писменост, наука и уметност, па тако смо и ми учили од својих учитеља и професора, који су нас уверавали да других школа уопште није ни било.

Ми смо примили веру од Византије, а са овом и све верске и државне установе и уређаје. Па како су и Грци имали својих лаичких школа, то је природно и логично да су и наши претци примили и организовали овакве школе, задржавајући њихово традиционално уређење, метод рада, дисциплинска уобичајена правила и томе слично. Ово исто вреди и за наше западне области, које су под утицајем Рима и католичке цркве.

Свакако да ових школа није било код Срба у првим вековима из разлога, што је наш народ био на веома ниском ступњу културе, а осим тога треба имати у виду да у областима првих наших северних држава није било градских насеља, у којима се је у главном и код нас, као и по другим земљама, јавила и развила лаичка школа. Тако на пример познато је да је Свети Сава усредредио своју пажњу на утврђивању хришћанства и православља, јер је још и тада знатан део нашега народа живео у традицији паганства, а тако исто да су средишта ондашњих епископија била по манастирима, који су вазда по правилу даље од људских насеља. Али са ширењем Србије према Југу за време краља Милутина (1282—1321) и доцније наш народ је дошао у јачи дотицај са Византијом и грчком цивилизацијом, те је природно да су и лаичке школе постале нераздвојни елеменат српског националног и државног индивидуалитета, а ово утолико пре, што су у јужним крајевима постојали многи тргови и велики градови на завидном културном нивоу, но што је био случај са северним областима.

Делокруг наших манастира кретао се је искључиво у границама типика или устава, који су тачно и јасно одређивали живот братства у њима. По типичу Византског цара Јована I. Цимискије, већ у 972 години беше забрањено примати децу, ћосаве људе и евнухе у светогорске манастире.¹⁾ Познат је случај са

¹⁾ Др. Рад. Грујић: Школе и манастири у средњевековној Србији, Гласник Скопског Научног Друштва 1928 год. књ. III, 45.

нашим писцем биографија Теодосијем, који је живео крајем XIII и почетком XIV века, коме је Светогорско братство отказало гостопримство само зато, што је био ћосав. Из овога примера се најлепше види да су атонски, односно светогорски, манастири били неприступачни за дечаке, младиће и голобраде људе. Даље знамо да је манастир Хилендар са својим братством био образац за све манастире средњевековне Србије. Ако поред ових чињеница имамо у виду да су сви манастири подигнути у појединим шумама, клисурама и често тешко приступачним крајевима, далеко од појединих насеља и људске вреве, како би се монаси потпуно посветили самоћи, посту и молитви, онда ће нам бити потпуно јасно, да смо сви ми живели у једној заблуди да су ови били истовремено и наше једине средњевековне школе и расадници негдашње наше просвете, културе и цивилизације. Па и Др. Јован Хаџи-Васиљевић тврди да није могло бити манастирских школа, јер зато нема доказа.¹⁾ То наше гледиште потврђује и овај конкретан доказ. Ктитори манастира Дренча у Србији, у својој даровници манастиру, уз потврду кнеза Лазара, изрично напомињу 1382 године. *И дјейши младјех да њесѣи в манасѣирјех, ни на ѣребиваније, ни на ученије књиг.*²⁾

Према томе наши средњевековни манастири су били установе за монахе, који су се заветовали да свој живот посвете молитви и богоугодном животу за опроштај грехова. Међутим, са доласком Турака, настале су знатне промене у нашим религиозно-социјалним односима. Јер су многи манастири остали без калуђера, или се је овај број свео само на неколико них, па су у току времена избледели или чак и потпуно ишчезли стари прописи и укорењене традиције о забрани младићима да живе по манастирима. Тада су, за одржавање обитељи и њихових економија, узимани људи, младићи и дечаци обично из најсиромашнијих породица, како то сусрећемо у току прошлога столећа, па чак и данас. Деца су помагала црквењацима, чистили, лупали у клепало, или пак звонили, ишли за стоком на пашу, а тако исто обављали и разне друге послове, па су се узгред поучавали писмености и црквеном појању. Неки су од њих, по навршетку пунолетства, остајали као калуђери, а многи су напуштали манастир и тражили себи друга занимања. Свакако да је било местимице и манастира, у којима су постојале такозване старовремске или часо-словачке школе, али на основу тога се не може уопштавати ствар, те подржавати застареле заблуде, којима више нема места у веку прогреса и критичног проматрања ствари по њиховој суштини и стварној вредности.

На западу су се лаичке школе појавиле доста рано. У Француској их има већ у IV столећу, а у Италији су се биле у VI

¹⁾ Др. Јов. Хаџи-Васиљевић: Просветне и политичке прилике у Јужним Српским областима у XIX веку. Београд 1928, стр. X, XIII, XV, 1.

²⁾ Др. Рад. Грујић: Просветне институције у средњевековним манастирима на западу. Скопље. 1924, стр. 6.

веку толико намножиле, а нарочито у њеним северним областима, да је црква устала против тога са захтевом да се ове забране, у чему је у прво време и успела.

И ове западне школе су се развијале по узору на старе Атинске и Александриске, управо ширење грчке културе дало је потстрека и литерарној, научној и филозофској настави, коју су племићи давали својим синовима. Те првобитне школе биле су у првом веку после Христa по крчмама и двориштима, или чак и под ведрим небом. Тек много доцније, од прве половине VI столећа, на сабору у Vaison-у 529 године, озваничене су такозване *жујске школе* у којима један учитељ свештеник звани *scholasticus* држи предавање дечацама световним и семинаристима из читања и онога што им је потребно у цркви, а то су такозване *катедралске школе*, установљене код катедрала важнијих центара, које су биле прави семинари. Њихови *scholasticus*-и су често вршили надзор и над мањим жупским школама бискупије, а које су биле смештене у дворишту или у предворју цркве. Већ од деветога столећа ове су се поделиле на две врсте школа и то на *interior*-не и на *exterior*-не, прве за монахе, а друге за свештенике и лаике. Из ових школа постала је у Италији почетком XIV века *градска лаичка школа*.¹⁾ У тим школама предавали су се, поред црквених предмета, граматику, филозофија, историја, астрономија, рачуница, као и још неки други предмети. Као што се из овога види, лаичка школа постала је по диктату нарочитих привредно-економских и културно-социјалних императива градских насеља.

* * *

У досадањим разлагањима изнели смо сумарне податке о Злетовско—Кратовској школи, чији су претставници били углавном духовна лица, тојест свештеници или калуђери. Овде ћемо се позабавити са лаичким, односно световњачким школама у Кратову, која је постојала, према народном предању, још од најстаријих времена, или како се обично каже од памтивека.

Традиције старе Злетовско-Кратовске школе биле су на будућа поколења, тако моћне, да су кратовци, у потоњим столећима, обраћали велику пажњу на школу и просвећивање свога подмладка, као ретко који крај у нашој земљи.

Године 1466 посетио је Кратово Охридски архијепископ Доротеј, којом приликом је одржан велики црквени сабор од свештеника, калуђера, кратовских првака и бољара ради договора о црквеним стварима. Тада је архијепископ Доротеј, са целим

¹⁾ Добротом господина Роберта Вентурини, конзула Краљевине и Царевине Италије у Скопљу, добио сам потребне податке о школству у Италији од G. Manacorda: *Storia della scuola in Italia*, В. Enciclopedia Italiana di Scianze, Lettere et Arti, оснивач Giovanni Treccani-Roma, под високим протекторатом Њег. Величанством Краља Витора Емануела III, издавач Besfetti e Tuminelli — заглавље *Škola XXXI*, 249. Прва свеска ове Енциклопедије изашла је из штампе Milano-Roma 1929 године.

сабором позвао кратовца, Ђака Дмитра, кога је умолио да *испише на српском језику* закон за Охридску Цркву, која се је до тада служила грчким законом. Између осталог овај Ђак Дмитар бележи да му се отац звао Ђорђе, мати Дана, да је био ожењен са Љубисавом и да је имао троје деце: Калину, Јована и Стојана. *И онда наводи да је учио школу код учишеља Нифона.*¹⁾ Ако узмемо да је овај Дмитар имао тада 30 година старости, онда је он могао поћи у школу када му је било седам година, што значи око 1443 године. *То је, колико знамо, први помен о крајовској лаичкој школи.*

У Кратову, колико се зна, никада није било Грка, што значи да је овај Ђак Дмитар научио грчки језик или где на страни, или пак у Краковској школи. Занимљиво је да архијепископ Доротеј није нашао таквога преводиоца у Охриду, где су архијепископска места заузимали, са мало изузетака, Грци, и да је уз то словенски Охрид имао грчку школу!

Софиски свештеник поп Пеја, који је написао живот и службу Светом Ђорђу Кратовцу, спомиње како су родитељи дали овога светитеља по навршетку шесте године, на изучавање светих књига, да је био вредан и бистар, и да је од *оба учишеља примио благослов и молишву*²⁾.

Свети Ђорђе је рођен 1497 године, а у школу је пошао 1503 године. Према овим подацима можемо са доста поузданости тврдити да је *први и најстарији помен о српској школи везан за Крајово, управо да је крајовска школа једна од најстаријих у нашој земљи.* Јер загребачка пучка школа помиње се први пут 1561, а сарајевска 1682 године³⁾.

На једном осмогласнику Лесновског манастира Светога Архангела Гаврила постоји запис од 1724 године, из кога те види, да је јеромонах грешни Исаије дао ту књигу *његовом ученику Маџеји* из села Губеревца код Лесковца на послугу, да се њоме служи до смрти, а после да се опет врати манастиру⁴⁾. Из ове белешке се види да је јеромонах Матеја био учитељ у Леснову почетком осамнаестог столећа.

Неоспорно је да је таквих школа било и по другим местима Јужне Србије, а поглавито у већим градовима, као што су Скопље, Призрен, Штип, Прилеп, Струмица, Велес, Дебар, Охрид и други

¹⁾ Љ. Стојановић: Стари Записи и натписи, Београд 1902, књ. I, 328. Ст. Симић: Историја Кратовске Области, Годишњица Николе Чупића, Београд 1914, стр. 201-202 таже по *тумъ и оучителга моего, нарицаемаго Нифона...*

²⁾ *Достигшоу же отрокоу шестое лѣто вѣда се родителми своимй священымъ книгамъ и симъ въ скорѣ поучать се. Таже хытроси златокоузничьскыне вѣдаютъ его, и симъ добрѣ приѣмникъ бывъ, въ обоихъ добрѣ оучителіемъ оугодивъ, и отъ обоихъ благословеніе и молитвоу приѣмъ.* Гласник XXI, 133.

³⁾ Antun Cuaj: Grada za Povjest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1910, I, 165-166, Ст. Станојевић, Народна Енциклопедија Српско Хрватско-Словеначка, Загреб, 1929 IV, 1005.

⁴⁾ Љ. Стојановић: Записи II, 2435.

културно привредни центри. Ово се потврђује и сведоџбом Стевана Герлаха, протестанског проповедника, који је 1573 године пошао за Стамбул, а вратио се после пет година, забележивши да Срби из Београда уче писати и читати у манастиру Хопову, пошто немају своје школе у Београду. У варошима у Угарској имућнији грађани су за своју децу добављали учитеље из Македоније, који су знали и српски, те су могли и српску децу учити. Ти учитељи су имали нарочито удешене букваре према грчким букварима, а осим тога учио се часловац и псалтир¹⁾.

Као што се из овога види, кратовска школа је међу свима предњачила тако, да је дошла до најлепшег изражаја, што се види и по многобројним заосталим рукописима, о којима је било говора у претходном одељку овога рада.

Ова старовремска школа радила је непрекидно све до краја прошлога века. Истина о томе нема довољних доказа, али треба нагласити да је кроз цео деветнаести век било у Кратову и његовој области више школа, о којима нема много писаних трагова, а тако и о многим учитељима међу којима је их било и врло познатих, угледних и на далеко чувених, док постоје по неке мршаве белешке само за неке од њих, и то захваљујући тим околностима, што су се записали на по неким богослужбеним књигама. Тако исто и у самом Кратову постојале су још од почетка XIX века две школе, о којима такође нема никаквих писаних трагова, иако су ове дале нашем народу један завидан број школованих људи. Имајући све ово у виду, не треба примећивати што и за ранија столећа нема довољно писаних спомена, када их није било у прошлом веку, нарочито у његовој првој половини, и то у времену, када су штампа, проналасци, саобраћај и културно-привредни односи бележили свакодневне напретке.

(Наставак у идућем броју)

Стеван Симић

VI. — Учишћељева библиографија

Прилози југословенској педагошкој библиографији

- 1737 Љубунчић, Салих: Крагујевачка Женска учитељска школа; види Проспект жен. учит. школе у Крагујевцу.
- 1738 Магазиновић, Мага: Вежбе и студије из савремене гимнастике, пластике, ритмике и балета. Скица за насловни лист и слике у тексту од Радмиле Милојковић. Б., 1932, 8^о, 133.
- 1739 — —: Телесна култура као васпитање — уметност. Б., 1932, 8^о, 133.

¹⁾ Ст. Станојевић: Народна Енциклопедија IV, 1006.

- 1740 Мајсторовић, Милић Р.: Педагошка Чехословачка. Уредио — — Са чешког рукописа превели Ферд. Маслић и Конст. Грубачић. Педагошка библ. Учитељ. удружења 7. Б. 1938, 8^о, 132. Дин. 12.—
- Садржај: Dr. Emil Franke, Pozdravljamo Jugoslovane; Dr. J. Hendrich, Razvoj pedagoških ideja kod Čehoslovaka; Dr. J. Kral, Pregled razvitka čehoslovačke filozofije i sociologije; Д-р Ј. Вањек, Развој и садање стање психологије и психолошких основа савремене педагогике у Чехословачкој; Мусил Фрањо, Развој и данашње стање Чехословачке дидактике; Бохумил Плухорж, Развој основног школства у Чехословачкој; Karel Čondl, Čehoslovačka školska reforma; Д-р Вацлав Пржихода, Неподељена школа у Чехословачкој; Dr. Josef Kerpta, Učiteljsko obrazovanje u Čehoslovačkoj; František Rott, Ekonomski i pravni položaj čehoslovačkog učiteljstva, njegove organizacije; Вацлав Велварски, Школске зграде у Чехословачкој; Јан Пестержик, Наставна средства у чехословачким народним школама и њихова стандартизација; Ладислав Ханус. Уџбеници у новој школи; Д-р Јиндржих Хелер Школски радио у Чехословачкој; Јарослав Новотни, Чехословачка школска кинематографија; Miroslav Disman, Dečje pozorišne pretstave i pozorišta za decu u Čehoslovačkoj; Оскар Јелењ, Васпитање за одбрану у чехословачким народним школама; Мирослав Скоржета, Грађанске поуке и васпитање у Чехословачким народним школама; Dr. Ladislav Kratochvil, Bibliografski pregled čehoslovačke pedagoške, filozofske i sociološke literature (sa kratkom karakterologijom savremene čsl. pedagogike); Dr. František Bulanek—Dlouhan, Карактеристика чехословачке литературе за младеж; Umesto rogovora.
- 1741 Марић, Ал.: види, Рајн, д-р В., Основи педагогике, превели Вл. Станојевић и — —.
- 1742 Марчић, Благоје: Проблем организације грађанских школа. Б.,
- 1743 Марковић, Душан Д.: Писмени састави у основној школи, види, Споменица једне учит. генерације. 51—56.
- 1744 Марковић, Душан: Потреба народних књижница и читаоница у селима у Јужној Србији. Споменица једне учитељске генерације. 103—105.
- 1745 Маслић, Фердинанд: види, Мајсторовић Милић Р., Педагошка Чехословачка, превели — — и Конст. Грубачић.
- 1746 Materinstvo. Spisala mati. Naslovno stran in ilustracijo je narisal Lojze Spacapan. Gorica, 1926, 8^о, 152. Izd. Narodne knjigarnе v Gorici.
- 1747 Матић, Миодраг В.: види, Скоржепа М., Полно васпитање младежи, превео — —.
- 1748 Матићевић, Стјепан: Pedagogija škole rada, bilješke o predavanjima iz školske godine 1927/1928. Z. 1928.
- 1749 — —: Појам рада или активност у радној школи. Z. 1934, 8^о.
- 1750 Медић, д-р Филип: Предавање о тестовима. Б. 1924—1925, 8^о.

- 1751 — —: Увод у књизи, Boret, П., Психоанализа и васпитање. 1938, 8°, 30. Геца Кон. Дин. 5.—
- 1752 Микић, Јован: О васпитању младежи. Б. 1938, 12°, 16. Побожне књиге за младеж. св. 56.
- 1753 Микић, Ф.: види, Popović Dr M. Gj.: О četništvu — skautizmu.
- 1754 Milatović, Ar. V.: Oni koje ne treba zaboraviti. Spomen na Vuk-sana Gaševića. В., 1938, 8°, Bibl. »Вудућност«, br. 63.
- 1755 Миловановић, Милован Д.: Народно просвећивање и учитељ. Споменица једне учит. генерације, 119—120.
- 1756 Миловановић Свет. Д.: Доживљавање и васпитање у светлости биолошке психологије. Б., 1938, 8°, 48, Г. Кон.
- 1757 Milčinski, Fran—Puhar, Leopold: Piјanec pred sodiščem. Ped. zbornik. 1933 XXIX, 19—34.
- 1758 Милосављевић, Сава М.: Југословенским учитељима. Јужни преглед, посвећено конгресу Југ. учитеља 1927. 5—9.
- 1759 Мојсиловић, Петар: Васпитање и образовање душевно заостале деце. Споменица једне учит. генерације, 60—68.
- 1760 Миодраговић, Ј.: види, Спенсер, Х., О васпитању умном, моралном и телесном, превео — —.
- 1761 Младеновић, д-р Вој. Р.: види, Шпрангер, Е., Психологија младалачког доба, превео — —.
- 1762 Моачанин, Паја Ј.: О питању у настави. Б. 1937, 8°, 44. Савремена педагошка библи. Св. 8. Изд. књиж. „Рајковић“.
- 1763 Мусил, Фрањо: Развој и данашње стање чехословачке дидактике, види, Мајсторовић, Мил. Р., Педагошка Чехословачка, 25—32.
- 1764 Novak Viktor: Dečji dan za pogozdovanje. Sastavil — —. Lj. 38, 12°, 24.
- 1765 Новотни, Јарослав: Чехословачка школска кинематографија, види, Мајсторовић Мил. Р., Педагошка Чехословачка, 92—98.
- 1766 Ozvald, K.: Kulturna pedagogika. Kažipot za umeranje očlovečanja. Lj. 1927, 8°.
- 1767 — —: Duševna rast otroka in mladostnika. Zj. 1930, 8°, 129 Slov. šol. Matica. priročna pedagoška knj. 3.
- 1768 Окер—Блом, Макс: Код ујка доктора на селу. Књига за родитеље. Превела с немачког Јулка Јањић. Б., 1924, 12°, 68. Изд. књиж. „Напредак“. Библиотека за сексуална питања.
- 1769 Пајо, Жил: Наука о васпитању. Превео М. В. Спасојевић. Б. 1925, 8°.
- 1770 Пејстержик, Јан: Наставна средства у чехословачким народним школама и њихова стандартизација, види, Мајсторовић Мил Р., Педагошка Чехословачка 76—81.
- 1771 Peraš, Marko: Stručno crtanje za II i III razred stručnih pro-dužnih škola. 8°. Napisao i nacrtao — —, profesor srednje tehničke škole u miru. Z. 1938, 8°, 32 + 28 listova crteža. St. Kugli.
- 1772 Петров Григорије С. Деца и одрасли. С руског превео Бран. С. Стевановић. Б., 1938, 8°, 56. дин. 10.—

- 1773 Петровић д-р Драгољуб: Учитељ. Споменица једне учитељске генерације, 20—28.
- 1774 Плухарж, Бохумил: Развој основног школства у Чехословачкој, види, Мајсторовић, Мил. Р., Педагошка Чехословачка, 33—40.
- 1775 Поповић, Милан В.: Једно потребно скретање, [О потпорном фонду и о учитељском фонду за самопомоћ]. Споменица једне учитељске генерације, 34—39.
- 1776 Петровић, Светислав С.: види Boret, P., Психоанализа и васпитање, превео — —.
- 1777 Psötzer-Drakulić, Ljuba: Učiteljica [Marija Jambrešak]. Spomenica u proslavi 80-obljetnice rođenja M. Jambrešak, 49—52.
- 1778 Pavše, Fran: Načelni podatki o vzgoji zanemarjene mladine. види, Schreiner, H., Skrbstvena vzgoja.
- 1779 Popović, Dr. M. Gj. — Mikić F.: O četništvu — skautizmu (Iz predavanja Dr. M. Gj. Popovića in diskusije o »novem načinu vrgajanja mladine« dne 12-I-1914 v dvorani 3 Beogradske gimnazije). Celje, 1923, 12°, 48.
- 1780 Popović, Milutin: види, Binet, A., Suvremene misli o školi i djetetu, превели — — i Dr. Matija Loras.
- 1781 Поповић, д-р Никола: О интелигенцији код човека. Б. 1924, 8°.
- 1782 Поповић, Слободан: Дневник једног детета. Б., 1930, 8°, 16. Изд. час. „Мисао“.
- 1783 — —: Два прилога Методици наставе књижевности и психологије младости. Саврем. педаг. библ. 11. Б., 1938, 8°, 52. Изд. „Рајковић“. Дин. 10.—
- 1784 Поповић—Стансфилд Марија: Развитак женског образовања у Енглеској. Б., 1935, 8°, 15. Прешт. из „Страног прегледа“.
- 1785 Pšihoda, Vaclav: Ideologija nove didaktike. Prevedla L. Vedralova. Priročna pedagoška knjižnica. XX. Lj. 37, 8°, 65. Sloven. šol. matica.
- 1786 Пржихода, д-р Вацлав: Неподељена школа у Чехословачкој, види Мајсторовић, Мил. Р., Педагошка Чехословачка, 47—55.
- 1787 Problem Državne štamparije i školskih knjiga. Lj. 1938, 8°, 37.
- 1788 Prosveta. An educational Serbian society for difusion of useful knowledge and culture Sarajevo. Sarajevo, 1923, 8°, 22.
- 1789 Проспект женске учитељске школе у Крагујевцу. Крагујевац, 1932, 8°, 92. Садржај: Глиг. Хаџи-Ташковић; Школска зграда; Радна школа у пракси, а) Женска учитељска школа у Крагујевцу, б) Разредне књижнице, в) Статут књижевно-педагошког удружења „Доситеј“ г) Фонд женске учитељске школе у Крагујевцу; Отварање интерната: Драг. Н. Бакић, Један семинарски час из нар. историје у IV раз.; Смиљанић, Живко: Један покушај укупне наставе; Салих Љубинчић: Крагујевачка женска учитељска школа; Извештај Крагујевачке женске учитељске школе за 1930-31 школску годину; Милица Јаковљевић (Мир-Јам): Идеална учитељска школа.
- 1790 Прохаска Д.: види Ченек Ј., Средња школа. Њен развој и њени проблеми. Превели — — и Г. Ружичић.

VII. — Учишелева хроника

Никола Тесла исшиче крвно и језично јединство Срба и Хрвата, и њихову судбинску нераздељивост

Ја сам по рођењу Србин, али сам зато и Хрват, јер смо једно.

Тесла

Једнако се поносим својим српским именом и хрватском домовином.

Тесла (поводом поздрава из Загреба 1936).

Факат је да су сви Југословени — Срби, Словенци, Босанци, Херцеговци, Далматинци, Црногорци, Хрвати и Словенци, народ исте расе, који говори истим језиком и има заједничке народне идеале и традиције.

Тесла (21 X 1931).

Када сваки Хрват и Србин схвати своју јединственост као наш Гениј, тада ће то бити најсрећнији народ на свету.

Слободна мисао, Детроит, 1926.

Поводом Теслиних изјава горе изнетих, а с обзиром на судбоносну прекретницу у преуређењу наше државе, објављујемо горње његове речи које јасно говоре о јединствености Срба и Хрвата.

Заиста, не може се лепше дефинисати та јединственост него што је то учинио наш Гениј.

Јер, Теслине речи: „Ја сам по рођењу Србин, али сам зато и Хрват, јер смо једно,“ и „једнако се поносим својим српским именом и хрватском домовином“ везане са његовом изјавом: да су „сви Југословени-Срби, Словенци, Босанци, Далматинци, Црногорци, Хрвати и Словенци-народ исте расе, који говори истим језиком и има заједничке народне идеале и традиције, као и са чињеницом: да су Срби и Хрвати нераздељиво помешани и судбински везани, јасно говоре: *Да заиста треба да Србима буде драга и хрватска домовина, а Хрватима и српска, док свима заједно једна Ошацибина-Југославија.*

Ове Теслине речи претстављају сјајну потврду велике југословенске мисли хрватских великана Гаја, Рачког и Штросмајера. Оне потврђују и речи великог родољуба Србина, Теслиног оца, Милутина Тесле, које гласе: „Лика се састоји из самих Срба, или ако тко воли Срба и Хрвата, православног и римокатоличког обреда... али више православног него католичког. (Србски дневник, од 26-XI 1856), а које се у суштини подударају са речима бесмртнога Вука: „Свуда све сам Србин“, или са речима великог хрватског родољуба Старчевића: „У Шумадији живи најплеменитији део хрватског народа“, као и са речима великог хрватског учитеља Стјепана Радића: „Ја сам Србин који се зovem Хрват.“

Ове, дакле, Теслине речи задовољавају и оне Великохрвате који у Србима гледају Хрвате православне вере, као и оне Великосрбе који у Хрватима виде Србе римокатоличке вере, јер сви они, баш тиме, потврђују непобитну и вечну истину: да смо једно, једно по матерњем језику, и једно по крви и пореклу, па звали се ми Србима или Хрватима, или и Србима и Хрватима, или Југословенима, и имали какво биле погледе и схватања. Разликује нас само вера коју је Штросмајер желео да уједини, и писмо које је вештачка творевина. Зато

горње речи нашега Генија треба да постану национално вјерују свих Срба, Хрвата и Словенаца, дакле свих Југословена. Јер када би у дубини својих осећања сваки Србин себе сматрао и поносним Хрватом, као и сваки Хрват поносним Србином, односно када би се сваки Србин поносио и хрватском домовином, а сваки Хрват и српском домовином, односно сви заједно и Срби и Хрвати и Словенци својом драгом Југославијом, тада бисмо ми претстављали несаломљиву снагу, и у духовном унутрашњем развоју не би постојало ниједно питање које би задавало тешкоће. Зато је Тесла као „поносан Србин“ из „поносне хрватске домовине“ у исто време, по речима г. Саве Косановића, и „Југословен до сржи, са правим широким неумањеним патриотизмом којим трепери цела његова отмена душа“ (Часопис Воља из 1926). И зато треба сви ми, као равноправни грађани да будемо судбински везани у неразључиву целину, која ће бити још потпунија када у своје коло примимо и браћу Бугаре.

Заиста: „Када сваки Хрват и Србин схвате своју јединственост као наш Гениј, тада ће то бити најсрећнији народ на свету“, а даће Бог да се Теслине и свих нас жеље за бољу будућност отаџбине, остваре.

Божидар Стојановић

УСЛОВИ УЧИТЕЉСКОГ РАДА И ПРЕСТАНАК АКТИВНЕ СЛУЖБЕ

За оцену правог стања учитељевог није довољно само знати колика је његова награда, већ и какви су услови његовог рада. У првом реду интерес се зауставља на његовом трајању. То се најлакше види из броја недељних часова који се учењу дају. Тај број се у главном креће између 20 и 36 часова недељно. Као што се види разлика је прилично велика између ова два броја. По појединим земљама то би наравно оптерећење изгледало овакво. Албанија 30 часова, Немачка 30, Белгија 20, Боливија 30, Бугарска 24—28, Данска 36, Египат 24, Шпанија 28, Француска 30, Грчка 28—34, Мађарска 30, Ирска 20, Италија 25, Луксенбург 26—28, Норвешка 24—36, Холандија 26, Португалија 30, Румунија 30. Енглеска 20, Швајцарска: Базел 30—32, Женева 25—35, Цирих 36, итд.

Као што се види код највећег броја земаља број радних часова за једну недељу износи 30. У Аустралији се на пр. од учитеља виших разреда тражи петочасовни радни дан, а у млађим разредима се ради свега 4 часа дневно. У Бугарској се у I и II разреду ради свега 4 часа дневно, тј. 24 часа недељно, док се у III и IV р. број часова пење на 27—28 часова. У Белгији број учитељевих радних часова не сме да буде мањи од 20 недељно, не рачунајући ту и часове, посвећене верској настави и моралу. У Немачкој нису једнаки часови за учитеље и учитељице, тј. учитељице су оптерећене са 2 часа недељно мање од учитеља.

Часовима обавезног рада учитељевог ваља додати увек неколико минута пре уласка у школу и неколико после изласка из ње, тад су учитељи обавезни да буду присутни ради одржавања реда и надзора. У неким земљама овај вишак времена прописују школске власти, док у Шпанији и Француској сам закон прописује да је школа отворена $\frac{1}{4}$ часа пре почетка рада и од тада почиње дужност наставника.

У неким земљама се надзор осигурава дежурством наставника. У неким, међутим, као у Аустралији, сви су учитељи обавезни да дођу $\frac{1}{2}$ часа пре наставе и да осигурају ред код своје деце. У Сијаму се о реду стара сам управитељ школе. Рад у школи за време радног часа просечно траје 40—45 минута.

Припрема за рад и преглед задатака

Осим редовног рада на часовима, учитељи су у разним земљама обавезни и на ваншколски рад који се састоји у припреми за предавање и преглед задатака ђачких. Али то је посао где није могућа никаква контрола и све је остављено савести учитеља. У неким земљама се у том правцу прописују школски дневници и планови рада за један одређен рок од 7 или 15 дана. У Аустралији нпр. води се тачан дневник рада а поред тога мора да се прави и петнаестодневни план рада. У Египту се сличан распоред прави за сваки предмет и тај распоред оверава Управитељ школе. у неким земљама се цео овај посао

оставља савести учитељевој. Такав је случај нпр. у Мадрасу и Пенцабу у Индији, у Румунији се поред лекција и припрема за предавања тражи само од привремених учитеља док су старији учитељи тога ослобођени, док у Новој Зеландији школска управа израђује у заједници са наставницима план рада за дотичну годину и сваки учитељ добија један дневиик рада у коме бележи све што је радио.

Отсуства и одмор

Отсуства и одмор који учитељи имају у току једне школске године су према разним земљама различни и по дужини и по начину употребе. Из даљих редова се види да се у том правцу јављају знатније разлике него у другим областима. Тако не рачунајући недељне и празничне дане, учитељ има право на одмор у Албанији 18 дана у току школске године, у Немачкој 85, Аустралији 70, Боливији 70, Бугарској 75, Коста-Рики 104, Данској 67, Екватору 115, Естонији 200, Француској 80, Грчкој 122, Италији 61, Литванији 90, Панами 105, Румунији 90, Португалији 102, Турској 90, Јужно-Афричкој Унији 84 и т. д.

Као што се из предњег види, код великог броја држава тај одмор износи пуна три месеца, у мањим државама иде до 4 месеца, а у врло малом броју држава тај број износи свега 60 дана. За време овог одмора, учитељи имају право на пуне припадности. У неким земљама, као као нпр. у Чехословачкој, учитељски помоћници не примају за време ферија никакве награде.

Учитељи у свима земљама скоро употребљавају свој одмор по својој вољи и без ограничења. У неким земљама као нпр. у Швајцарској, дужни су посећивати недељне курсеве који се у току одмора приређују.

У Бугарској осим годишњег одмора учитељ има право и на отсуство за приватне послове од 15 дана; у Сијаму за ове сврхе одобрава се отсуство од 45 дана годишње. Искоришћавање ових отсустава није скопчано са ограничењем плате.

Пензија, болест и онеспособљење

Пензија коју добију учитељи после отслужења признатог рока службе има у основи исту црту у свима државама: диктована је социјалним обзирима који све више преовлађују у друштву и не сматра се као неко признање за ревносну службу, већ као позитивна обавеза организованог друштва.

Ова није иста у свима државама по начину расподеле и извору прихода из којих се исплаћује. Негде се даје из државних извора, негде из специјалних пензионих фондова, из обавезног осигурања и т. д. али све те установе су под контролом државе и уз њену гаранцију.

У неким државама као нпр. Пољској, учитељи државних основних школа имају пензију обезбеђену од стране државе, они пак који су под уговором имају пензију обезбеђену из пензионог фонда за осигурање интелектуалаца чије статуте опет прописује Министар социјалне политике.

У провинцији Мадрас (Индија) учитељи државних школа примају пензију од државе, док општински учитељи (приватни) су упућени на међусобно осигурање. У Боливији и Португалији саме професионалне организације обезбеђују своје чланове. У Немачкој, Белгији, Луксенбургу и т. д. учитељи добијају пензију од државе без икаквог улагања. У Сијаму не постоји пензија већ учитељи који наврше године службе приме од државе изједанпут новчану помоћ.

У свима државама учитељи пемају истоветна права у погледу година службе за пензију. Негде је тај моменат зависан и од године старости поред година службе. Тако, учитељ има право на пензију после 20 година службе, у Немачкој после 65 година старости, Аустралији 33—41, Белгији 15—30, Бугарској 25, Кини 25, Колумбија 20, Коста Рика 30, Шпанија 35, Француска 25, Грчка 35, Мађарска 10—40, Италија 40, Холандија после 65 година службе, Румунија 35, Енглеска 30, Швајцарска: Женева 25, Неишател 35, Цирих 30, Турска 25, Уругвај 25, и т. д. Треба при овоме правити разлику између стављања у пензију по молби и по потреби службе, према нахођењу државе. У

Белгији нпр. учитељи се могу по молби пензионисати у 50 години по завршетку 30 година службе, или их у 60 години пензионише држава по потреби службе. У Турској је ово пензионисање по молби могуће после 25 година службе, или ако остане у служби до 35 година службе, држава га пензионише по потреби службе.

У многим земљама треба да протече изврстан рок, да би учитељ који се службом онеспособио било болешћу или нечим другим, па да прими пензију. Тај рок је нпр. у Пољској 5 године у случају да је учитељ онеспособљен болешћу да врши учитељску службу; међутим ако је учитељ уклоњен са свога места, тај рок се не узима у обзир; у случају осакаћења у рату и т. д. У Холандији се право на пензију стиче после 7 година, у Белгији после 10 година, у Летонији после 5 година, Турској после 20 година. У Бугарској учитељ који хоће да се пензионише због болести подноси и уверење лекарске комисије.

Процент од основне плате или предмета који се узима у обзир за одређиване пензије у овим случајевима није у разним земљама иста. У Салвадору на пр. пензија која се добија после осведоченог онеспособљења срачунава се овако: испод 8 година службе 20% плате, од 8—15 год. 25% и т. д. У Холандији се таква пензија пење до 30% средње плате за три последње године. У Енглеској се у таквим случајевима даје једна сума за цео живот, срачуната у главном према годинама старости заинтересованог.

У неким земљама су могућа пензионисања без обзира на године службе, ако је онеспособљени следовао какву бравуру извршену у јавном интересу, или су у служби имали инциденте који их је довео у стање да више не могу да врше службу, или су су спасли живот неком човеку. и т. д.

У свима државама поред овога постоји право да се поставе у пензију он учитељи који покажу неспособност у вршењу своје службе.

У случају да неки учитељ мора да напусти службу пре времена, у разним државама се таквом учитељу на разне начине обезбеђује потпора. У Енглеској нпр. ако учитељ мора да напусти службу пре него наврши 10 година службе, он има право на потпору која се срачуна на бази његових просечних припадљивостима за проведених пет година. У Турској учитељи који нису испунили 20 година у служби добијају пензију једнаку плати последњег дана његове активности.

Величина пензије и проценат

Пензија се скоро свуда срачунава процентално према плати а сразмерно према годинама службе. У скоро свима државама за пензију постоји минималан број година од кад се може примати пензија, односно један одређен проценат: У Мађарској се право на пензију стиче после 10 година и добија 40% од последње плате. У Француској минимум пензије раван је половини средње плате, у Луксембургу минимум је одређен на трећину плате, у Салвадору 40% од месеца највеће плате.

Начин за срачунавање плате је врло разнолик. Некад за базу служи један мали проценат плате стечене после неколико година службовања, па се то повећава периодично новим процењивањима која не смеју да пређу једну одређену границу. У Мађарској нпр. сваке године даје се повећање по 2%; У Пољској се пензија до 15 година службе пење до 4% од последње плате а свака нова година доноси нов проценат од 3%; у Чешкој се пензија после 10 година службе пење на 40% а свака нова година прираштај 2.4%. У Летонији после 25 година службе учитељ добија 50% последње плате; свака нова година повећава потпору са 2%. У Турској постоје утврђене суме пензије за разне степене плате.

Многе земље утврђују максимум пензије која се може добити. У Немачкој на пр. тај максимум достиже 80%, Летонији 70%, Грчкој 85%, Селвадору 60%, Уругвају 50% и т. д.

У Мађарској учитељ после 40 година службе прима 100% плате; у Пољској и Венецуели пензија је могла да се пење до 100%; у Бугарској осим пензије, учитељ напуштајући службу прима од државе једну награду која износи двестоструку бруто месечну плату.

У Енглеској такође, изван пензије, даје се учитељу једна сума равна триестини средње плате за последњих 5 година; у Француској се пензија повећава свима учитељима за по 10% који су однеговали троје деце до 16 година; Они који преко тог броја имају још деце добију на свако дете још по 5%

У великом броју држава учитељ је дужан да уплаћује улог у пензиони фонд. Врло је мали број држава које дају пензију без тога улога. У те државе долазе Немачка, Белгија, Луксенбург, Пољска, Ирска и још неколико. У осталима учитељи плаћају извесну котизацију која износи: у Албанији 8%, Боливији 1—5%, Бугарској 10%, Шпанији 4.5%, Грчкој 4%, Мађарекој 1.5%, Италија 8%, Летонији 5%, Литванији 6%, Португалији 4%, Румунији 10%, Енглеској 5% и т. д.

Боловање учитеља

Скоро у свима државама се признаје право учитељу на плаћено отсуство од дужности за време болести. Поступак је у томе разан само у дужем или краћем времену за које се боловање плаћа. Код неких држава је дужина плаћеног боловања зависна и од година службе. У Белгији н. пр. учитељи имају право на три месеца плаћеног боловања ако су испод 10 година службе, на 4 месеца ако су изнад од 10-15 година и на 6 месеци, ако имају више од 1 година службе; у Енглеској се у току једне године дозвољава плаћено боловање од 3-6 недеља: у Француској учитељима се плаћа боловање у току једне школске године 3 месеца пуном платом и друга 3 месеца са половином плате, у Холандији учитељ прима целу плату за време годишњег боловања а ако болује и друге године онда му се даје пола плате; у Румунији исто тако плаћено боловање може да се продужи до године дана.

Постоји у неким земљама нарочити пропис за лечење учитеља оболелих од туберкулозе или душевно поремећених. У Француској, на пример таквим се учитељима даје трогодишње боловање са пуном платом и 2 године одмора са половином плате; у Белгији се таквим учитељима даје боловање од 2 године.

Помоћ за време болести

У извесним земљама постоји пропис да се оболелим учитељима указује помоћ и у лечењу. Негде то иде уз уплату извесног улога, а негде бесплатно. У Мађарској н. пр. учитељи користе лечење у државној болници уз уплату једног улога од 1.5% плате за ту сврху. У Грчкој у случају озбиљног оболења учитељи који имају 5 година службе имају право на новчану помоћ за лечење код куће или на лечење у државној болници. У овом последњем случају држава сноси $\frac{3}{4}$ трошкова а учитељ $\frac{1}{4}$. Али државна помоћ ни у ком случају не може да пређе износ једне месечне плате учитељеве. У Румунији се право на помоћ у болести стече тек после 10 година службе; пре тог времена добија се обично мање новчана помоћ. У Турској сви трошкови око лечења учитеља падају на терет државе.

Удовичка пензија

У свима државама се право на пензију после преноси на породицу: жену и децу. У том случају не преноси се само 100% пензије учитељеве него један проценат. Тако н. пр. у Немачкој је тај процент 60%, у Белгији 30%, Бугарској 40%, Шпанији 25%, Француској 50%, Мађарској 50%, у Летонији 100%, Холандији 50%. Исто тако дају се посмртнине т.ј. две посмртне плате у случају смрти; то се практикује у Шкотској, Боливији и још неким земљама.

Као што се из предњих података види, наши учитељи у Југославији нису у многим стварима у погледу личне заштите на висини својих колега у другим државама.

Д. М.

ЂАЧКЕ ЗАДРУГАРСКЕ РАДЊЕ У ПОЉСКОЈ

У обновљеној Пољској школа није имала само карактер учења, већ пре спремања ученика за самосталан грађански живот. Пољски учитељи својом иницијативом посвећивали су велики део времена и рада, да омладину упуте

за сложан заједнички рад у заједници. Из психолошкога посматрања и свакодневнога искуства знамо да ђаци имају наклоност за *шрамиљавање* разних ствари. Размењује се блок за неколико пера, књига са сликма за перорез, гума за писаљку, оловку итд. Пољски учитељи, на основу тога искуства решили су да ову ђачку наклоност за разменом, за трампом, искористе за васпитне сврхе, па су основали ђачке задруге — према угледу на задруге за одрасле — и те су задруге обухватиле различите гране задружног живота, наиме ђачке радње, ђачке штедионице, ђачке читаонице библиотеке, црвени крст итд.

Овде ћемо описати, како се ствара једна ђачка задругарска радња, трговина. — Учитељ разговара с ђацима да се могу играти трговине — продавати и куповати и да могу основати и своју малу радњу, а да им томе неће сметати ни школа, ни кућа. Ваци радо пристају и оснивају своју задругу. Учитељ им објашњава како се организују задруге одраслих. Сазнаје се да су овакве радње — трговине заједничка својина свих оних ђака, који припадају тој задрузи. Уплаћују уделе и уписнину и упознају се са правилима такве задруге, са својим дужностима као задругара.

Кад је ђачке заинтересовао за оснивање ђачке задруге, и кад су ови показали пуну вољу да њу и остваре, онда је учитељ позвао њихове родитеље, с њима размотрио целу ствар и приволео их, да помогну намеру њихове деце како морално тако и материјално. Дато им је упутство да њихова деца на неки пристојан начин зараде новац, на пр. послужујући некога

После овога се ђаци пријављују за чланове задруге и плаћају удео и уписнину. — На првој седници бирају управни и надзорни одбор и два помоћника. Уз помоћ учитеља саставе се, на основу познатих директива, правила и упутства за чланове и тд. Напомињемо да висина уписа и удела зависи од имовног стања ђака. Уписнина износи од 2 до 10 гроша до 1 злота. Удео се враћа у случају кад ђак напусти школу. Један ђак може имати неколико удела, али само један глас. Новац од уписа и удела претставља обртни капитал задруге

Ђачка задруга купује робу у учитељској задрузи дотичнога среза и има на куповини 10% попушта. Достава робе до села је бесплатна, јер учитељи користе добру вољу ђачких родитеља при одласку у варош на трг, да им у колима робу бесплатно превезу. Среска учитељска задруга стоји у вези са савезом Набављачких задруга. За ђачке радње купује се ђачки прибор, а избегава се куповина робе за јело, јер би се ту могли дешавати мањкови. Али било је ђачких радња, које су продавале бонбоне, колаче, чак и ствари за ужину састављене од млека, хлеба и чаја.

Функције управног и надзорног одбора су истоветне, као и код „великих“ задруга ове врсте. Помоћници су вршили продају робе. Један је издавао робу, а други рачун за добијени новац. Рачун је уз помоћ копир-папира рађен у два примерка: један за купца, а други за задругу, ради контроле и обрачуна дневнога пазара. Злоупотребе су ту, дакле, биле искључене.

Међутим, ради чисто педагошких циљева, управни и надзорни одбор мењају се двапут годишње. Помоћници - продавци мењани су месечно или двомесечно. Ово је због тога да се већем броју ђака да могућност (ако не одмах и свима) да се упознају са свима пословима у задрузи. Из искуства знамо, да су ђаци врло радо вршили поверене им дужности, да су се брзо сналазили у вођењу потребних књига и да су савесно вршили своје послове. Учитељ је био старешина задруге и он је исправљао ђачке грешке ако би се појавиле и давао упутства.

Помоћници су држали код себе кључеве од радње, која се налазила у једном орману, али орман је био затворен са два катанца. Дакле, оба помоћника су радњу заједнички отвараили и затварали. Продаја робе врши се пре предавања и за време великог одмора. После продаје затварају орман. Новац предају благајнику. Ако неке робе недостаје, онда извештавају домаћина да он даље по дужности поступи. Веће суме новца чувао је учитељ код себе.

Главне скупштине се састају обично двапут годишње: у јануару и крајем јуна. Чланови ђачке задруге саслушају извештај о раду задруге, приме рачуне

и дају разрешницу. Чист приход дели се на задругаре. Али овај чист приход има разнолику употребу. У једној школи од њега се плати летовање са месечни одмор у летњој колонији за неколико сиромашних другова; у другој школи финансира се неки већи излет, екскурзија; у трећој школи набављали су пољопривредни алат за ђачку башту, или књиге за библиотеку. У једној школи платили су дуже лечење у болници за једну сиромашну ученицу и купили јој наочаре. Разуме се, да је оваква намена чистог прихода била највећа радост за мале задругаре, па је увек било много утакмица у томе да се што више добра учини за појединце.

Сем скупштине млади задругари састајали су се на месечне седнице. На њима су читани кратки реферати из области задругарства и др. У прво време дискусије су ишле доста тешко, јер ђаци нису знали о чему и како да расправљају. Али, уз помоћ учитеља, они су брзо ушли у ствари и за кратко време својим запажањима су изненађивали стараоца-учитеља.

Дискусијом је управљао стараоц-учитељ, који је такође члан задруге и имао је исти удео као и ђаци. Разуме се, да рад учитеља-стараоца није нимало лак и да му одузима много слободног времена. Али учитељ мора да надгледа све задружне послове и мора да буде посвећен у сав њен рад, да ђаци не би сишли с правог пута. Он управља радом на опрезан и скривен начин, да ђаци његово упућивање не осећају, већ им се чини да они сами тако и без његових упутстава раде. Учитељ-старатељ саветује задругаре како да поступају, али им унапред каже, да им он то не намеће, већ само показује добре или рђаве стране задругарског пута. Природно је да ђаци следују његовим саветима. По правилима задруге старатељ има право да поништи решења која би била штетна за задругу. Али, за време мога рада од неколико година, у том правцу, ја нисам ни употребио, ни дознао да се такав случај десио. Ђаци задругари су радо слушали савете свога старешине, чији рад је врло захвалан иако је тежак. Млади задругари навикли су брзо да воде потребне трговачке књиге, задобили су поверење свога старатеља, а и радовали су се што им капитал расте; тако су се спремали за доцнији живот у друштву и за праве велике задругаре. Учитељ је дечји рад на задругарству користио и за чисто психолошке и васпитне сврхе: они су откривали своје позитивне и негативне стране ту много јасније но у разредној настави, па је учитељ — старатељ могао лако да укаже на рђаве последице несавесности код купаца и продаваца уопште и на значај велике позитивне вредности поштења.

Дечје задругарство у школама дало је врло добре резултате, упоредо са задругарством одраслих. Зато је неколико година, пре садашњег рата, пољско село отпочело једну нову — задружну борбу за трговину у Пољској. Тако исто на варошким пијацама појављују се и нови сељачки елементи са својим продавницама — тезгама и полако потискују оне, који су трговину на ситно са намирницама сматрали за своју искључиву привилегију. Задругарство у Пољској развијало се једним незапамћеним еланом. То су биле задруге разних врста: земљорадничке, кредитне, потрошачке, здравствене и др., а по варошима станбене задруге и др.

Ђачке задруге у средњим школама, с обзиром на зрелију децу, много боље су се развијале.

Станислав Клер

„Учитељ“ излази у месечним свескама од четири до пет табака. Годишња му је цена за чланове Југ. учит. удружења 50 дин.; за нечланове и школе 80 дин.; за ђачке учитељ. школа 45 дин. Претплата се полаже унапред најмање за пола године на Југослов. учит. удружење, Београд, чек. рач. бр. 53081. — Рекламације непримљених бројева најдаље после два месеца. Учитељ излази из штампе сваког 15 у месецу. Плаћање и туживо у Београду.

Власник и одговорни уредник

ИВАН ДИМНИК

п р е т с е д н и к Југословенског учитељског удружења

Краља Милутина 66.

Београд

Телефон 22-585

Штампарија „Привредник“ Жив. Д. Благојевића, Београд. Кн. Михаилова 3. Тел. 21-450

Др. Марко Крстић и Света Николић

ЧИТАНКА

за I разред основних школа

Одобрена одлуком Мин. просвете IV бр. 3064 од 8-III-1938 г.

У тврдом повезу богато илустрована

ЦЕНА динара 7.—

Један искусан школски радник и учитељски ветеран, одличан педаг. писац дао је овој читанци свој стручни суд.

Доносимо један део тога суда

. . . „У обзир су дошла сва дидактичка начела наставе матерњег језика. Ту су добили своју пуну примену начела: основност, потпуност и јасност. Штиво је приступачно дечјем језику и духу.

Доминира психолошки моменат.

. . . „Цело се штиво може обрађивати на принципу комплекса наставе. Дете је у центру интересовања. Његова је душа у штиву и штиво је у тој души. Али то није један затворен круг, већ је то процес који се постепено развија. Иде се постепено: од лакшег тежем, од познатог непознатом, од ближег даљем.

Сви су састави педагошке садржине, са етичком и естетичком тенденцијом. Нема ничег ни страног ни сувишног. Све је на своме месту, у доброј форми.

Махом су одабрани састави у којима има диалога, што одговара дечјем укусу и његовој активној природи. Од састава, у којима је опис битни начин уметничког казивања, узети су најлакши и најинтересантнији.

Тешких речи и некњижевних израза нема. Као и вода која долази непосредно са извора, тако је и језик у овој читанци, која је мали реви класичних дечјих писаца, чист као суза. Реченице кратке. Стил је живописан и разноврстан. Баналних конвекционалности нема. Састави у прози и стиху су дати наизменично. Стихови су сликовити и ритмични, те се лако уче и певају, а и певајући уче. Класични по предмету и начину обраде, привлачни за дете, јер су отисак његове душе, ови састави се лако и са интересовањем уче . . . “

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ

МИЛОРАДА П. МИЛАНОВИЋА, БЕОГРАД

Краља Милутина улица бр. 31

Уметнички рад академског сликара

Драг. Инкиострија

НАРОДНО КОЛО У НАРОДНОЈ НОШЊИ

Наш велики и познати уметник са овом одлично израђеном сликом изражава своје национално осећање искрено и несебично према свима крајевима државе без обзира на веру, племе и покрајину. Коло симболише међусобну повезаност, љубав и слогу претставника целог народа.

За народне домове

ова слика биће најлепша декоративна допуна и потстрек да се очувају народне шаре које се постепено губе.

У државним и приватним канцеларијама

слика ће красећи одељење бити симбол јединства и слоге.

У народним школама

слика ће поред декорације, служити као средство за очигледну наставу о народним ношњама и шарама, и усађивати нашој омладини дух поштовања и љубави према културним тековинама нашега народа.

Слика је рађена на фином картону, величине 84/52, офсет штампе, у 9 живописних боја, те је потпуно верна оригиналу. Цена комаду без рама је 50 динара, са рамом према избору од 100—300 динара. Поруџбине за унутрашњост у специјалним ролнама за паковање шаље

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА

Јеремије Ј. Целебџића

Београд — Карађорђева 61.